

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA EKONOMICKÁ

Diplomová práce

Důchodové systémy ve vybraných zemích

Retirement systems for selected countries

Hana Chovancová

Plzeň 2013

Místo tohoto listu je zde vloženo oboustranné **oficiální zadání DP.**

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma

„Důchodové systémy ve vybraných zemích“

vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce za použití pramenů uvedených v příložené bibliografii.

V Plzni dne 26. 4. 2013

.....

Hana Chovancová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Ing. Pavlíně Hejdukové, Ph.D., za pomoc, cenné rady a připomínky při vedení této práce.

Také bych ráda poděkovala svým rodičům a svému manželovi za trpělivost, podporu a vydatnou pomoc při péči o domácnost a mou půlroční dceru – bez jejich pomoci by tato práce nemohla vzniknout.

Svému manželovi rovněž děkuji za jeho neutuchající ochotu při poskytování odborných rad i filozofických úvah.

Obsah

1	Úvod	7
2	Legislativní rámec	9
3	Důchodové pojištění	11
3.1	Principy	11
3.1.1	Povinná účast	11
3.1.2	Jednotná právní úprava	12
3.1.3	Dvojí solidarita	12
3.1.4	Nárok na dávky	13
3.1.5	Dynamičnost	13
3.1.6	Dvousložkovost	13
3.2	Výpočet	14
3.2.1	Nárok na důchod	14
3.2.2	Výpočet starobního důchodu	22
3.3	Jiný než starobní důchod	32
3.3.1	Vdovský/vdovecký důchod.....	32
3.4	Odvozy na důchodové pojištění.....	33
4	2. pilíř – důchodové spoření	36
5	3. pilíř – doplňkové penzijní spoření	42
6	Důchodové systémy v různých zemích	46
6.1	Německo	46
6.1.1	Základní charakteristika německého důchodového systému.....	47
6.1.2	Podmínky pro přiznání důchodu.....	47
6.1.3	Výše penze a náhradový poměr	49
6.1.4	Udržitelnost systému.....	49
6.2	Čína	52
6.2.1	Historie důchodového systému v Číně	53
6.2.2	Náhradový poměr	55
6.2.3	Udržitelnost systému.....	55
6.3	Spojené státy americké.....	57
6.3.1	Státní důchod	58

6.3.2	Výše důchodů	59
6.3.3	Soukromý penzijní systém.....	60
6.3.4	Udržitelnost systému.....	60
6.4	Nizozemsko.....	61
6.4.1	Státní důchod	61
6.4.2	Zaměstnanecký důchod.....	62
6.4.3	Třetí pilíř – soukromé spoření	63
6.4.4	Výše penze a náhradový poměr	63
6.4.5	Udržitelnost systému.....	63
6.5	Srovnání důchodových systémů.....	65
7	Teoretický aparát důchodových systémů	66
7.1	Širší kontext sociální politiky.....	66
7.2	Historie důchodových systémů	68
8	Udržitelnost systému	71
8.1	Demografie.....	73
8.2	Ekonomika	77
8.3	Předpoklady udržitelnosti.....	84
8.3.1	System závislý na státu	85
8.3.2	Fondový systém	86
8.3.3	System bez účasti státu	87
9	Návrh důchodového systému	89
9.1	Plodnost jako základ	90
9.2	Výhody a nevýhody z jiných systémů	92
9.3	Výpočty	95
10	Závěr	102
11	Seznam obrázků.....	104
12	Seznam tabulek	105
13	Seznam použité literatury	106
14	Seznam příloh	111
	Abstrakt.....	118
	Abstract.....	119

1 Úvod

Předmětem této práce je charakteristika důchodových systémů ve vybraných zemích včetně penzijního systému v České republice. Popis důchodových systémů je zároveň i jedním z dílčích cílů práce, který má sloužit jako úvod do problematiky a východisko pro hlavní cíl této práce, a to navržení udržitelného důchodového systému.

Téma jsem si zvolila díky jeho aktuálnosti – v současném roce, tedy v roce 2013, vstoupila v platnost dobrovolná část důchodového systému, a to důchodové spoření, tzv. druhý pilíř důchodového systému. Až do data publikování této práce je ale účast v něm velmi nízká, opozice navíc opakovaně deklarovala úmysl jeho zrušení v případě, že pro příští volební období získá většinu v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky. Českou republiku, stejně jako jiné země, navíc trápí velmi nízká plodnost, což může být zdrojem potíží s udržitelností výplat současných výší důchodů¹.

V úvodní části práce je detailně popsán důchodový systém v České republice – nejdříve jsou prezentovány obecné principy a legislativní rámec, získané poznatky jsou následně doplněny vlastními výpočty. Povinný důchodový systém je doplněn o popis dobrovolného druhého a třetího pilíře důchodového systému, pro orientaci v širších souvislostech jsou zmíněna i základní fakta o invalidním a pozůstalostním důchodu. Následuje již méně detailní popis systémů v jiných zemích, konkrétně Německu, Číně, USA a Nizozemsku. Kapitola je zakončena stručným srovnáním, které předchází teoretickému aparátu důchodových systémů – ty zasazují již získané poznatky do širších a historických souvislostí tak, aby bylo dosaženo uceleného pohledu na problematiku. Zařazení obecných poznatků až za konkrétní popisy důchodových systémů ve vybraných zemích není zcela tradiční, nicméně se domnívám, že posloupnost je logická – širší souvislosti jsou nahlíženy zejména z evropského pohledu, nicméně popsané systémy se týkají i dvou mimoevropských zemí. Jejich zařazení na závěr si klade za cíl vyhnout se stereotypnímu (středo)evropskému pohledu a zároveň nenabádat čtenáře k zaujímání předčasných stanovisek.

¹ Možnost snižování důchodů koneckonců přiznalo i Ministerstvo práce a sociálních věcí při představování reformy a princip snižování je i volitelnou součástí důchodových kalkulaček. [8]

Následuje kapitola o udržitelnosti systému, která představuje jeden z dílčích cílů práce, a to nastavení nezbytných východisek pro udržitelný systém. Tato část se opírá o aktuální ekonomická data a prognózy populačního vývoje České republiky.

Návrh udržitelného systému, tedy hlavní cíl práce, je potom již vyústěním získaných poznatků. Navržený důchodový systém se nicméně týká pouze starobních a pozůstalostních důchodů, problematika invalidního důchodu přesahuje rámec práce.

V práci jsem použila deskriptivní metody i obecně teoretické metody: komparaci, analýzu a syntézu. Deskriptivní metodu jsem využila zejména v úvodu práce, komparativní pro srovnání důchodových systémů v různých zemích, analýzu a syntézu potom při získávání a interpretaci dat.

2 Legislativní rámec

Základním právním dokumentem, ze kterého důchodový systém ČR vychází, je Listina základních práv a svobod, která je nedílnou součástí Ústavy ČR jako primárního pramene práva. V té se v Hlavě čtvrté, článku 30 píše, že „(1) Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří ...“, „(2) Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.“, přičemž „(3) Podrobnosti stanoví zákon.“ [1] Dá se tedy říci, že zákonem přímo *musí* být zajištěno hmotné zabezpečení ve stáří a že lidé mají u tohoto zabezpečení *právo* na to, aby bylo *přiměřené*. Listina základních práv, obdobně jako je tomu i u Ústavy, ovšem již bohužel blíže nespecifikuje, co to znamená *přiměřené*, což přináší možnost rozdílných výkladů, kde jediným arbitrem je Ústavní soud. Ten se k otázce přiměřenosti vyjádřil a v roce 2010 shledal část zákona o důchodovém pojištění jako protiústavní [2].

Oblast důchodového pojištění je rovněž upravena nařízenými EU. Ty ovšem nemají žádný „nařizující charakter“, tzn. důchodové systémy zůstávají v kompetenci národních států, tedy i ČR. Řeší pouze koordinaci mezi jednotlivými zeměmi a uznávání dob pojištění mezi jednotlivými zeměmi. Podrobnosti jdou již ovšem nad rámec tohoto textu, proto jsou zde nařízení EU zmíněna pro lepší orientaci čtenáře pouze takto okrajově.

Kromě výše uvedených a spíše obecných dokumentů je důchodový systém v ČR definován mnoha zákony, které definují český důchodový systém jako systém se třemi pilíři [3] – povinným důchodovým pojištěním (1. pilíř), dobrovolným důchodovým spořením (2. pilíř) a dobrovolným doplňkovým penzijním spořením² (3. pilíř). Tyto zákony jsou:

Důchodové pojištění

- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

² Dříve penzijní připojištění.

- nařízení vlády / prováděcí předpisy / vyhlášky³

Důchodové spoření

- Zákon č. 426/2011 Sb., o důchodovém spoření, ve znění pozdějších předpisů

Doplňkové penzijní spoření

- Zákon č. 427/2011 Sb., o doplňkovém penzijním spoření, ve znění pozdějších předpisů

Dříve se tato oblast nazývala penzijní připojištění a upravoval ji zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem, ve znění pozdějších předpisů [4]. Nicméně na základě současného zákona o doplňkovém penzijním spoření již nelze od počátku roku 2013 uzavírat nové smlouvy, přičemž stávající smlouvy uzavřené dle starého zákona sice nezanikly, ale pohlížejí se na ně dle nových pravidel v rámci zákona z roku 2011.

³ Viz Příloha A: Nařízení vlády.

3 Důchodové pojištění

Důchodové pojištění je tzv. první pilíř důchodového systému České republiky a jako jediný ze tří je povinný. Na rozdíl od zbylých dvou je poměrně komplikovaný, zejména pak výpočet dávek, které z důchodového pojištění plynou. Systém lze nicméně popsat několika základními principy, na kterých je postaven a jak jej vnímá Ministerstvo práce a sociálních věcí [5].

3.1 Principy

3.1.1 Povinná účast

Dle mnoha autorů je účast na důchodovém pojištění v našem prostředí povinná. Dle litery zákona to ale není úplně přesné. V zákoně o důchodovém pojištění jsou přímo vyjmenovány osoby, které jsou účastny důchodového pojištění, ty lze v zásadě rozdělit na tři kategorie [6]:

- Osoby „reálně“ ekonomicky aktivní – tedy ty osoby, které pracují a za svou práci dostávají peníze. Tedy například zaměstnanci, osoby samostatně výdělečně činné, společníci a jednatelé společností, prokuristé.
- Osoby ekonomicky aktivní placené státem – tedy ty osoby, které, stejně jako osoby uvedené v předchozím bodě, pracují a za svou práci dostávají peníze, nicméně jsou placeni státem, tedy z výnosů daní výše uvedené skupiny osob. I když tedy reálně do systému žádné peníze nepřinášejí, nelze je považovat za čistý náklad – pokud by jejich služby negarantoval stát, byla by po jejich práci pravděpodobně poptávka z privátní sféry. Jsou to například zastupitelé a jiní volení zástupci, příslušníci Policie ČR, soudci atp.
- Osoby s čistou zápornou ekonomickou bilancí – osoby, které jsou vypláceny státem nebo jsou příjemci dávek nebo služeb v jakékoliv podobě, a které nepracují. Například nezaměstnaní evidovaní na úřadech práce, studenti, pěstouni, invalidé nebo pracující vězni.

Z výše uvedeného vyplývá, že se důchodové pojištění netýká všech. Nejsou do něj zahrnuti ti, kteří nepracují, resp. nemají žádné (dostatečné) příjmy a zároveň nejsou evidováni na úřadech práce. Do této skupiny je možné zařadit i ty, kteří si

v předcházejícím období života vydělali prostředky, které již pouze spotřebovávají, a jinak nejsou ekonomicky aktivní.⁴

Další výjimky

Sociální pojištění (jehož součástí důchodové pojištění je) se navíc neplatí ani z příjmů z pronájmu, takže pronajímatelé, kteří nemají žádné jiné příjmy, jsou rovněž z důchodového pojištění vyňati.

Druhou variantou, jak neplatit sociální pojištění, jsou příjmy z autorských práv.

Je ovšem nutné podotknout, že takovéto osoby pravděpodobně nebudou pobírat dávky starobního důchodu, pokud již dříve nesplnily podmínky pro jejich výplatu. Tyto okruhy osob se nicméně mohou důchodového pojištění účastnit dobrovolně.

3.1.2 Jednotná právní úprava

Dalším principem je jednotná právní úprava důchodového pojištění pro všechny pojištěnce. Znamená to, že pro jednotlivé osoby, resp. skupiny osob, jak jsou uvedeny v předchozí podkapitole, platí stejná pravidla důchodového pojištění. I tento princip ovšem není absolutní, existuje rozdíl při výpočtu vyměřovacího základu, ze kterého se vypočítává výše sociálního, resp. důchodového pojištění, je rozdílná pro zaměstnance a osoby samostatně výdělečně činné.

3.1.3 Dvojitá solidarita

Ekonomická – ekonomická solidarita se uplatňuje tzv. průběžným systémem. Ekonomicky aktivní lidé platí příspěvky na sociální, resp. důchodové pojištění, ze kterého jsou ve stejný moment vypláceny dávky důchodu ekonomicky již neaktivním osobám. Není tak vytvářen žádný kapitálový/investiční fond, ve kterém by se hromadily a zhodnocovaly vybrané prostředky.

Sociální – sociální solidarita má v našem důchodovém systému podobu redukce vyměřovacího základu pro výpočet výše důchodu, jinými slovy, poměr přiznané dávky důchodu k „předdůchodové mzdě“ je pro osoby s vyšším příjmem nižší než pro osoby s příjmem nižším. To společně s vyššími odvody na sociální (důchodové) pojištění v průběhu ekonomicky aktivního života znamená, že lidé s nadprůměrnými mzdami „dotují“ důchody lidem s nižším příjmem. Jak již bylo zmíněno výše, výrazná a zřejmá

⁴ Detailní seznam účastníků a z nich vyplývající výjimky lze nalézt v Příloze B.

disproporcionalita důchodu ke mzdě u různých příjmových skupin se v roce 2010 stala předmětem přezkumu Ústavního soudu, který ji shledal neústavní.

3.1.4 Nárok na dávky

Princip nároků na dávky přiznává všem, kteří splnili podmínky, právní nárok na výplatu dávek. K tomu lze nicméně poznamenat, že legislativa důchodového zabezpečení je silným politickým tématem a budoucí právní nárok odpovídající právu v momentu prvního příspěvku na důchodové pojištění se nutně nemusí shodovat s budoucí právní úpravou. Což – jak bude později popsáno v textu – se v moderní historii mnohokrát ukázalo.

Poznámka: Ministerstvo práce a sociálních věcí k dávkám dále uvádí, že „systém neobsahuje žádná omezení výše důchodu stanovená pevnou částkou nebo procenty“ [5]. Toto tvrzení je pravdivé pouze částečně, protože – jak přiznává samo Ministerstvo práce a sociálních věcí – v systému existuje tzv. redukce osobního vyměřovacího základu, která v součinnosti se vzorcem pro výpočet dávek starobního důchodu extrémní hodnoty v příjmech v podstatě eliminuje.

3.1.5 Dynamičnost

Dynamičnost znamená, že konstrukce výpočtu výše důchodové dávky se každoročně upravuje dle aktuální ekonomické situace v České republice. Výše důchodů tak dokáže reagovat zejména na inflaci, což je jeden z argumentů pro průběžný důchodový systém (Pro představu: v roce 1986, což je v současnosti minimální hranice rozhodného období pro výpočet výše důchodu, byla průměrná mzda necelé 3 000 Kčs [7], zatímco dnes činí zhruba 25 000 Kč [8]. Bez zohlednění inflace při výpočtu by byla vypočtená výše důchodu o poznání nižší.)

3.1.6 Dvousložkovost

Mezi principy lze uvést i dvousložkovost důchodového pojištění, i když by tento mohl patřit do principu solidarity. Spočívá v rozdělení dávky důchodu na základní výměru a procentní výměru. Základní výměra je totožná pro všechny vyplácené důchody bez ohledu na výši příjmů.

3.2 Výpočet

Z důchodového pojištění se poskytuje důchod starobní, invalidní, vdovský a vdovecký a sirotčí. Pro potřeby tohoto textu bude podrobně popsán pouze výpočet důchodu starobního, protože ten tvoří největší položku na výdajové straně státního rozpočtu. Zbývající dávky budou popsány agregátně v sekci udržitelnosti systému.

3.2.1 Nárok na důchod

Samotnému výpočtu výše důchodové dávky bude v tomto textu, podobně jako v reálném životě, předcházet spočítání nároku na (starobní) důchod. Zákon v této souvislosti rozlišuje, zda se jedná o *nárok na důchod* a *nárok na výplatu důchodu* [6]. Rozdíl mezi nimi spočívá pouze v podání žádosti v případě nároku na výplatu důchodu a navazujících zákonných lhůt, proto je pro případy této práce považujeme za totožné, pokud nebude uvedeno jinak (jinými slovy předpokládáme, že každý, kdo dosáhne věku, při kterém mu vzniká nárok na důchod, si o důchod požádá).

Pro nárok na důchod musí osoba splnit dvě základní podmínky:

- dosáhnout stanoveného věku
- získat potřebnou – dostatečně dlouhou – dobu pojištění

Stanovený věk a důchodový věk

Stanovený věk uvedený výše je termín přímo uvedený v zákoně o důchodovém pojištění. Záměrně se nehovoří o věku důchodovém, v závislosti na získané době pojištění totiž může být stanovený věk vyšší než důchodový věk, v případě předčasného důchodu je naopak nižší. Důchodový věk je nicméně vodítkem pro vznik nároku na důchod ve všech případech. Jak je tedy důchodový věk počítán?

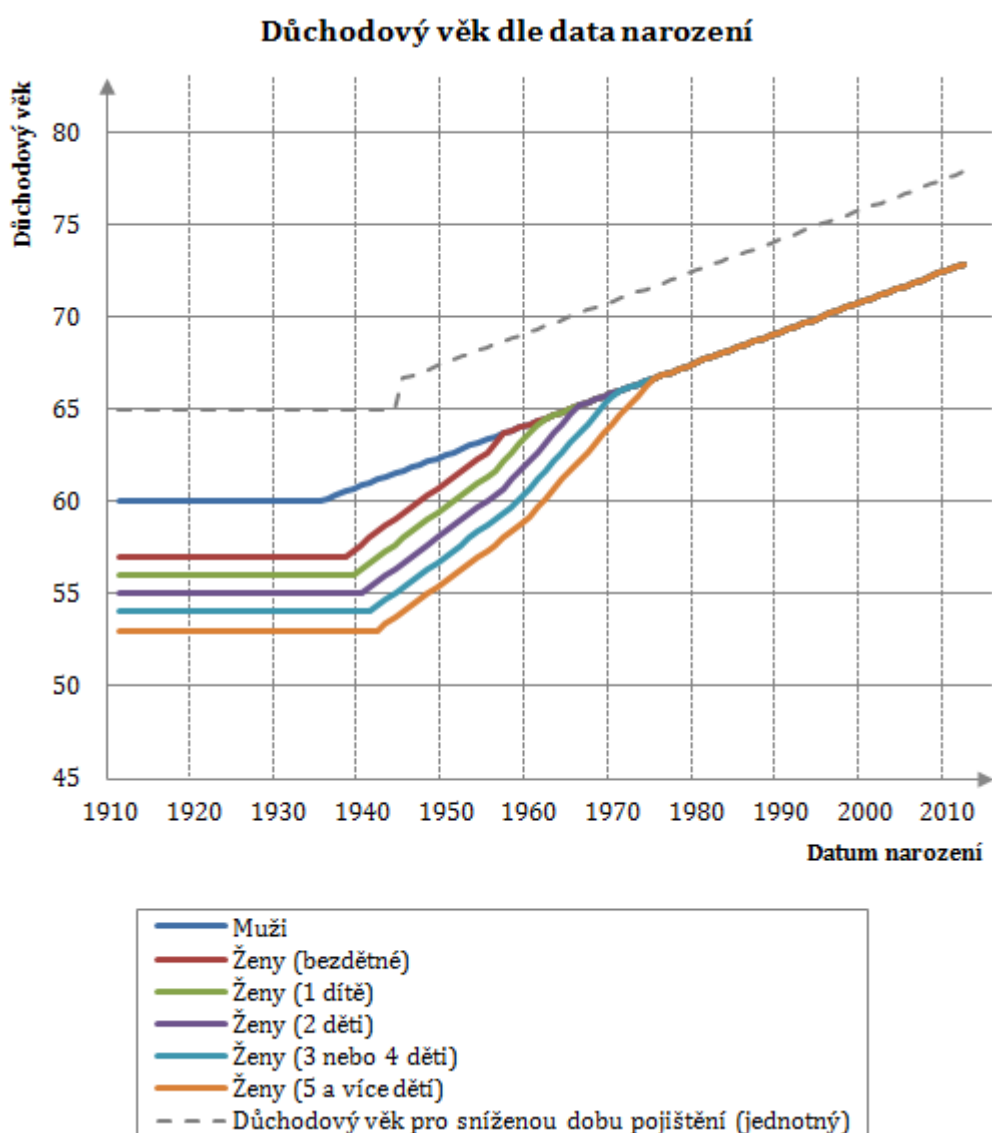
Pro výpočet důchodového věku je rozhodný rok narození. Zákon je tedy ve své podstatě diskriminační, lidé dříve narození mohou odejít do důchodu dříve než lidé mladší. Pro lidi narozené po roce 1974 navíc platí pravidlo, že s každým rokem narozeným po tomto roce se důchodový věk posouvá o 2 měsíce, a to bez jakékoliv horní hranice (každých 6 let tedy o 1 rok). Před rokem narození 1975⁵ byla navíc výše důchodového

⁵ Zákon sice uvádí hranici roku narození 1977, nicméně již z přílohy i přesného výpočtu plyne, že důchod je nezávislý na pohlaví prakticky od roku narození 1975. Obdobně je to u spodní hranice – zákon rozděluje pojištěnce hranicí roku narození 1936, ovšem pro ženy platí stejná výše důchodového věku až do roku narození 1938.

věku závislá na pohlaví a u žen na počtu vychovaných dětí. Pro ilustraci je uveden graf důchodového věku dle data narození.

V grafu je plnými čarami vyznačen důchodový věk pro různé pojištěnce – jedná se o věk, kterého musí člověk dosáhnout při současném splnění standardní doby pojištění (tedy dostatečně dlouhé doby, po kterou byl účasten důchodového pojištění, viz dále v textu v oddíle Doba pojištění).

Obrázek č. 1: Důchodový věk dle data narození

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Je ovšem pamatováno i na situaci, kdy člověk dostatečné doby pojištění z různých důvodů nedosáhne. V takovém případě vzniká pojištěnci nárok na důchod později, než

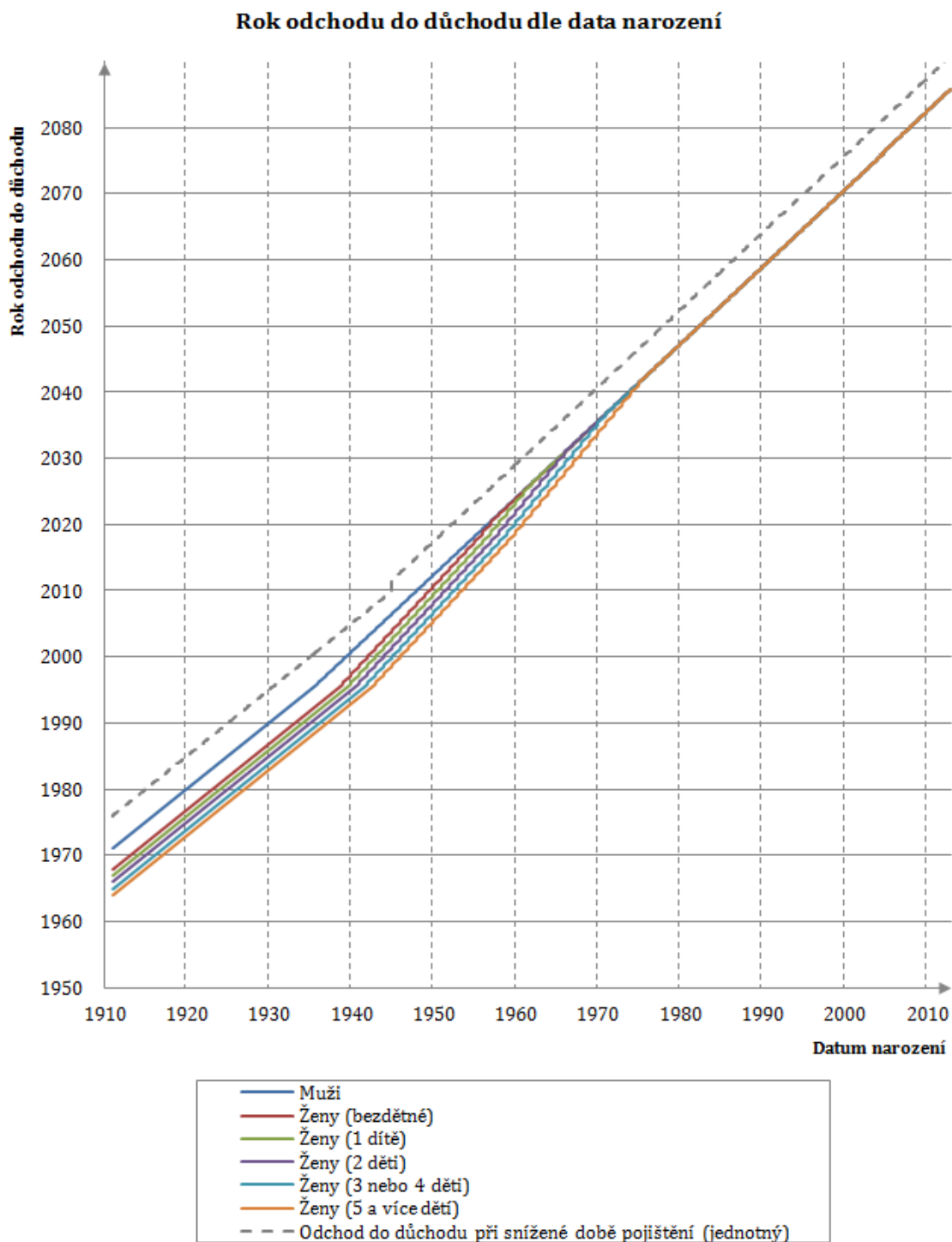
je standardní důchodový věk.⁶ Zároveň musí splnit podmínku kratší doby účasti na důchodovém pojištění, jak bude uvedeno dále. V grafu je tato situace naznačena přerušovanou čarou.

Graf může být znázorněn nejen dle důchodového věku, ale i dle kalendářního data odchodu do důchodu⁷:

⁶ Zde je nutné zmínit se o jedné zajímavosti v zákoně, která není na první pohled patrná a projeví se až při přesném výpočtu. U stanovení kratších dob pojištění se totiž vychází ze standardního důchodového věku zvětšeného o pět let, nicméně tímto důchodovým věkem je myšlen důchodový věk příslušný pro muže stejného data narození. A vzhledem k tomu, že pro ženy narozené před rokem 1975 je standardní důchodový věk stanoven nižší než u mužů, může rozdíl mezi tímto a zvýšeným věkem odchodu do důchodu činit až 12 let. Na druhou stranu pro ty, kteří dosáhli věku 65 let před rokem 2010, se tato zvýšená hranice důchodového věku nepočítá jako součet důchodového věku plus pět let, ale je dána právě dosažením 65 let věku. To má za následek velmi malý rozdíl mezi standardním a zvýšeným věkem odchodu do důchodu u mužů, který pro pojištěnce narozené v roce 1944 činí pouhých 3,5 roku, jak je patrné z grafu.

⁷ Jak je patrné, od roku 1936 se stává u mužů (a v dalších letech i u žen) křivka vztahu mezi datem narození a odchodem do důchodu strmější. Je to způsobeno právě již zmíněným zvyšováním důchodového věku o dva měsíce s každým dalším rokem narození. Již teď je možné zmínit logickou úvahu: pokud se každý rok nezvýší naděje dožití alespoň o dva měsíce, musí v určitém momentě v budoucnosti nastat čas, kdy takto počítaný důchodový věk dosáhne a překoná křivku naděje dožití – jinými slovy: *v určitém okamžiku se lidé důchodu nedožijí.*

Obrázek č. 2: Rok odchodu do důchodu

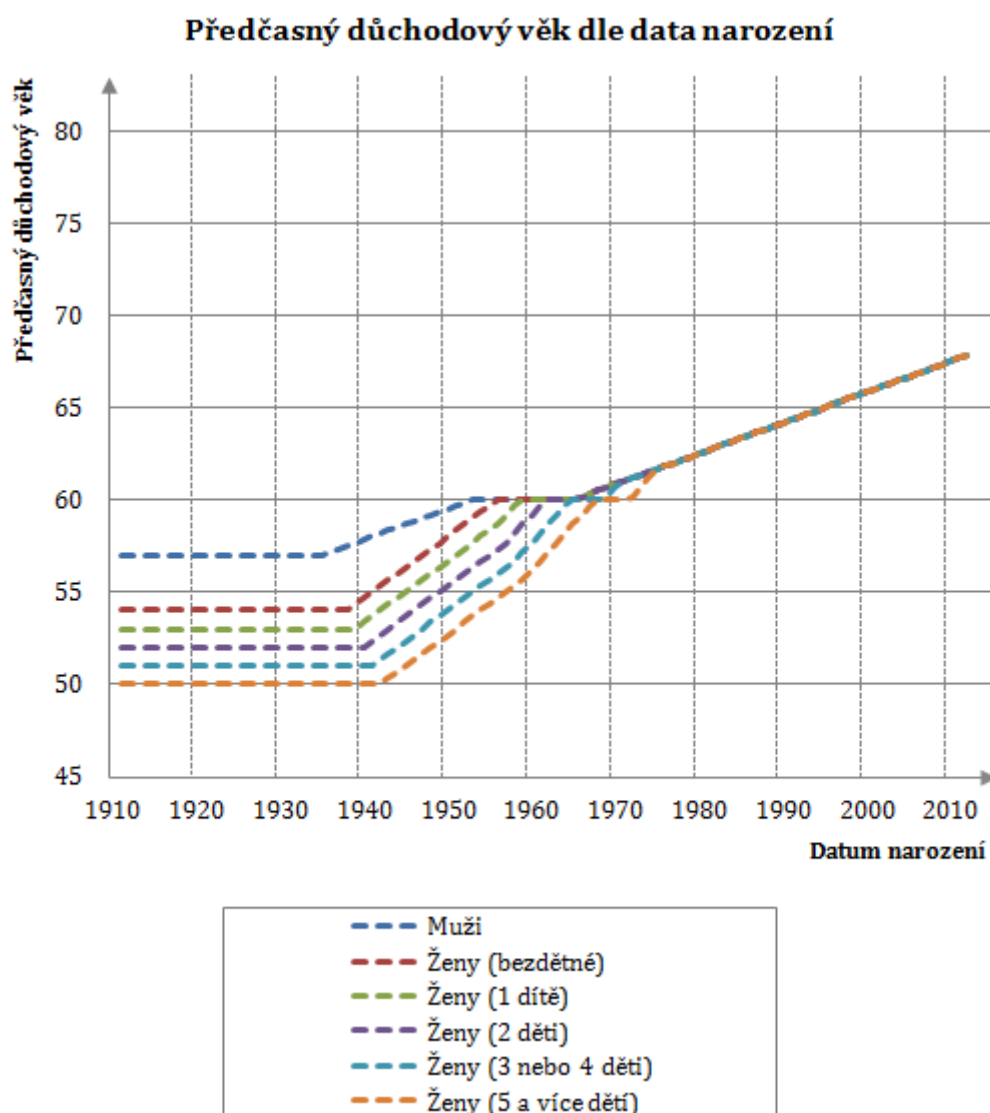

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Nárok na důchod lze uplatnit i před dosažením důchodového věku – v tom případě se jedná o předčasný důchod. Pro odchod do důchodu před dosažením důchodového věku

je nutné získat standardní dobu pojištění⁸, navíc je doba předčasného odchodu do důchodu limitována (nejdříve 3 roky před dosažením důchodového věku, pokud ten je nižší než 63 let, pokud je 63 a vyšší, pak nejdříve 5 let před jeho dosažením, ale ne dříve než v 60 letech věku). Přehledně jsou hranice předčasného důchodu znázorněny v následujícím grafu.

Obrázek č. 3: Předčasný důchodový věk dle data narození

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

V případě odchodu předčasného důchodu dochází ke krácení výše důchodu, což je blíže popsáno v příslušné kapitole.

⁸ Případně 30 let bez započítání náhradní doby, viz dále v textu.

Doba pojištění

I když době pojištění se zákon věnuje kvůli různým typům výdělečné činnosti nebo zaměstnaneckým poměrům, spouště výjimek či právním úpravám platným před aktuálním zněním zákona velmi široce, pro účely tohoto textu postačí zjednodušená definice. Doba pojištění je tedy doba, po kterou člověk platil sociální pojištění, doba, po kterou byl účasten na důchodovém systému. V souladu s tím, co už bylo napsáno výše, se sem počítají i osoby, které si sociální pojištění sice neplatily, ale byly důchodového pojištění účastny – například studující, osoby evidované na úřadech práce aj. U těchto osob se doba, po kterou neodevzdávaly do systému prostředky, nazývá náhradní dobou pojištění a může být – jak bude uvedeno dále v textu – pro potřeby celkové doby pojištění krácena.

Délka potřebné doby pojištění, kterou je nutné získat, aby vzniknul nárok na důchod, není – obdobně jako u výpočtu důchodového věku – stejná pro všechny pojištěnce. Je dána datem narození, i když podle zákona přímo nevychází z roku narození pojištěnce, ale z dosažení důchodového věku k určitému datu. Jedná se totiž prakticky o totéž – důchodový věk je totiž závislý na roku narození, potřebnou délku pojištění lze tedy dopočítat obdobným způsobem.⁹ Potřebné doby pojištění jsou uvedeny v grafu.

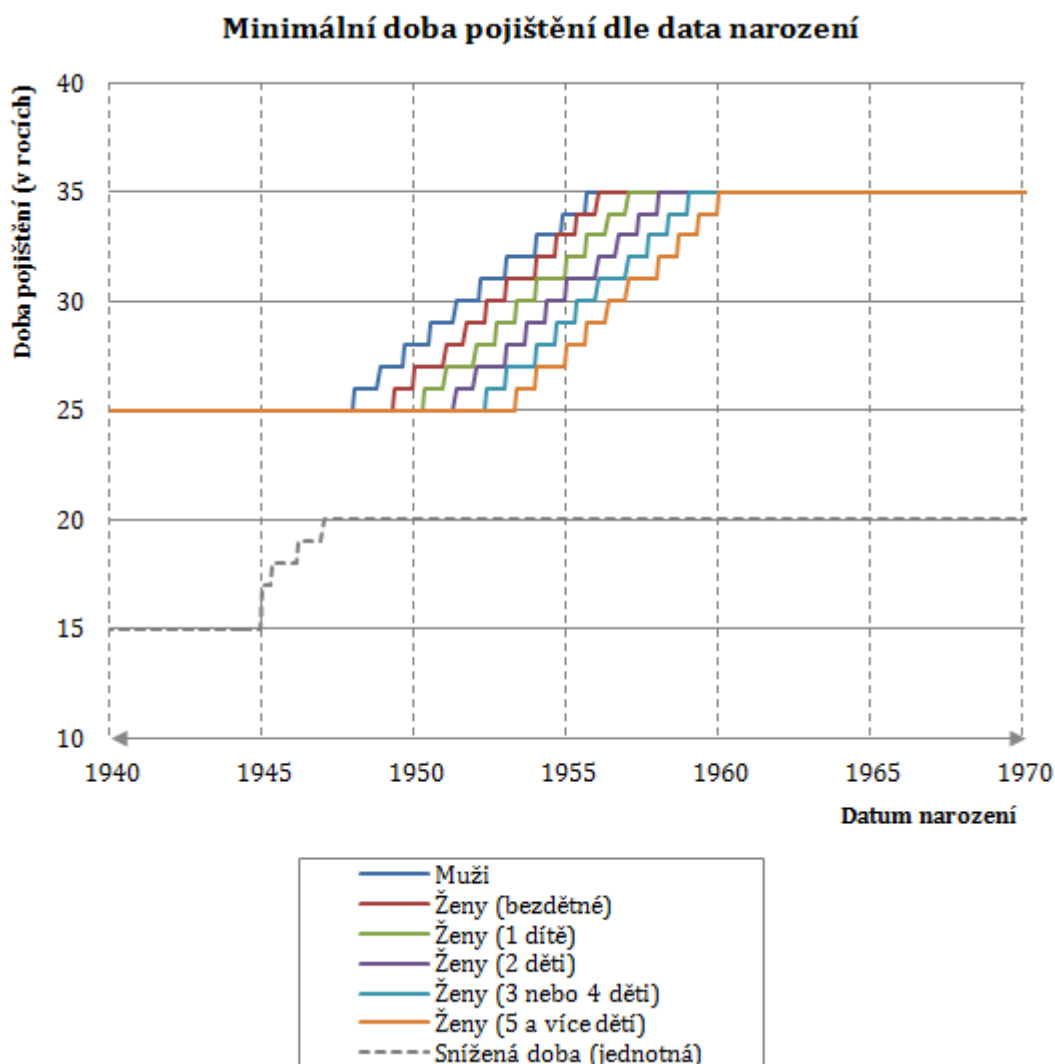
Jak je z čísel patrné, musí pojištěnec narozený po roce 1959, který chce uplatnit nárok na důchod, odpracovat (být účasten na důchodovém systému) 35 let. Naopak člověk narozený před rokem 1948 musí odpracovat pouze 25 let a u lidí narozených mezi těmito daty se minimální doba pojištění pohybuje mezi těmito čísly a je závislá na pohlaví, datu narození a u žen i počtu vychovaných dětí, jak ukazuje graf.

Uvedené údaje ovšem nejsou absolutně platné – pojištěnec může dosáhnout na důchod i přesto, že tuto dobu nezíská. V takovém případě existuje ještě alternativní, kratší doba pojištění, kterou je nutné získat. V tomto případě se stanovený věk pro odchod do důchodu nerovná důchodovému věku, ale věku vyššímu (viz předchozí část). Kratší doba účasti na pojištění je stejná pro všechny pojištěnce bez ohledu na pohlaví nebo u žen na počet vychovaných dětí, pohybuje se od 15 do 20 let, kdy lidé narození před

⁹ Zákon v tomto případě, stejně jako u důchodového věku, hovoří o minimální délce doby pojištění. Doba delší nemá na odchod do důchodu žádný vliv.

rokem 1945 mohou odpracovat pouze 15 let, zatímco lidé narození v roce 1947 a dále už 20 let, v období mezi těmito roky je doba postupně navyšována.¹⁰

Obrázek č. 4: Minimální doba pojištění dle data narození

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Mimo výše uvedené může potřebná doba pojištění činit pouze 30 let (tedy v případech, kdy nepostačí doba nižší, tzn. při dosažení důchodového věku po roce 2014). V takovém případě se ale do doby pojištění nezapočítává náhradní doba pojištění.

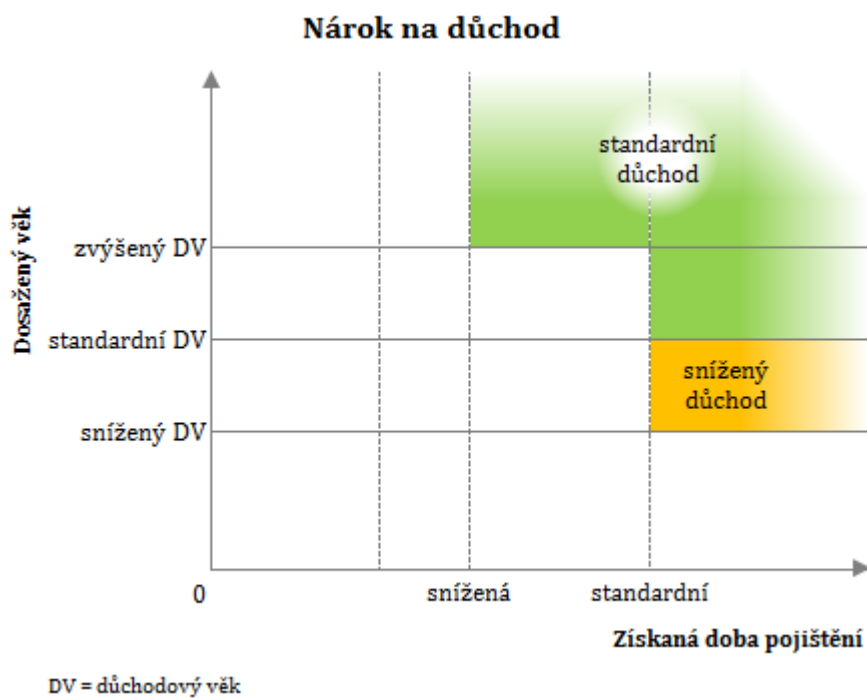
¹⁰ Zajímavá situace nastává v §29, odstavci 2b. V něm se píše, že „pojištěnec má nárok na starobní důchod též, jestliže nesplnil podmínky podle odstavce 1 a získal dobu pojištění nejméně 16 let a dosáhl v roce 2010 věku aspoň o 5 let vyššího, než je důchodový věk stanovený podle § 32 pro muže stejného data narození“. Tato situace totiž nemůže nikdy nastat – pojištěncům, kteří v roce 2010 dosáhnou věku vyššího o 5 let, než je příslušný důchodový věk, bylo totiž před rokem 2010 vždy alespoň 65 let a nárok na důchod jim vzniká podle bodu 2a tohoto odstavce, a stačí jim tedy získat dobu pojištění 15 let.

Nárok na důchod pojištěnci tedy vzniká

- a) dosažením důchodového věku a současným získáním stanovené doby pojištění nebo
- b) dosažením zvýšeného důchodového věku a získáním stanovené kratší doby pojištění nebo
- c) dosažením sníženého důchodového věku a získáním stanovené doby pojištění, přičemž v tomto případě se dávka důchodu snižuje¹¹.

Ve všech ostatních případech pojištěnci nárok na důchod nevzniká. Názorně je celá situace zachycena v následujícím schématu.

Obrázek č. 5: Nárok na důchod

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

¹¹ Jak bude vysvětleno dále, „standardní“ důchod neznamená, že je jeho výše vždy pro daného pojištěnce stejná. Ta je totiž přímo úměrná délce pojištění, standardní důchod bude mít tedy různou výši pro sníženou a jakoukoliv vyšší získanou dobu pojištění. Slovo *standardní* by tak šlo interpretovat spíše jako *dále nesnížený*.

3.2.2 Výpočet starobního důchodu

Výše důchodu vychází ze základních premis, jak byly vyjmenovány výše: *přiměřenost* zabezpečení na stáří se projevuje v poměrném vztahu mezi výší přiznané částky důchodu a tím, co pojištěnec v minulosti zaplatil na sociálním pojištění; *solidarita* má podobu dvou složek důchodu – základní a poměrné – a dále způsobem výpočtu poměrné části, tj. snižováním vlivu vysokých příjmů pojištěnce; *dynamičnost* se projevuje upravováním veličin, které vstupují do výpočtu, podle aktuální ekonomické situace, tedy v podstatě s cílem eliminovat vliv rozdílné kupní síly měny i obyvatel v různých obdobích. *Nárok na dávky* potom přiznává vypočtený důchod každému, kdo splnil dané podmínky.

Důchod se skládá ze dvou složek – je součtem základní výměry a procentní výměry.

Základní výměra se každoročně stanovuje vyhláškou Ministerstva práce a sociálních věcí (před 1. lednem 2011 se stanovovala nařízením vlády), a to ve výši 9 % průměrné mzdy. Jako průměrná mzda se bere průměrná mzda dle Českého statistického úřadu dva roky předcházející aktuálnímu roku, která se pro účely zákona o důchodovém pojištění nazývá všeobecný vyměřovací základ, vynásobená přepočítacím koeficientem pro úpravu všeobecného vyměřovacího základu. Všechny tyto ukazatele jsou přímo uvedeny v dané vyhlášce a od 1. 1. 2013¹² jsou v následující výši:

Všeobecný vyměřovací základ za rok 2011:	25 093 Kč
Přepočítací koeficient všeobecného vyměřovacího základu ¹³ :	1, 0315
Základní výměra důchodu:	2330 Kč ¹⁴

Procentní výměra se stanoví procentní sazbou z tzv. výpočtového základu, nicméně bez ohledu na jeho výši činí vždy minimálně 770 Kč. Nejnižší přiznaný důchod tak činí 3100 Kč. Výpočtový základ je základním prvkem pro výpočet důchodu a stanovuje se z osobního vyměřovacího základu jeho redukcí dle redukčních hranic. Právě redukční hranice jsou „ztělesněním“ sociální solidarity důchodového systému České republiky a

¹² Vyhláška č. 324/2012 Sb. [56]

¹³ Přepočítací koeficient se stanoví jako podíl průměrné mzdy za první pololetí kalendářního roku o rok předcházející roku přiznání důchodu a průměrné mzdy za první pololetí roku, který o dva roky předchází roku přiznání důchodu. Do vzorce pro výpočet tedy kromě průměrné mzdy v kalendářním roce vstupuje i průměrná mzda za pololetí kalendářního roku.

¹⁴ Tedy $25\,093 \times 1,0315 \times 0,09$, zaokrouhлено nahoru. V roce 2012 byla základní výměra 2270 Kč, došlo tedy k meziročnímu navýšení o 60 Kč neboli o 2,64 %.

zajišťují, že náhradový poměr se vzrůstající mzdou pojištěnce klesá. Osobní vyměřovací základ je jakýsi měsíční průměr všech příjmů pojištěnce v rozhodném období, tedy období od roku 1986 včetně, ve kterém byl pojištěnec účasten důchodového pojištění¹⁵.

Osobní vyměřovací základ se počítá jako měsíční průměr součtu ročních vyměřovacích základů pojištěnce. Ročním vyměřovacím základem se rozumí úhrn vyměřovacích základů pro stanovení pojistného¹⁶ vynásobený koeficientem nárůstu všeobecného vyměřovacího základu pro daný rok. Vyměřovací základy se násobí koeficientem právě z toho důvodu, aby byla zohledněna různá kupní síla v odlišných obdobích. Tento koeficient se počítá jako podíl všeobecného vyměřovacího základu za kalendářní rok dva roky předcházející roku přiznání důchodu vynásobeného přepočítacím koeficientem téhož roku a daným rokem, pro který se počítá roční vyměřovací základ.

Matematicky lze pro větší přehlednost koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu pro daný rok napsat následovně (k_r):

$$k_r = \frac{VVZ_{RD-2} \times pk_{RD-2}}{VVZ_r}$$

kde

RD je rok přiznání důchodu,

r je rok, pro který se koeficient počítá,

VVZ_{RD-2} je všeobecný vyměřovací základ dva roky předcházející roku přiznání důchodu,

VVZ_{RVZ} je všeobecný vyměřovací základ pro daný rok a

pk_{RD-2} je přepočítací koeficient dva roky předcházející roku přiznání důchodu.

Navíc je zákonem stanoveno, že koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu je vždy nejméně 1.

¹⁵ Lidé, kterým se získaná doba pojištění začala počítat před rokem 1986, tedy mají výhodu před lidmi, kterým se začala nebo začne počítat až po tomto roce. Lze totiž předpokládat, že jedinci na konci své aktivní pracovní dráhy mají díky zkušenostem vyšší mzdu než v jejím počátku. Těm, kterým se ale začala nebo začne počítat doba pojištění až po roce 1986, se ale do osobního vyměřovacího základu započtou i počáteční nízké výdělky, zatímco lidem se začátkem doby pojištění před rokem 1986 se tato doba počítat nebude – jejich osobní vyměřovací základ tak tedy bude relativně vyšší.

¹⁶ Před rokem 1996 hrubý výdělek, po 1. lednu 1996 včetně potom všechny příjmy, které jsou předmětem daně z příjmu fyzických osob.

Přepočítací koeficient lze pak vyjádřit takto (pk_{RD-2}):

$$pk_{RD-2} = \frac{PM_{RD-1}^{R\frac{1}{2}}}{PM_{RD-2}^{R\frac{1}{2}}}$$

kde

RD je rok přiznání důchodu,

$R\frac{1}{2}$ označuje první pololetí,

$PM_{RD-1}^{R\frac{1}{2}}$ je průměrná mzda v prvním pololetí v roce o rok předcházejícím rok přiznání důchodu a $PM_{RD-2}^{R\frac{1}{2}}$ je průměrná mzda v prvním pololetí roku předchozího.

Zákonem je stanoveno, že přepočítací koeficient nemůže mít nikdy hodnotu nižší než 1.

Roční vyměřovací základ má pak následující podobu:

$$RVZ_r = VZ_r \times k_r$$

kde

r je rok, pro který se roční vyměřovací základ počítá,

RVZ_r je roční vyměřovací základ v daném roce,

VZ_r je vyměřovací základ pro stanovení pojistného v daném roce a

k_r je koeficient nárůstu všeobecného vyměřovacího základu v daném roce.

Součet ročních vyměřovacích základů lze tedy napsat takto (RVZ_Σ):

$$RVZ_\Sigma = \sum_{r=\max\{1986|RD-DP\}}^{RD} VZ_r \times \frac{VVZ_{RD-2} \times \frac{PM_{RD-1}^{R\frac{1}{2}}}{PM_{RD-2}^{R\frac{1}{2}}}}{VVZ_r}$$

kde

DP je rok, ve kterém se stal pojištěnec součástí důchodového pojištění.

Pro spočítání součtu ročních vyměřovacích základů pojištěnce je tak třeba znát rok, kdy se stal účastníkem důchodového pojištění, jeho jednotlivé vyměřovací základy pro účely pojistného v daných letech až do roku přiznání důchodu, všeobecné vyměřovací základy v daných letech až do roku, který o dva roky předchází roku přiznání důchodu a průměrné mzdy za pololetí let o rok a o dva předcházející roku přiznání důchodu.

Je zajímavé si povšimnout, že díky koeficientu nárůstu všeobecného vyměřovacího základu, který nemůže být nikdy nižší než 1, nemůže při poklesu průměrné mzdy nikdy poklesnout procentní výměra důchodu a že díky přepočítacímu koeficientu nemůže nikdy klesnout základní výměra důchodu. Je tedy zřejmé, že aktuální výkonnost ekonomiky má na důchody vliv pouze směrem nahoru, tedy pokud roste průměrná mzda. Pokud naopak průměrná mzda klesá, zůstávají důchody na úrovni předešlého roku. Z výše uvedeného je rovněž patrné, že valorizace penzí je vázána pouze na růst průměrných mezd, nelze tedy důchody zvýšit více jinak než změnou zákona (tedy ne nařízením vlády nebo vyhláškou).

Osobní vyměřovací základ (OVZ) se vypočítá podle vzorce:

$$OVZ = \frac{RVZ_{\Sigma}}{RO_m}$$

kde

RO_m je počet měsíců rozhodného období. Protože se ale kvůli vyloučeným dobám¹⁷, které se počítají na dny, známa délka rozhodného období ve dnech, je potřeba použít přepočet:

$$RO_m = \frac{RO_d}{\frac{365}{12}}$$

RO_d je známá délka rozhodného období ve dnech, kterou je potřeba vydělit průměrným počtem dnů v jednom měsíci, abychom dostali počet měsíčních úseků. Průměrný počet dnů v měsíci v jednom kalendářním roce je $\frac{365}{12}$, tedy po zaokrouhlení 30,4167. Po dosazení do první rovnice lze tedy osobní vyměřovací základ psát jako:

¹⁷ Vyloučená doba je taková doba, která se odečítá z potřebné doby pojištění. Jedná se například o studium, doba v evidenci na úřadu práce, doba pobírání invalidního důchodu atp.

$$OVZ = \frac{RVZ_{\Sigma} \times 30,4167}{RO_d}$$

Jak již bylo řečeno výše, takto vypočtený vyměřovací základ ještě nepředstavuje výši důchodu, je to zjednodušeně řečeno jakýsi průměrný měsíční příjem pojištěnce za rozhodné období přepočítaný na aktuální kupní sílu. Z něj se pomocí redukčních hranic odvozuje výpočtový základ. Redukční hranice se odvozují z průměrné mzdy tak, jak je stanovena pro základní výměru důchodu, tedy jako součin všeobecného vyměřovacího základu pro rok dva roky předcházející aktuálnímu roku a přepočítacího koeficientu stejného roku. Tato průměrná mzda slouží jako základ pro výpočet tří redukčních hranic na úrovních 44 %, 116 % a 400 % průměrné mzdy a vypočtené hodnoty jsou rovněž stanoveny vyhláškou Ministerstva práce a sociálních věcí. Aktuální hodnoty redukčních hranic dle poslední vyhlášky jsou:

1. redukční hranice: 11 389 Kč
2. redukční hranice: 30 026 Kč
3. redukční hranice: 103 536 Kč

Osobní vyměřovací základ se tedy do výpočtového základu promítne tak, že se jeho část do první redukční hranice započítá celá, od první do druhé hranice se započítá z 27 %, od druhé do třetí redukční hranice z 19 % a nad třetí hranici z 6 %.¹⁸ Uvedené hodnoty procentuálního zápočtu ovšem platí pouze pro rok 2013, který se nachází uprostřed přechodné doby od staršího způsobu počítání k novějšímu, který začne platit od roku 2015. Přechodná doba a změna jak redukčních hranic, tak procentuálního zápočtu byla důsledkem nálezu Ústavního soudu v roce 2010¹⁹.

¹⁸ Např. výpočtový základ z osobního vyměřovacího základu 100 000 Kč by byl $11\,389 \times 1 + (30\,026 - 11\,389) \times 0,27 + (100\,000 - 30\,026) \times 0,19 = 29\,716$ Kč.

¹⁹ Nález sp. zn. Pl. ÚS 8/07 z 23. března 2010, kterým shledal Ústavní soud §15 zákona o důchodovém pojištění protiústavním, protože negarantuje dostatečně právo na přiměřeně hmotné zabezpečení dle čl. 30 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, protože vede k „neakceptovatelné“ nerovnosti mezi různými skupinami pojištěnců. Ústavní soud ve svém vyjádření napsal: „Listina předpokládá existenci takového systému zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti v práci, který bude schopen poskytovat potřebným osobám hmotné zabezpečení *přiměřené*. Podle Ústavního soudu přiměřenost hmotného zabezpečení je nutno vyložit nejen s ohledem na schopnost uspokojit z důchodové dávky životní potřeby jednotlivce tak, aby mu byla zaručena *sociálně důstojná lidská existence*, ale též s ohledem na pojištěnce jako plátce spoluvytvářejícího finanční zdroje, ze kterých je, resp. bude přiměřeně hmotné zabezpečení poskytováno. Ústavní soud nikterak nezpochybnil *princip solidarity mezigenerační* a v zásadě akceptoval i *princip solidarity intragenerační (příjmové)*, které jsou charakteristické pro nynější průběžný dávkově definovaný důchodový systém, konstatoval však, že ani tyto principy, a platí to zejména o principu

Předchozí praxe měla redukční hranice pouze dvě, přičemž jejichž výše nebyla odvozena procentem z průměrné mzdy, ale byla každý rok novelizována přímo v zákoně o důchodovém pojištění. Jak je vidět z následující tabulky, byly hodnoty redukčních hranic vůči průměrné mzdě značně rozkolísané, přičemž hodnota první redukční hranice se postupně od roku 1996 snižovala z cca 60 % na dnešních 44 % – procentuální výměra důchodu tak byla nižší:

Tabulka č. 1: Redukční hranice

Rok	Zápočet	První redukční hranice ²⁰	Zápočet	Druhá redukční hranice ²¹	Zápočet	Třetí redukční hranice	Zápočet
1996	100%	61%	30%	122%		10%	
1997	100%	57%	30%	114%		10%	
1998	100%	54%	30%	109%		10%	
1999	100%	52%	30%	112%		10%	
2000	100%	50%	30%	112%		10%	
2001	100%	49%	30%	114%		10%	
2002	100%	48%	30%	114%		10%	
2003	100%	47%	30%	114%		10%	
2004	100%	45%	30%	114%		10%	
2005	100%	47%	30%	115%		10%	

solidarity intragenerační, v rámci tohoto důchodového systému nemohou absolutně převážit a vést k praktické nivelizaci důchodů, resp. že nemohou téměř úplně potlačit těž *princip ekvivalence, resp. zásluhovosti* z pohledu přispěvatele do systému důchodového pojištění, který nadto působí stimulačně na zvyšování celkových příjmů systému. Jinak by to ve svém důsledku vedlo již k neakceptovatelné míře nerovnosti mezi příjemci důchodů s ohledem na nerovnost jejich příjmů, výše odvedeného pojistného a výše důchodů, takže by již nebylo možné hovořit o *přiměřenosti* takového hmotného zabezpečení.“ [2]

²⁰ Až do 30. září 2011 byly redukční hranice stanovovány nikoliv jako procentuální hodnota průměrné mzdy, ale absolutně přímo v zákoně o důchodovém pojištění.

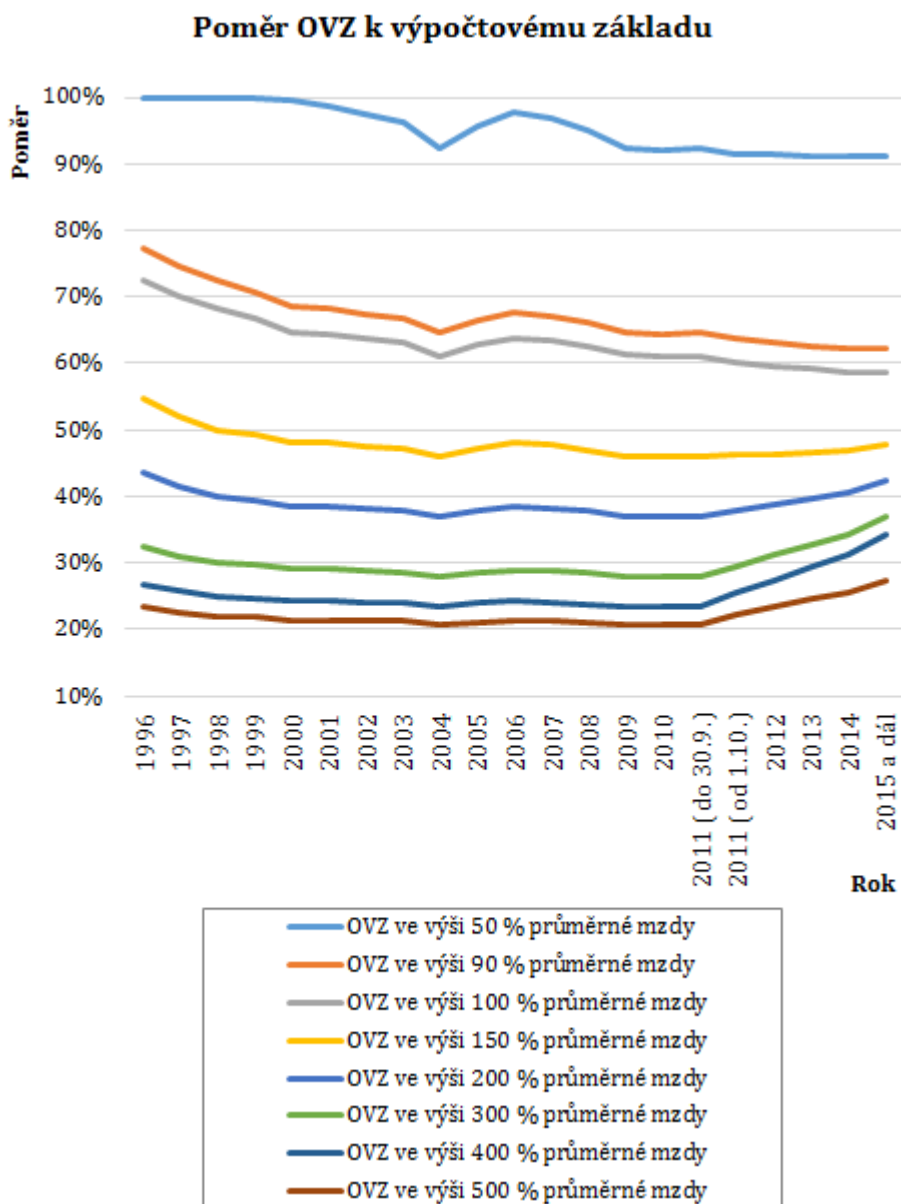
²¹ Za povšimnutí stojí i výše redukční hranice v hodnotě 400 %. Není stanovena náhodou – od roku 2012 činí strop pro pojistné na důchodové pojištění, tedy maximální vyměřovací základ, 48násobek měsíční průměrné mzdy za kalendářní rok – od této hodnoty se již neplatí důchodové pojištění. A redukční hranice ve výši 400 % průměrné měsíční mzdy odpovídá právě maximálnímu vyměřovacímu základu ($48/12 = 4$). I z tohoto důvodu se od roku 2015 včetně do výpočtového základu nezapočítává nad tuto hranici nic.

2006	100%	48%	30%	116%	10%		
2007	100%	48%	30%	116%	10%		
2008	100%	46%	30%	115%	10%		
2009	100%	45%	30%	115%	10%		
2010	100%	44%	30%	114%	10%		
2011 (do 30.9.)	100%	44%	30%	114%	10%		
2011 (od 1.10.)	100%	44%	29%	116%	13%	400%	10%
2012	100%	44%	28%	116%	16%	400%	8%
2013	100%	44%	27%	116%	19%	400%	6%
2014	100%	44%	26%	116%	22%	400%	3%
2015 a dál	100%	44%	26%	400%	0%		

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Z tabulky lze pak dovodit, ve kterých letech byl poměr osobního vyměřovacího základu k výpočtovému základu nejpříznivější a také to, jestli zákonodárci promítlí výtky Ústavního soudu do zákona o důchodovém pojištění. Ukazuje to následující graf:

Obrázek č. 6: Poměr osobního vyměřovacího základu k výpočtovému základu

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Jak je patrné z grafu, od změny od roku 2011, kterou si vyžádal náleží Ústavního soudu, opravdu došlo k vylepšení poměru mezi osobním vyměřovacím základem a výpočtovým základem u vysokopříjmových pojištěnců. Jedná se nicméně o vylepšení spíše kosmetické v řádu jednotek procent, středněpříjmové skupiny si naopak o trochu pohoršily a nepoměr mezi skupinami s různě vysokým příjmem zůstal v podstatě zachován²².

²² Pro roky 2014 a 2015 je předpokládán stejný nárůst průměrné mzdy oproti předchozím letům jako mezi lety 2013 a 2012.

Při znalosti výpočtového základu je již poměrně jednoduché spočítat výši procentní výměry důchodu. Za každých 365 dní trvání doby pojištění získané do vzniku nároku na důchod činí procentní výměra 1,5 % z výpočtového základu, po vzniku nároku na důchod se při trvalé výdělečné činnosti dále zvyšuje následujícím způsobem podle toho, jakou výši se důchodce rozhodne pobírat:

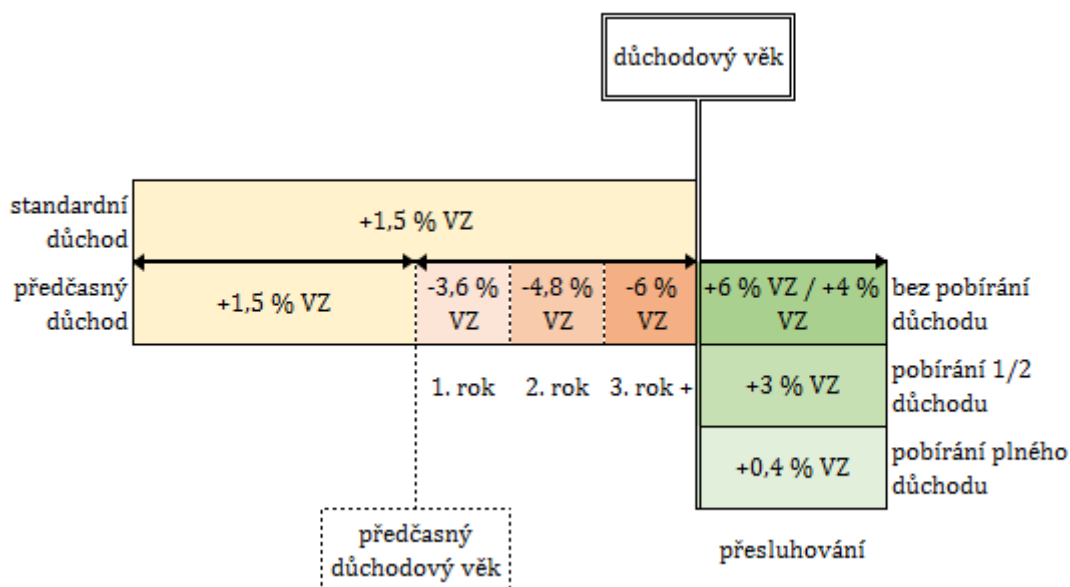
- a) důchodce nepobírá důchod – za každých 90 dní výdělečné činnosti před 1. 7. 2001 se procentní výměra zvyšuje o 1 % výpočtového základu (tedy o 4 % výpočtového základu za 360 dní, nárok na zvýšení nicméně připadá vždy po každých 90 ukončených dnech), za každých 90 dní výdělečné činnosti po 30. 6. 2001 se procentní výměra zvyšuje o 1,5 % výpočtového základu (tedy o 6 % výpočtového základu za každých 360 dní)
- b) důchodce pobírá důchod ve výši $\frac{1}{2}$ – za každých 180 dní výdělečné činnosti po 31. 12. 2009 se procentní výměra zvyšuje o 1,5 % výpočtového základu (tedy o 3 % výpočtového základu za každých 360 dní)
- c) důchodce pobírá důchod v plné výši – za každých 360 dní výdělečné činnosti po 31. 12. 2009 se procentní výměra zvyšuje o 0,4 % výpočtového základu

Naopak v případě odchodu do předčasného důchodu se procentní výměra krátí, a to poměrně výrazně:

- a) v prvním roce (360 dnech) od přiznání předčasného důchodu se výměra krátí za každých započatých 90 dní o 0,9 % výpočtového základu (za 360 dní tedy o 3,6 %)
- b) ve druhém roce se výměra krátí o 1,2 % výpočtového základu za každých započatých 90 dní (tedy o 4,8 % za rok)
- c) po druhém roce se procentní výměra krátí o 1,5 % výpočtového základu za každých 90 dní (tedy o 6 % za rok)

Graficky je celá situace znázorněna na následujícím obrázku – jednotlivá pole ukazují přírůstky nebo úbytky výše výpočtového základu za každý uplynulý rok, přičemž jedním rokem se rozumí buď 365 dní (standardní výměra), nebo 360 dní (přesluhování nebo předčasný důchod). Rovněž je třeba pamatovat na již uvedené, že graf je pouze grafickým ztvárněním pro srovnání, nicméně rozhodným obdobím pro krácení nebo přičítání mohou být intervaly kratší:

Obrázek č. 7: Schéma důchodového věku

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Výměra důchodu je pak součtem takto vypočtené procentní výměry a základní výměry. Z již dříve odvozených osobních vyměřovacích základů pro různé příjmové skupiny lze sestavit tabulku náhradových poměrů, tedy poměru důchodu k čistému příjmu (čistému osobnímu vyměřovacímu základu). Pro účely relevance srovnání různých skupin je nutné zvolit stejné výchozí parametry, tedy získanou dobu pojištění (35 let) a odchod do důchodu v řádném termínu bez přesluhování – osobní vyměřovací základ se tak bude krátit z 52,5 % ($35 \times 1,5$):

Tabulka č. 2: Náhradový poměr

Příjem v % z průměrné mzdy							
50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
77,7%	55,2%	52,1%	41,1%	34,8%	28,3%	24,9%	20,7%

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Jak z výpočtu vyplývá, sociální solidarita je značná, což lze ilustrovat na rozdílu mezi 1,5násobkem průměrné mzdy a 0,5násobkem průměrné mzdy. Zatímco rozdíl v hrubé a superhrubé mzdě je 200 % a v čisté 162 %, v absolutních číslech je rozdíl mezi čistými příjmy 17 832 Kč. Ve vyměřeném důchodu už je ale absolutní rozdíl pouze 3300 Kč,

takže důchodce s předchozím příjmem ve výši 1,5násobku průměrné mzdy v porovnání s důchodcem o předchozím příjmu ve výši 0,5násobku průměrné mzdy bere důchod pouze o 39 % vyšší.

Tabulka č. 3: Rozdíly v náhradových poměrech

	0,5násobek průměrné mzdy	1,5násobek průměrné mzdy	Rozdíl absolutní	Rozdíl relativní
Superhrubá mzda	17 343 Kč	52 028 Kč	34 685 Kč	200%
Hrubá mzda	12 942 Kč	38 826 Kč	25 884 Kč	200%
Čistá mzda	10 977 Kč	28 809 Kč	17 832 Kč	162%
Důchod	8 529 Kč	11 829 Kč	3 300 Kč	39%
Náhradový poměr	77,7%	41,1%	-36,6 p. b. ²³	-47%

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

3.3 Jiný než starobní důchod

Kromě starobního důchodu vyplácí stát ještě invalidní, vdovský nebo vdovecký a sirotčí důchod. Jejich výpočet a podmínky jdou nad rámec tohoto textu, velmi obecně bude rozveden pouze vdovský/vdovecký důchod.

3.3.1 Vdovský/vdovecký důchod

Vdovský i vdovecký důchod se řídí stejnými podmínkami, proto bude dále v textu uváděn pouze termín „vdovský“, kterým se budou rozumět oba dva. Vdovský důchod, jak už sám název napovídá, náleží vdově po úmrtí jejího manžela, který byl poživitelem důchodu nebo měl v době smrti nárok na důchod (splnil podmínky pro vznik nároku na důchod). Vdovský důchod je vyplácen po dobu jednoho roku (dočasný důchod) a poté (trvalý důchod) pouze po splnění podmínek, z nichž je většina spojena s péčí o nezaopatřené dítě nebo závislou osobu a invaliditou²⁴, nicméně je možné na něj mít nárok i po dosažení důchodového věku nebo věku o 4 roky nižšího, než činí důchodový věk pro muže stejného data narození. Pokud tyto podmínky splněny nejsou nebo být

²³ Procentního bodu.

²⁴ Přesné podmínky jsou uvedeny v zákoně o důchodovém pojištění. [6]

přestanou, může nárok na vdovský důchod vzniknout pouze v případě, že některá z podmínek bude splněna do dvou let od zániku předchozího nároku na vdovský důchod.

Výše vdovského důchodu se počítá jako součet základní výměry důchodu (viz pasáž o starobním důchodu) a 50 % výše procentní výměry, na kterou by měl nárok zemřelý. Pokud vdova již pobírá starobní důchod, nastane při pobírání vdovského důchodu tzv. souběh důchodů, při kterém se základní výměra započítává pouze jednou, vyšší z obou procentuálních výměr obou důchodů v plné výši a nižší v poloviční výši.

Je patrné, že v případě předčasného úmrtí jednoho z manželů v případě, že oba již pobírají starobní důchod, důchodový systém druhému z manželů kompenzuje toto předčasné úmrtí spíše symbolicky.

3.4 Odvody na důchodové pojištění

Odvody (pojistné) na důchodové pojištění jsou součástí odvodů na sociální pojištění společně s pojistným na nemocenské pojištění a příspěvkem na státní politiku zaměstnanosti. Zaměstnanci platí povinně všechny složky, pro osoby samostatně výdělečně činné je dobrovolné nemocenské pojištění. Výše odvodů je stanovena v následující tabulce, jedná se o procentní odvody z hrubé mzdy (u OSVČ z vyměřovacího základu, tedy rozdílu mezi příjmy a výdaji):

Tabulka č. 4: Odvody na důchodové pojištění

	Zaměstnanec			OSVČ
	Zaměstnanec	Zaměstnavatel	Celkem	
Důchodové pojištění	6,5%	21,5%	28,0%	28,0%
Státní politika nezaměstnanosti	0,0%	1,2%	1,2%	1,2%
Nemocenské pojištění	0,0%	2,3%	2,3%	dobrovolné
Celkem	6,5%	25,0%	31,5%	29,2%

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Z uvedených čísel je patrné, že na důchodové pojištění odvádějí zaměstnanci a osoby samostatně výdělečně činné na pohled stejnou procentuální částku, a to 28 %. Nicméně je třeba si uvědomit, že u velké části OSVČ nelze výši pojištění vzhledem k reálným

příjmům v podstatě určit kvůli výdajovým paušálům, u kterých se dá předpokládat, že jsou vyšší než skutečně vynaložené náklady na podnikání a nákladů na účetnictví (v opačném případě by cestu výdajových paušálů podnikatel pravděpodobně nezvolil). Což má ale za následek i nižší osobní vyměřovací základ, který navíc sám o sobě stanoven na minimální hranici ve výši 50 % zdaňovacího základu²⁵ a vyměřený důchod v budoucnu – jedná se tedy o legální cestu, jak snížit svou závislost na silně redukčním průběžném důchodovém systému a zabezpečit se na stáří vlastními silami.

Pro obě skupiny je zaveden maximální roční vyměřovací základ ve výši 48násobku průměrné měsíční mzdy, z výdělku nad tuto hranici se důchodové (sociální) pojištění neplatí.

Z dřívějších výpočtů lze ukázat rozdíl mezi měsíčně placeným důchodovým pojištěním a vyměřeným důchodem (jedná se o hypotetickou situaci, kdy by pojištěnec platil důchodové pojištění v roce, kdy mu byl vyměřen důchod, a to v roce 2013; údaje v Kč):

Tabulka č. 5: Rozdíl mezi výší odvodu a důchodu

	Příjem v % z průměrné mzdy							
	50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
Měsíční důchod	8529	9997	10364	11829	13120	15702	18284	19099
Měsíční důch. pojištění	3625	6524	7249	10872	14496	21744	28991	28991
Rozdíl	4904	3473	3115	957	-1376	-6042	-10707	-9892

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Z čísel by se mohlo zdát, že jsou až do výše 150 % průměrné mzdy pro plátce příznivá. Je třeba si ovšem uvědomit, že tato čísla vycházejí z placení pojistného po dobu 35 let, přičemž doba dožití od počátku důchodového věku je daleko nižší – průměrná doba pobírání důchodu je přibližně 20 let. Doba placení příspěvků na důchodové pojištění je tedy přibližně 1,75x delší než doba pobírání důchodu. Z tabulky je rovněž vidět i strop

²⁵ Např. pro rozdíl mezi příjmy a (paušálními) výdaji ve výši 20 000 Kč měsíčně je minimální vyměřovací základ pro sociální pojištění 10 000 Kč. Pokud by oněch 20 000 Kč představovalo situaci při vykazování nákladů paušálem s tím, že by byly skutečné náklady podnikatele zanedbatelné, potom by skutečný výdělek činil 50 000 Kč měsíčně. Skutečný minimální odvod na důchod by potom činil pouze 5,6 %. Naopak v případě, že by podnikatelovy skutečné náklady odpovídaly 60 procentům a 20 000 Kč byl tedy hrubý zisk, potom by minimální důchodové pojistné činilo 14 %.

na důchodové, resp. sociální pojištění na úrovni čtyřnásobku průměrného příjmu, který se projevuje „výhodnějším“ rozdílem mezi důchodem a pojištěním při vyšších příjmech.

Po započtení různé délky účasti na důchodovém pojištění a délky pobírání důchodu je potom možné ukázat absolutní rozdíly v zaplacených částkách a pobíraném důchodu. Údaje v následující tabulce jsou v milionech Kč a zajímavé je, že již od úrovně mediánu mzdy výše jsou všichni pojištěnci v záporných číslech.

Tabulka č. 6: Absolutní rozdíl mezi sumou odvodů a důchodů

	Příjem v % z průměrné mzdy							
	50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
Důchod celkem	2,05	2,40	2,49	2,84	3,15	3,77	4,39	4,58
Pojištění celkem	1,52	2,74	3,04	4,57	6,09	9,13	12,18	12,18
Rozdíl	0,52	-0,34	-0,56	-1,73	-2,94	-5,36	-7,79	-7,59

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Bod zlomu (člověk dostane stejnou částku, kterou zaplatil) dle dalších výpočtů nastává při mzdě ve výši 74 % průměrné mzdy. Vzhledem k tomu, že v roce 2013 je medián mzdy přibližně na úrovni 90 % průměrné mzdy a 1. kvartil zhruba na úrovni 63 % průměrné mzdy [9], znamenalo by to při předpokladu rovnoměrného rozdělení výše mezd od 1. kvartilu až po medián to, že zhruba 65 % lidí²⁶ by při dnešním způsobu nastavení důchodu zaplatilo na důchodovém pojištění více, než kolik by dostali zpět na důchodech.

²⁶ Za předpokladu, že distribuce mezd mezi 1. kvartilem a mediánem je rovnoměrná.

4 2. pilíř – důchodové spoření

Druhý pilíř důchodového systému byl zaveden od 1. ledna 2013 a je dobrovolný. Jeho smyslem je vyvedení části důchodového pojištění na vlastní důchodové spoření. Pojištěnec si tedy spoří na vlastní penzi – uspořené prostředky mu budou vyplaceny, navíc vzhledem ke způsobu ukládání peněz ve fondech se mohou (ale nemusejí) v průběhu spoření zhodnocovat.

Účastníkem důchodového spoření se může stát každý, kdo uzavře s penzijní společností smlouvu, a to nejpozději do konce roku, ve kterém dosáhne 35 let věku, nebo do poloviny roku 2013 (příp. do půl roku ode dne, kdy byla poprvé poplatníkem důchodového pojistného). Zároveň se nelze ke spoření připojit po přiznání starobního důchodu.

Jak bylo řečeno na začátku kapitoly, 2. pilíř je dobrovolný, nicméně po vstoupení již není možné vystoupit, závazek trvá až do doby nároku na výplatu penze.

Pojistné

Standardně platí zaměstnanec nebo OSVČ příspěvky na důchodové pojištění ve výši 28 % své hrubé mzdy, v případě zaměstnaneckého poměru platí část ve výši 6,5 procentního bodu zaměstnanec, 21,5 % hrubé mzdy pak zaměstnavatel. V případě účasti na druhém pilíři se snižuje částka, kterou přispívá zaměstnanec do „státního“, o 3 procentní body, celkem tak platí 25 % hrubé mzdy (stejně jako OSVČ aktivní v důchodovém spoření, i když u něj se nejedná o hrubou mzdu, ale její ekvivalent). Tato tři procenta hrubé mzdy, o které platí méně na důchodové pojištění, musí pojištěnec nicméně platit i nadále, ale tentokrát jsou přesměrována na jeho důchodové spoření. K těmto třem procentům hrubé mzdy musí odvést navíc dodatečná 2 % z hrubé mzdy (u zaměstnaneckého poměru se mu o 2 procentní body zvyšuje odvod), která se mu rovněž započtou do důchodového spoření. Celkem tak účastník přispívá měsíčně na důchodové spoření částkou 5 % ze své hrubé mzdy měsíčně a jeho celkový odvod na důchod (součet odvodu na důchodové pojištění i spoření) je 30 % hrubé mzdy.

Snížený státní důchod

Nižší odvod na důchodové pojištění není samozřejmě zadarmo, možnost odvádět část výdělku mimo penzijní pilíř v režii státu je na úkor výše vyměřené penze v budoucnu.

Jakkoliv se může z dnešního pohledu jevit budoucnost za 35 let spoření na vlastní penzi jako vzdálená, pokud by platila stejná pravidla jako dnes, dostával by důchodce nižší důchod. Výše jeho procentuální výměry se totiž v případě účasti na důchodovém spoření nepočítá jako 1,5 % výpočtového základu za každý rok účasti na důchodovém pojištění měsíčně, ale pouze jako 1,2 % výpočtového základu. Procentuální výměra důchodu je tak při stejné délce účasti na důchodovém spoření a odvodech na důchodové pojištění (jinými slovy pro ty, kteří již při prvních odvodech na důchodové pojištění přihlásili k účasti na důchodovém spoření) nižší o 20 %. Při 35 letech spoření, což je minimální získaná doba pojištění pro nárok na výplatu důchodu, je procentuální výměra důchodu nižší o 10,5 % výpočtového základu.

Tento způsob snížení až výpočtového základu, tedy nikoliv osobního vyměřovacího základu, je – co se výš důchodu týče – nevýhodný zejména pro vyšší příjmové skupiny. Jejich nižší odvod na důchodovém pojištění je totiž za normálních okolností kompenzován vyšším snížením důchodu, jak je patrné z následujících údajů. První tabulka ukazuje absolutní výši důchodů i odvodů na důchod, v řádu Rozdíl je pak vidět rozdíl mezi vyměřeným důchodem a odvodem, vše pro různé příjmové skupiny. Předpokladem pro uvedená čísla je souběh důchodového pojištění a důchodového spoření po dobu 35 let.

Tabulka č. 7: Rozdíl mezi odvody a důchodem při účasti ve 2. pilíři

	Příjem v % z průměrné mzdy při účasti na důch. spoření							
	50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
Měsíční důchod	7289	8464	8757	9929	10962	13027	15093	15745
Měsíční důch. pojištění	3236	5825	6472	9707	12943	19414	25884	25884
Rozdíl	4053	2639	2285	222	-1981	-6387	-10792	-10139

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

V následující tabulce je pak patrný rozdíl mezi případem, kdy se člověk účastní důchodového spoření, a situací, kdy účastníkem není. Opět je nutné si připomenout závěry učiněné v předchozí kapitole, že řádek Rozdíl je čistě pro ilustraci, protože délka doby pobírání důchodu až na výjimky rozhodně nedosahuje délky doby placení

důchodového pojištění. Relativní snížení důchodu je pro všechny příjmové skupiny přibližně stejné a je zajímavé, že je navíc větší, než kolik činí relativní snížení odvedeného pojistného (10,7 %²⁷). To je dáno tím, že procentuální výměra je nižší o právě již zmíněných 10,5 % výpočtového základu, nikoliv o 10,5 % procentuálního základu bez důchodového spoření. Důchodové spoření je tedy z tohoto pohledu pro všechny příjmové skupiny nevýhodné, přičemž pro nízkopříjmové skupiny znamená největší ztrátu v poměru mezi zaplaceným pojistným a vyplaceným důchodem v absolutních i relativních hodnotách. Výše uvedené platí samozřejmě za předpokladu, že státní důchody budou průběžně valorizovány, resp. indexovány.

Tabulka č. 8: Rozdíl mezi důchodem při účasti a neúčasti ve 2. pilíři

	Příjem v % z průměrné mzdy při účasti na důch. spoření							
	50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
Změna důchodu	-1240	-1533	-1607	-1900	-2158	-2674	-3191	-3354
Změna (%)	-15%	-15%	-16%	-16%	-16%	-17%	-17%	-18%
Rozdíl rozdílu	-851	-834	-830	-735	-605	-344	-85	-247

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Rozdíl lze vyjádřit i v celkové zaplacené částce na důchodovém pojištění (podmínky viz část s výpočtem odvodů za „normálních okolností“), částky jsou uvedeny v milionech Kč:

Tabulka č. 9: Rodíl v sumě odvodů a důchodem při účasti ve 2. pilíři

	Příjem v % z průměrné mzdy účasti na důch. spoření							
	50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
Důchod celkem	1,75	2,03	2,10	2,38	2,63	3,13	3,62	3,78
Pojištění celkem	1,36	2,45	2,72	4,08	5,44	8,15	10,87	10,87
Rozdíl	0,39	-0,42	-0,62	-1,69	-2,81	-5,03	-7,25	-7,09

²⁷ $(28-25)/28 = 0,107$

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Z tabulky je potom patrná absolutní úspora pro vyšší příjmové skupiny – již od mzdy na úrovni 150 % průměrné mzdy začíná být patrná úspora, která je nejvyšší pro hranici čtyřnásobku průměrné mzdy, potom opět klesá.

Přehledně to zobrazuje ještě srovnávací tabulka situace pojištěnce bez účasti na důchodovém spoření a případu pojištěnce, který je účastníkem 2. pilíře. Je zřetelně patrná „nevýhodnost“ pro nízkopříjmové skupiny. Naplno se tak projevuje výsledek redukce při výpočtu důchodu, která nízkopříjmovým garantuje větší poměr důchodu vůči zaplacenému důchodovému pojištění.

Tabulka č. 10: Porovnání neúčasti a účasti ve 2. pilíři

	Příjem v % z průměrné mzdy, srovnání							
	50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
A/ Rozdíl bez 2. pilíře	0,52	-0,34	-0,56	-1,73	-2,94	-5,36	-7,79	-7,59
B/ Rozdíl s 2. pilířem	0,39	-0,42	-0,62	-1,69	-2,81	-5,03	-7,25	-7,09
Rozdíl mezi A a B	-0,13	-0,07	-0,06	0,03	0,13	0,34	0,54 ²⁸	0,50
Rozdíl mezi A a B (%)	-25,6%	-21,8%	-10,6%	1,9%	4,6%	6,3%	6,9%	6,6%

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Organizace spoření

Naspořené prostředky účastníků jsou spravovány penzijním fondem dle výběru účastníka, a to formou fondů, které penzijní společnost udržuje čtyři. Tyto fondy se liší typem obhospodařování z hlediska investičního:

- fond státních dluhopisů
- konzervativní fond
- vyvážený fond
- dynamický fond

²⁸ Tato úspora představuje ekvivalent výše zaplaceného pojistného za přibližně rok a půl.

Fond státních dluhopisů, jak už název napovídá, především do státních dluhopisů a jiných obligací, konzervativní je mu podobný, ale má jiné poměrné zastoupení státních dluhopisů, vyvážený zavádí do svého portfolia akcie a dynamický je zaměřený zejména na akcie. Fondy se od sebe liší předpokládaným výnosem (v rozmezí cca 2–4 % ročně), přičemž platí, že čím větší riziko, tím vyšší předpokládaný výnos²⁹. Účastník může volit nejen jednotlivé fondy, ale také jejich kombinace. Za správu prostředků ve fondu se platí, zákonem jsou stanoveny horní limity. Dohled nad penzijními společnostmi vykonává Česká národní banka.

Výplata důchodů

Důchod je možné vyplatit z druhého pilíře až okamžikem přiznání starobního důchodu podle prvního pilíře. Výplatu ovšem nevyplácí penzijní společnost, ale pojišťovna – té jsou naspořené prostředky formou jednorázového pojistného na pojištění důchodu převedeny – účastník si tedy musí vybrat pojišťovnu³⁰ a s ní uzavřít smlouvu o pojištění důchodu. Součástí smluvních pojistných podmínek je i způsob vyplácení důchodu, který není možné později, stejně jako pojišťovnu, již změnit.

Způsoby vyplácení důchodu jsou čtyři:

- doživotní starobní důchod,
- doživotní starobní důchod se sjednanou výplatou pozůstalostního důchodu po dobu 3 let,
- starobní důchod na dobu 20 let nebo
- sirotčí důchod na dobu 5 let.

Při doživotním starobním důchodu dostává pojištěnec až do své smrti starobní důchod, pokud zemře předčasně, nejsou zbylé prostředky součástí dědictví. Obdobnou variantou je doživotní důchod se sjednaným pozůstalostním důchodem, v takovém případě má určená osoba nárok na pokračování stejné výše důchodu po dobu 3 let (toto je samozřejmě zohledněno ve výši důchodu). Odlišný je způsob vyplácení starobního

²⁹ Za riziko je přitom bráno zejména investování do akcií, naopak bezpečný přístav mají představovat státní dluhopisy. Jak pravdivé je toto tvrzení, necht' posoudí laskavý čtenář sám v souvislosti se situací v Řecku a odkupem státních dluhopisů za zlomek jejich nominální hodnoty.

³⁰ Výběr pojišťovny probíhá po oslovení pojišťoven danou penzijní společností, která tak musí učinit nejpozději dva měsíce před dosažením důchodového věku. Oslovené pojišťovny pak musejí penzijnímu fondu sdělit závazné nabídky, které penzijní fond obratem předá účastníkovi, který si z nich následně jednu vybere.

důchodu na 20 let, u kterého má pojištěnec nárok na výplatu důchodu právě po tuto dobu. Pokud zemře dříve, jsou nevyplacené prostředky předmětem dědictví, pokud ale žije déle, nedostává již nic.

Pokud účastník důchodového spoření zemře v jeho průběhu, jsou vložené prostředky předmětem dědického řízení. V takovém případě převede penzijní společnost peníze na důchodový spořicí účet dědice, pokud ten není účastníkem, jsou mu vyplaceny klasickým způsobem, a pokud ještě dědic nedosáhl plnoletosti, jsou mu prostředky vypláceny formou sirotčího důchodu na dobu 5 let (to stejné platí v případě, že zemřelý již pobíral z důchodového spoření důchod a měl tedy uzavřenou pojistnou smlouvu).

5 3. pilíř – doplňkové penzijní spoření

Doplňkové penzijní spoření je od 1. ledna 2013 nově nazývané dřívější penzijní připojištění. Jedná se o dobrovolný systém spoření na penzi a slouží jako doplněk k ostatním dvěma pilířům, respektive pouze ke státnímu pilíři, pokud se pojištěnec rozhodne nevstoupit do rovněž dobrovolného druhého pilíře.

Vzhledem k existenci dřívějšího penzijního spoření, které podléhalo jiným pravidlům než nově definované doplňkové penzijní spoření, existují v současnosti dva režimy spoření – doplňkové penzijní spoření v rámci:

- transformovaných fondů nebo
- účastnických fondů.

Do transformovaných fondů byly automaticky převedeny smlouvy všech, kteří uzavřeli penzijní připojištění do konce listopadu 2012. V účastnických fondech jsou pak spravováni všichni, kteří uzavřeli smlouvu o spoření v roce 2013.

Transformované fondy

Hlavním rozdílem mezi transformovanými fondy a účastnickými fondy je ten, že ty transformované garantují nezáporný výnos – o peníze tedy nelze přijít, nelze realizovat záporný výnos.

Účastnické fondy

V rámci účastnických fondů jsou vedeni všichni, kteří uzavřeli smlouvu o spoření v roce 2013, nebo ti, kteří do něj dobrovolně přešli z transformovaných fondů. Hlavním rozdílem oproti transformovaným fondům, tedy starému způsobu penzijního připojištění, je to, že není garantován nenulový výnos. Kladné zhodnocení prostředků je tak tedy závislé na výkonnosti daného fondu a jeho investiční strategii. K tomu lze napomoci výběrem investiční strategie u vlastních příspěvků – každý fond musí nabízet alternativy:

- konzervativní (převážně zaměřený na státní dluhopisy),
- vyvážený (s menším podílem akcií) a
- dynamický (převážně zaměřený na investování do akcií),

kteřé se od sebe navzájem liší jednak výší předpokládaného maximálního výnosu, ale rovněž výší poplatků za správu.

Bez ohledu na podobu fondu, ve kterém si člověk spořív, má nárok na získání státní podpory, a to v případě, že jeho vlastní úložka dosáhne měsíční výše alespoň 300 Kč. Při úložce 1000 Kč je pak státní příspěvek největší. Výši příspěvků v závislosti na vlastní úložce se počítá jako 90 Kč + 20 % z částky nad 300 Kč. Příklady po celých stokorunách zachycuje následující tabulka:

Tabulka č. 11: Výše státního příspěvku

Vlastní úložka od:	Státní příspěvek	
	Absolutně	% ³¹
300 Kč	90 Kč	30,0%
400 Kč	110 Kč	27,5%
500 Kč	130 Kč	26,0%
600 Kč	150 Kč	25,0%
700 Kč	170 Kč	24,3%
800 Kč	190 Kč	23,8%
900 Kč	210 Kč	23,3%
1 000 Kč	230 Kč	23,0%

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Zaměstnanci může na penzijní spoření přispívat třetí osoba nebo zaměstnavatel, přičemž příspěvky zaměstnavatele jsou daňově uznatelný náklad a jsou osvobozeny od sociálního a zdravotního pojištění (na straně zaměstnavatele), a to až do výše 30 tisíc za rok.

Státní podpora se přiznává pouze ve vztahu k vlastní úložce, nikoliv tedy na základě příspěvků zaměstnavatele nebo třetích osob.

Pokud je spořeno vlastními prostředky více než 1000 Kč měsíčně, lze částku přesahující 12 000 Kč ročně uplatnit jako odpočet ze základu daně z příjmů až do výše 12 000 Kč,

³¹ Poměr státního příspěvku a minimální měsíční vlastní úložky, v procentech.

tedy při úložce 2000 Kč měsíčně. Při sazbě daně z příjmů 15 % tak činí daňová úleva 1800 Kč za rok.

Výplata naspořených prostředků

Mezi transformovanými fondy a účastnickými fondy existuje také trochu rozdílný způsob ve výplatě naspořených dávek.

V transformovaném fondu je možné získat prostředky z fondu následujícími způsoby:

Tabulka č. 12: Způsob výplaty prostředků v transformovaném fondu

Typ výplaty	Věk	Délka spoření	Jiné podmínky
starobní penze	60 let +	5–10 let	-
invalidní penze	-	3-5 let	invalidita 3. stupně
pozůstalostní penze	-	3-5 let	-
výsluhová penze	-	15 let	do 50 % naspořené částky
jednorázové vyrovnání	60 let +	5–10 let	-
odbytné	-	1 rok	bez státních příspěvků + možná pokuta

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

V účastnickém fondu je možné získat peníze z fondu následujícími způsoby:

Tabulka č. 13: Způsob výplaty prostředků v účastnickém fondu

Typ výplaty	Věk	Délka spoření	Jiné podmínky
starobní penze	důchodový věk – 5 let	5 let	-
předdůchod ³²	důchodový věk – 5 let	5 let	-
invalidní penze	-	3 roky	invalidita 3. stupně
jednorázové vyrovnání	-	3 roky	invalidita 3. stupně
jednorázové vyrovnání	důchodový věk	5 let	-
odbytné	-	2 roky	bez státních příspěvků

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Je tedy vidět, že pokud nechce člověk přijít o státní příspěvky (za předpokladu, že nějaké získal) a zároveň se nestane invalidním, musí vydržet alespoň do doby dosažení důchodového věku poníženého o pět let. V případě jednorázových vyrovnání nebo odbytného se navíc z výnosů a příspěvků zaměstnavatele platí daň. V účastnickém fondu již není možnost výplaty pozůstalostní penze, v případě úmrtí pojištěnce se výplata řeší odbytným.

³² Výplata sjednané částky o konkrétní výši po konkrétní čas.

6 Důchodové systémy v různých zemích

Důchodový systém v České republice, jak byl popsán výše, samozřejmě nevzniknul ve vakuu. Vzhledem k poměrně bouřlivým dějinám země v dobách, kdy se vůbec začaly důchodové systémy zavádět, byl i důchodový systém v České republice vystaven mnoha vlivům, zejména pak politickým – země přizpůsobovala způsob zabezpečení na stáří svých občanů zemím, pod jejichž vliv v danou dobu spadala. Jednotlivé etapy našeho důchodového systému budou popsány dále v příslušné kapitole, nicméně jedna věc z toho vyplývá již teď – důchodový systém v ČR se z důvodů častého střídání sfér vlivu a s nimi spojeným politicko-sociálním názorem na zabezpečení na stáří pravděpodobně více či méně odlišuje od systémů v jiných zemích.

V této kapitole tedy budou zjednodušeně popsány jednotlivé důchodové systémy v zemích, u kterých lze s velkou pravděpodobností předpokládat, že vzhledem ke kulturním odlišnostem a jinému historickému vývoji budou řešit zabezpečení na stáří svých občanů navzájem odlišným způsobem. (Poznámka: Předchozí věta není zcela přesná – její znění již totiž předpokládá, že dané státy zabezpečení svých občanů na stáří aktivně řeší. To je ovšem přístup a pohled spíše euroatlantické civilizace, není vyloučeno, že existují státy, kde stát nehraje v zabezpečení na stáří vůbec žádnou nebo pouze marginální úlohu a zodpovědnost za blahobyt „v podzim života“ nese každý člověk sám.) V této kapitole bude popsán pouze systém starobních důchodů, problematika ostatních důchodů typu vdovského/vdoveckého nebo invalidního přesahuje rámec tohoto textu.

Níže budou postupně představeny důchodové systémy

- Německa,
- Číny,
- Spojených států amerických a
- Nizozemska.

6.1 Německo

Důvodů pro zvolení Německa do seznamu zemí pro analýzu jejich důchodového systému je několik. V České republice je obecně zažitá představa „německý důchodce = bohatý důchodce“, tedy nutně musí vyvstávat otázka, jak je to možné. Dále byly české

země dlouhou dobu své existence vystaveny německému, resp. rakouskému vlivu a v dnešní době je to nejvýznamnější obchodní partner České republiky [10], navíc jakýsi etalon životní úrovně, ke kterému Česká republika vzhlíží. Dá se proto zároveň předpokládat, že důchodový systém Německa nebude natolik odlišný. V neposlední řadě je ale také nutné zmínit možné budoucí problémy Německa v této oblasti – je v něm totiž velmi znatelné stárnutí obyvatelstva kvůli nízké porodnosti, která je – zatím – kompenzována vysokou mírou imigrace.

6.1.1 Základní charakteristika německého důchodového systému

Důchodový systém v Německu je, nebo alespoň do roku 2012 byl, velmi podobný systému českému, respektive náš důchodový systém je podobný tomu německému. Má totiž podobu průběžného penzijního systému, tedy takovou, které položil základy právě německý kancléř Otto von Bismarck v roce 1881 [11]. Tehdy ale neměl důchodový systém podobu průběžnou, ale fondovou, a parametry byly nastaveny tak, že důchodový věk výrazně přesahoval průměrnou délku života. Dá se tedy říci, že Německo bylo jakýmsi průkopníkem (nejen) v oblasti pojištění na stáří a řada států od něj opisovala jak v původní podobě, tak při následné přeměně do systému průběžného. Více o historii důchodových systémů v příslušné kapitole.

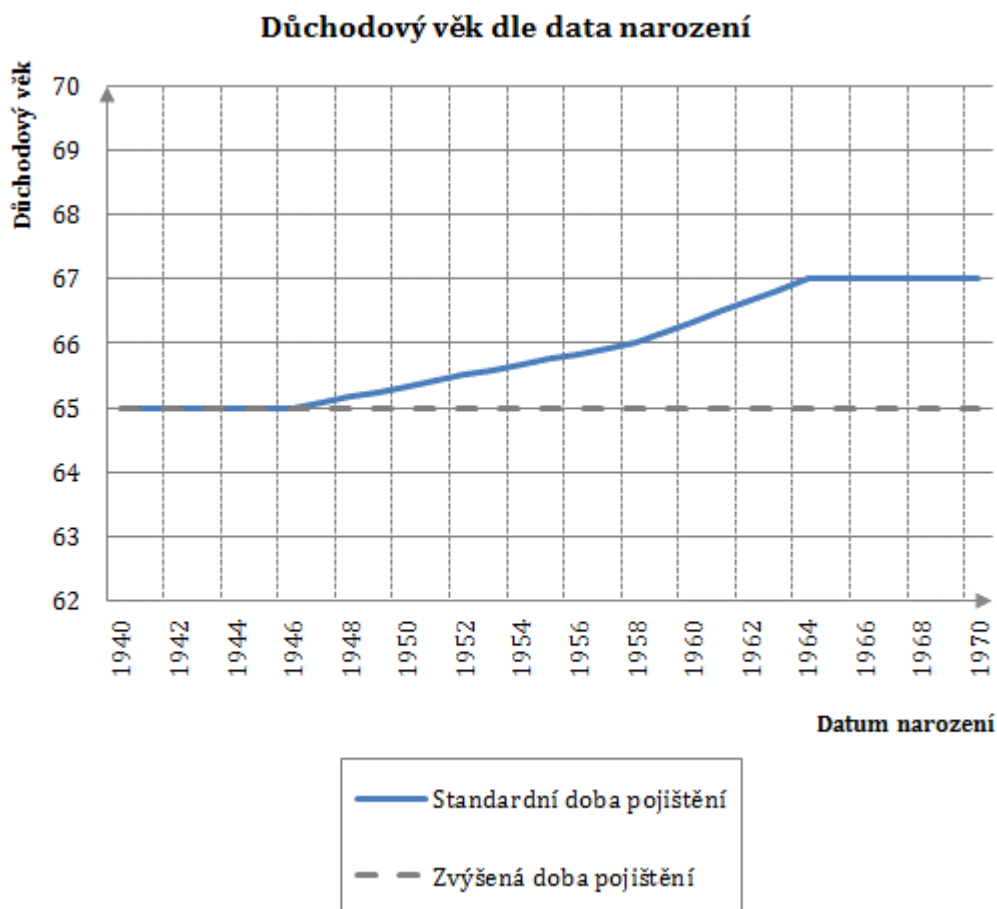
6.1.2 Podmínky pro přiznání důchodu

Pro přiznání starobního důchodu je v Německu třeba splnit dvě podmínky – dosáhnout důchodového věku a získat potřebný počet let pojištění. [12]

Důchodový věk

Důchodový věk je stejný pro muže i pro ženy bez ohledu na to, kolik žena vychovala děti. Až do roku narození 1946 činil věk odchodu do důchodu 65 let, nicméně v návaznosti na již zmíněnou nízkou porodnost a snahu o udržení systému byla hranice odchodu do důchodu zvýšena na 67 let pro lidi narozené po roce 1964, přičemž ročníkům narození od 1946 do 1958 se postupně zvyšovala hranice odchodu do důchodu o jeden měsíc s každým rokem a od roku 1958 do roku 1964 o dva měsíce s každým rokem. Přehledně to ukazuje následující graf:

Obrázek č. 8: Důchodový věk v Německu

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Pro ty, kteří překročí dobu pojištění a získají 45 let, zůstává věk odchodu do důchodu na úrovni 65 let. V porovnání s českým penzijním systémem je tedy jakýmsi „bodem zlomu“ ročník narození 1977. Pro lidi narozené v tomto roce je věk odchodu do důchodu stejný v Německu i Česku, před tímto rokem je příznivější pro Čechy, po tomto roce již pro Němce.

Doba pojištění

Pro získání nároku na důchod je třeba získat dobu pojištění 35 let. Této hranice je potřeba dosáhnout i v případě, že chce člověk odejít do předčasného důchodu. Na rozdíl od ČR tedy neexistuje snížená doba pojištění. [11]

Předčasný důchod a „přesluhování“

Konstrukce předčasného důchodu je v Německu podobná jako v České republice. V případě, že chce člověk odejít do předčasné penze, musí mít získanou minimální dobu

pojištění – potom je možné odejít do důchodu už v 63 letech. Výše důchodu je ovšem v takovém případě krácena (o 3,6 % za každý rok „předčasnosti“). Přesto v roce 2011 odcházel předčasně do důchodu každý druhý penzista.

Při přesluhování – tedy po dosažení důchodového věku, nikoliv doby pojištění – se za každý ukončený rok přesluhování zvyšuje důchod o 6 %. [12]

Odvody na důchodové pojištění

Podobně jako v ČR je v Německu odváděno důchodové pojištění, a to v celkové výši 18,9 % z hrubé mzdy, přičemž jedna polovina (tedy 9,45 % hrubé mzdy) je stržena zaměstnanci a druhou polovinu odvádí zaměstnavatel. Je nutné ještě zmínit fakt, že v Německu existuje stejně jako v ČR strop důchodového (resp. sociálního) pojištění, a to ve výši 69 600 eur za rok. [13]

6.1.3 Výše penze a náhradový poměr

Výpočet důchodů v Německu se od České republiky odlišuje výrazně tím, že v podstatě zachovává zásluhovost – poměr mezi předchozími příjmy a vyměřeným důchodem lidí s vyššími příjmy je v podstatě téměř stejný jako poměr předchozích příjmů a vyměřeného důchodu lidí s příjmy nižšími, zatímco v ČR je i přes poslední úpravu systém velmi „sociálně solidární“, jinými slovy rovnostářský. Názorně to ukazuje následující tabulka (údaje jsou v čistém vyjádření):

Tabulka č. 14: Náhradový poměr v Německu

Příjem v % z průměrné mzdy				
50%	75%	100%	150%	200%
55,6%	57,9%	57,9%	57,2%	43,4%

Zdroj: [12]

6.1.4 Udržitelnost systému

V průběžném systému se dá udržitelnost definovat jako stav, kdy momentálně ekonomicky aktivní dokážou ze svých odvodů zaplatit penze aktuálním důchodcům. A to dlouhodobě, tedy tak, že náhradový poměr v čase nebude výrazně klesat a zároveň se nezvýší míra odvodů do té míry, že by nižší reálné čisté mzdy ekonomicky aktivních

přiškrtily ekonomiku natolik, že by byl celkový výběr na důchodové dani³³ nižší než při nižší míře odvodů. Demografická data v tomto ohledu Německu příliš nepřejí – od 60. let v západní části bez přerušení a 80. let ve východní části po mírném nárůstu v 70. letech se plodnost snížila až na současných 1,4 narozeného dítěte na jednu ženu. Znamená to, že německá populace stárne – v důchodovém věku je dnes přes 32 % lidí v Německu, za 20 let se očekává, že na 100 práceschopných bude připadat 50 důchodců (tedy jeden důchodce na dva práceschopné, v roce 2005 to bylo cca 3,1) a v roce 2050 by byl při nezměněném vývoji poměr důchodců k práceschopným již 6 až 6,4 ku 10. Do kategorie práceschopných navíc spadají lidé od 15 let výše, přičemž většina lidí od tohoto věku není skutečně ekonomicky aktivních z důvodu studia. V roce 2050 se tedy předpokládá, že počet práceschopných na jednoho důchodce bude přibližně na jedné polovině hodnoty roku 2005. [14]

Z toho logicky plyne, že výše příspěvků na důchodové pojištění by se při nezměněném náhradovém poměru musela do roku 2050 přibližně zdvojnásobit, tedy přibližně na 40 % hrubého příjmu.

Na tomto místě by bylo dobré napsat, že kromě penzijního systému garantovaného vládou se němečtí důchodci spoléhají na vlastní úspory. Možná právě toto je příčina již v úvodu kapitoly napsané teze, že „německý důchodce = bohatý důchodce“. V porovnání s českým je totiž německý náhradový poměr nižší, u středně a nízkopříjmových skupin obyvatelstva dokonce velmi výrazně – u mediánu příjmu je rozdíl mezi českým a německým náhradovým poměrem 14,1 procentního bodu, což v absolutních číslech znamená, že německý důchodce dostává v čistém v průměru pouze o cca 8 tisíc Kč měsíčně více než český důchodce.³⁴ V roce 2009 dosáhla průměrná výše finančního majetku na jednoho obyvatele Německa zhruba 1,5 milionu Kč, na jednoho Čecha ovšem pouze 0,25 milionu Kč – Češi tedy disponují přibližně 6x nižšími úsporami než Němci. [15]

Ovšem schopnost tvořit úspory je velmi úzce spjata s disponibilním důchodem domácností či jedinců. V případě, že by v určitém čase v budoucnu narostlo povinné důchodové pojištění na dvojnásobek oproti dnešku, byli by obyvatelé Německa schopni

³³ V němčině „Rentenversicherung“, tedy se obdobně jako v ČR mluví o důchodovém pojištění, nikoliv dani. Jedná se o přežití právě z dob Otto von Bismarcka a fondovém způsobu financování důchodů, i když v průběžném systému se fakticky jedná o daň.

³⁴ V roce 2008 činil průměrný německý důchod 742 eur, český v roce 2011 10 557 Kč.

tvořit úspory i nadále v takto vysoké míře? Pokud je průměrný plat v Německu zhruba 3661 eur měsíčně [16], přičemž odvod na důchodové pojištění činí 9,45 %, dvojnásobek tohoto pojištění by znamenal, že měsíční čistá mzda průměrného Němce by byla nižší o cca 348 eur. Pokud nebudeme brát v potaz vliv inflace, růstu HDP a mezd, přišel by za 35 let pojištění jeden obyvatel Německa v průměru v přepočtu o 3,654 mil. Kč³⁵! Stejnou částku by navíc musel zaplatit i německý zaměstnavatel, protože do důchodového systému přispívá za zaměstnance svou polovinou i on. Při odchodu do důchodu v 67 letech a předpokládané době dožití 75 let (pro ročníky 1983, pro které je rok 2050 rokem odchodu do důchodu), tedy 8 let pobírání důchodu, to představuje měsíční ztrátu přibližně 38 tis. Kč³⁶. I kdyby byly úspory německých důchodců dvojnásobné oproti průměru, při započítání tohoto navýšeného pojistného by byly v podstatě smazány.

Je tedy současný německý důchodový systém dlouhodobě udržitelný? Jak plyne z výše uvedeného, je nesmírně náchylný na demografický vývoj. Pokud se naplní demografické prognózy, systém nebude schopen udržet náhradový poměr ve stejné výši, nebo za cenu velkých ztrát na straně úspor důchodců – v obou případech ale životní úroveň důchodců poklesne. Východiska existují v podstatě dvě – buď dostatečná a dlouhodobá imigrace, která zajistí dostatek pracujících a nahradí tak nízkou porodnost (plodnost), nebo zvýšená porodnost na úrovni alespoň prosté reprodukce, aby nenarůstal relativní počet důchodců. Existuje ještě jedna, nicméně pouze teoretická možnost – a to prodlužování věku odchodu do důchodu. Nicméně vzhledem k fyzickým omezením člověka bude tomuto tématu věnován prostor v samostatné kapitole.

³⁵ $348 \times 12 \times 35 \times 25$ (měsíční navýšení pojištění v eurech \times počet měsíců v roce \times počet let důchodového pojištění \times kurz Kč/euro)

³⁶ Tento výpočet není úplně přesný, protože předpokládá, že poměr mezi pracujícími a důchodci by byl po celých 35 let pojištění na úrovni roku 2050. V roce 2015 se ale předpokládá na úrovni 2,5 ekonomicky aktivního na jednoho pracujícího, tedy při zhruba lineárním snižování tohoto poměru až na konečnou hodnotu 1,6 v roce 2050 tvoří průměrný poměr za 35 let přibližně 1 ku 2. To představuje nezbytné průměrné navýšení důchodového pojištění oproti dnešním hodnotám potřebné k zachování stejné úrovně důchodu cca o 50 % (1 : 2/3,1). I tak to představuje do roku 2050 průměrnou ztrátu 19 tisíc Kč měsíčně.

6.2 Čína³⁷

Podobné demografické problémy jako Německu jsou výhledově prisuzovány i nejlidnatější zemi světa Číně. I v této zemi se podobně jako v jiných částech světa v různých obdobích podepsala na přirozeném vývoji populační politika státu – po vyhlášení Čínské lidové republiky v roce 1949 byla porodnost masivně ideologicky podporována, protože velká populace byla chápána jako výhoda, nicméně velmi záhy se ukázalo, že rychlý růst populace způsobuje při nestejně rychlém růstu ekonomiky velké potíže.³⁸ Znárodněná ekonomika Číny navíc nebyla s to držet krok s ostatními zeměmi v regionu, naopak díky své hospodářské politice³⁹ došlo na začátku 60. let k velkému propadu jejího hospodářství. Propopulační rétorika byla brzy nahrazena přesným opakem, což v roce 1979 vyústilo v zavedení politiky jednoho dítěte, která s obecnou atmosférou ve společnosti vyústila v poklesu plodnosti z 5 dětí na 1 ženu na začátku sedmdesátých let minulého století přes 2,63 dítěte v roce 1980 na dnešních 1,6. Cíl zastavit masivní nárůst populace se podařilo splnit pouze částečně – děti se sice obecně rodí méně, ale díky prodlužujícím se věku dožití se politika projevila zatím nikoliv úbytkem populace, ale pouze ve snižujícím se tempu růstu a zároveň ve stárnutí obyvatelstva. Nezanedbatelným důsledkem této politiky je navíc i velký nepoměr mezi narozenými chlapci a dívkami (118 ku 100), zatímco přirozený dlouhodobý poměr je 105 ku 100. [17]

Pokud by se plodnost zásadním způsobem nezměnila, byly by v roce 2045 poměry mezi věkovými skupinami následující: 0–14 let: 14 %, 15–60 let: 55 %, 60 a více let: 31 %. V roce 2011 byly poměry 16,6 %, 72,1 % a 11,3 %, jinými slovy se téměř ztrojnásobí počet lidí v „důchodovém“ věku. Nastane tak prakticky totožná situace jako v Německu – na 100 práceschopných lidí připadne 56 důchodců, což je v porovnání s dnešními 15,7 nárůst 3,5násobný!

³⁷ Systém zde popsaný se nevztahuje na Hong Kong, Macao ani Tchaj-wan, které mají vlastní důchodové systémy. Rovněž pro tyto oblasti (resp. zemi v případě Tchaj-wanu) platí jiné hodnoty plodnosti, které jsou v těchto oblastech dokonce nižší než v samotné Číně (Tchaj-wan: 1,11; Hong Kong: 1,11; Macao: 0,93). [22]

³⁸ Čína hrála co do populace i co do absolutního výkonu ekonomiku vždy ve světě zásadní roli. Na přelomu 19. a 20. století dosahovala její populace celé ¼ všech lidí na světě, nicméně ve výkonu ekonomiky již ztratila své do té doby v podstatě neotřesitelné postavení – až do průmyslové revoluce v podstatě neexistovaly příliš velké rozdíly mezi HDP na hlavu v jednotlivých zemích, absolutní výkon ekonomiky byl tedy poměrný k počtu obyvatel. [52] [51]

³⁹ Tzv. „Velký skok“ v letech 1958–1962.

6.2.1 Historie důchodového systému v Číně

Jak tedy vypadá v souvislosti s výše uvedeným čínským důchodový systém? Pro jeho popis je třeba zavítat více do historie – v Číně, podobně jako ve většině východoasijských zemí, se klade velký důraz na rodinu. [18] Starost o rodiče tedy je a byl vždy prvořadý úkol dětí, dlouhá léta tedy v těchto zemích nebyl zaveden žádný institucionalizovaný penzijní systém⁴⁰. V 50. letech nicméně proběhnul první pokus, kdy byl zaveden systém penzí pro zaměstnance státních podniků. Jejich princip spočíval v tom, že podnik přispíval částkou ve výši 3 % všech prostředků na mzdy svých zaměstnanců (zaměstnanci neplatili nic) do společného fondu spravovaného Všečínskou federací odborových svazů, ze kterého byly vypláceny důchody. Výše důchodů tedy odpovídala aktuální ekonomické situaci. Pokrytí populace tímto systémem bylo velmi nízké, většina lidí totiž pracovala na venkově v zemědělství. Po období v 60. letech, kdy si státní podniky vytvářely své vlastní důchodové fondy a centrální fond byl zrušen, se začaly v 70. a 80. zvyšovat počty důchodců. Rostly tím i nároky na financování penzí stejně jako na širší stabilitu systému – odvod zaměstnavatelů se zvýšil na 15 % všech prostředků určených na mzdy zaměstnanců, pracující navíc začali odvádět 3 % ze mzdy. Byly zavedeny centrální fondy, do kterých podniky vybrané prostředky vkládaly a ze kterých byly důchody vypláceny. [19]

Další změna přišla koncem 90. let se změnou charakteristiky struktury ekonomiky. Koncem 80. let začaly státním podnikům „konkurovat“ soukromé společnosti, přesun obyvatelstva z venkova do měst se ještě více zintenzivnil⁴¹ a nejvíce se již začaly projevovat důsledky demografické struktury obyvatel Číny, tedy politika jednoho dítěte i předchozí postupné snižování plodnosti, stejně jako zvyšující se věk dožití s růstem životní úrovně obyvatel měst. Byl zaveden třípilířový model penzijního systému, který má dnes následující podobu a parametry [19]:

I. pilíř – dvouúrovňový systém průběžného financování a osobních účtů

Do průběžného systému přispívá zaměstnavatel částkou 20 % mzdy zaměstnance. Nárok na výplatu důchodu je pak podmíněn dosažením důchodového věku, který činí 60 let pro muže a 55 let pro ženy, a získáním ekvivalentu naší doby pojištění v délce 15

⁴⁰ V Číně je nadto od roku 1981 povinnost starat se o své rodiče zakotvena přímo v zákoně.

⁴¹ Nicméně většina těchto pracovních migrantů nebyla do penzijního systému zahrnuta kvůli vysoké administrativní zátěži při stěhování z města do města.

let. Následně vyplácený důchod není nicméně vázán na výši placených částek, ale na průměrné mzdě v dané provincii v uplynulém roce – je tedy zcela bezzásluhový. Výše důchodu je nicméně závislá na odsloužené době – po 35 letech má důchodce nárok na 35 % průměrné mzdy, v případě nižší odsloužené doby je pak toto procento úměrně sníženo (po 25 letech 25 % atp.), strop je nicméně právě oněch 35 %.

Kromě průběžného systému si zaměstnanci odkládají 8 % své mzdy na svůj osobní důchodový účet, ze kterého jim je následně měsíčně vyplácena naspořená (a investovaná) částka rozpočítaná na 10 let. V případě, že je částka vyčerpána, je hrazena z fondu pojištění, naopak v případě delšího spoření než 35 let je vyplácená částka limitována 24 procenty průměrné mzdy. Celkový náhradový poměr za první pilíř je tedy po 35 letech účasti 59 %. První pilíř je povinný, nicméně je nutné zmínit, že se prakticky týká pouze měst, protože na venkově stále převažuje zemědělský způsob života.

II. pilíř – podniková anuita

Tzv. podniková anuita je dobrovolný systém, ve kterém může zaměstnavatel přispívat zaměstnancům na důchod až do výše 4 % celkových mzdových nákladů, přičemž tyto příspěvky jsou daňově uznatelné a způsob jejich vyplácení je z velké části na uvážení daného podniku.

III. pilíř – individuální penzijní spoření

Jedná se dobrovolné spoření, které zatím zůstává v podstatě v čistě teoretické rovině, protože spoření se projevuje spíše v opatřeních aktuálně zabezpečit ve stáří vlastní rodiče.

Pokrytí

Jak již bylo napsáno výše, první povinný pilíř se v podstatě dotýká pouze městského obyvatelstva, a to ještě „stálého“, nikoliv masových migrantů z vesnic do měst. V systému tedy nejsou zahrnuti všichni – v roce 2010 se týkal 62 % všech městských obyvatel a pouze 15 % venkovských obyvatel. Poměr aktivních přispěvatelům vůči pasivním „pobíračům“ důchodu pak byl 194 ku 63 milionům lidí ve městech a 75 ku 28 milionům na venkově, v obou případech tedy přibližně 3 ku 1.

Velkou část prostředků k zabezpečení na stáří zajišťují ve městech i přes existenci penzijního systému rodinní příslušníci. Celkové příjmy důchodců tak první pilíř penze pokrývá pouze ze 45,4 %, 37 % peněz pochází právě od jejich dětí a jen 2,7 % tvoří druhý a třetí pilíř. Zbytek do 100 % tvoří vlastní úspory nebo další práce. Na venkově je závislost na dětech ještě větší – ti svým rodičům přispívají z 54,1 %, zatímco 37,9 % prostředků k životu pokrývá vlastní práce, většinou na poli. Zbytek je pak dán důchodovým systémem a naspořenými prostředky. [20]

6.2.2 Náhradový poměr

Tabulka níže ukazuje ekvivalent náhradového poměru v Číně. Vzhledem k tomu, že důchod je počítán jako 35 % průměrného platu regionu – důchody tedy neustále odrážejí aktuální ekonomickou výkonnost – je náhradový poměr vzhledem k výši mzdy lineární⁴²:

Tabulka č. 15: Náhradový poměr důchodů v Číně

Příjem v % z průměrné mzdy				
50 %	75 %	100 %	150 %	200 %
70,0 %	46,7 %	35,0%	23,3 %	17,5 %

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

6.2.3 Udržitelnost systému

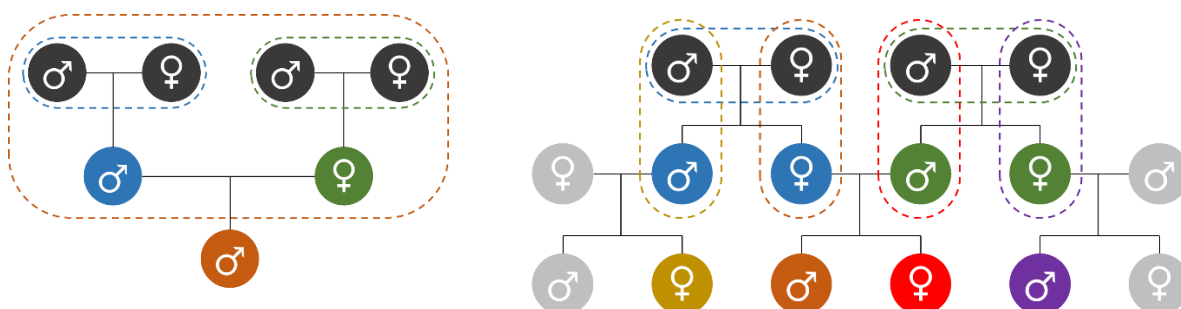
Stejně jako v případě Německa se Čína při nezměněném populačním vývoji bude za určitý čas potýkat s vážnými problémy i přesto, že její důchodový systém je v mnoha ohledech od německého zcela odlišný – je charakterizován nízkým zapojením populace do systému, odlišným přístupem venkovské a městské populace a velkou mírou zapojení rodinných příslušníků do zajištění prostředků na stáří. Oproti Německu je vzhledem k rozdílům v ekonomické výkonnosti charakteristickým rysem čínských důchodců nutnost pracovat i ve stáří, což se týká zejména venkovských oblastí. Tento fakt nedává Číně příliš nadějně vyhlídky – do doby, než se začne potýkat s vážným úbytkem pracovní síly, se jí pravděpodobně nepodaří tento nedostatek způsobený

⁴² Kdo tedy měl mzdu ve výši průměrné mzdy, dostane 35 % průměrné mzdy. Poměr tedy bude 35 %. Pokud bral 200 % průměru, dostane rovněž 35 % průměrné mzdy, poměr tedy bude činit přesně polovinu, tedy 17,5 %.

nízkou průměrnou ekonomickou výkonností odstranit, a dostane se tak pravděpodobně do velmi obtížně řešitelné situace.

I přesto, že průměrná plodnost je v Číně větší než v Německu, je pouze v Číně popisován tzv. fenomén 4-2-1 [18]. Ten popisuje situaci, ve které právě díky politice jednoho dítěte může nastat situace, kdy jeden ekonomicky aktivní jedinec musí živit (ať už přímo, nebo přes institucionalizovaný penzijní systém) své dva rodiče a své čtyři prarodiče, pokud dosáhnou důchodového věku, protože je prostě jejich jediným společným potomkem – viz následující schéma (vlevo; v porovnání se situací se dvěma potomky v rodině, vpravo):

Obrázek č. 9: Porovnání fenoménu 4-2-1 a schématu standardní rodiny

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Jak je z obrázku patrné, 4 prarodiče generují ob generaci v případě politiky jednoho dítěte pouze jednoho jedince (při dlouhodobém uplatňování této politiky a neprodlovování střední délky života bude nutně docházet k úbytku populace), zatímco v případě dvou potomků na pár (ženu) zůstane zachována jak populace, tak poměr jeden prarodič – jeden vnuk. V takovém případě živí v případě důchodového věku obou prarodičů jeden člověk maximálně dva příbuzné, tedy 3x méně než při politice jednoho dítěte.

Nutnost živit 7 lidí (sebe a dalších 6) po alespoň část života místo pouhých maximálně dvou bude mít za jinak nezměněných podmínek (výrazné zvýšení životní úrovně) během krátké chvíle, než tento negativní trend převáží, negativní dopad na životní úroveň všech zúčastněných. Státní penzijní systém tak nebude schopen vzhledem k převrácenému poměru aktivních přispěvatelů a pasivních důchodců schopen udržet 35% náhradový poměr, což bude mít za následek nutnost spoléhat se ve větší míře na vlastní příbuzné, jejichž příjmy ale budou rozloženy mezi více lidí.

Jaká jsou tedy v této oblasti pro Čínu východiska? V první řadě by měla zvážit revokaci pravidla jednoho dítěte – jak se ukazuje, tato politika má sice (s jinými opatřeními) poměrně zásadní vliv na další nenarůstání populace, nicméně vzhledem k růstu životní úrovně také rychlé stárnutí populace na úkor ekonomicky aktivních. K oddálení nemožnosti udržet přijatelnou výši penzí také Čína pravděpodobně – stejně jako jinde ve světě – přistoupí k prodloužení věku odchodu do důchodu, současný poměrně nízký věk je z dlouhodobého hlediska velmi velkorysý. Toto opatření by se ale nicméně dotklo pouze městského obyvatelstva – drtivá většina venkovanů není součástí žádného penzijního plánu a i v pokročilém věku neustále pracuje. Zahrnutí venkovského obyvatelstva do penzijního plánu by byl navíc krok velmi riskantní – rozdíl mezi příjmy měst a venkova je obrovský, v současné podobě by tak došlo k dotování venkova městy, čímž by se dále v budoucnu prohloubila nutnost snížit náhradový poměr.

Stejně jako v případě Německa je tedy zcela zásadní demografický vývoj. Oproti Německu má ale Čína jednu velkou nevýhodu – nezbyvá jí nic jiného než omezení politiky jednoho dítěte s cílem nastartovat porodnost a zvrátit tak trend stárnutí populace a úbytku pracovní síly. Na rozdíl od Německa je totiž v jejím případě nereálné dorovnávat úbytek práce schopných imigrací – jedná se totiž o nejpočetnější zemi na světě, takže je nereálné, že by dokázala nalákat do země dostatečné množství lidí. Vzhledem k populaci tak pro ni není možností ani politika některých arabských zemí vyvážejících ropu, tedy investice v zahraničí, z jejichž budoucích výnosů by stát péči seniorům hradil.

6.3 Spojené státy americké

Důvodů pro zařazení Spojených států amerických do výběru zemí s popsáním důchodovým systémem je hned několik – jedná se o zemi s třetím největším počtem obyvatel na světě, zároveň se jedná o velmi rozvinutou zemi a nejsilnější ekonomiku světa v absolutních číslech (plus je v první desítce zemí v HDP na hlavu dle parity kupní síly) [21]. Navíc byl pro Spojené státy vždy příznačným rysem důraz na osobní zodpovědnost a nespolehání se na stát – což bylo až donedávna patrné mimo jiné v dobrovolnosti zdravotního pojištění. Zároveň ale netrpí neduhem většiny vyspělých států, a to velmi nízkou porodností (plodností) a s ní spojeným rychlým stárnutím obyvatel. Plodnost v USA činí 2,06 dítěte na jednu ženu, což je společně s Novým

Zélandem třetí nejvyšší hodnota v zemích OECD (po Izraeli (2,65), Turecku (2,1) a Francii (2,08)) [22]. I přesto, že je plodnost nepatrně nižší než plodnost nutná k zachování populace (na úrovni 2,1 dítěte na jednu ženu), obyvatelstvo Spojených států roste ročně v průměru o 0,75 %, a to díky imigraci [23].

Věková skupina 65+ tvoří 12,8 % veškeré populace, ekonomicky aktivních je 67 % - na 100 práceschopných tedy připadá necelých 20 důchodců, jinými slovy jednoho důchodce „živí“ 5 pracujících. V roce 2060 se nicméně předpokládá, že relativní počet lidí starších 65 let naroste přibližně o polovinu na zhruba 20 %, přičemž podíl dětí zůstane zhruba stejný. Na 100 práceschopných tak bude připadat přibližně 35 důchodců, jednoho tedy „bude živit“ 3,5 lidí – což je v porovnání i s dnešními hodnotami jiných států velmi příznivý poměr. [23]

Jak je na tom tedy v těchto podmínkách americký (rozuměj „vlastní Spojeným státům americkým“) důchodový systém? Potvrzuje to, co bylo napsáno v úvodu této části – tedy i když není zajištění stáří ponecháno čistě v rukou jednotlivců, státní penze tvoří pouze jednu z částí důchodového systému a mezi vyspělými státy patří vůbec k nejnižším. Američané jsou nicméně zvyklí si na penzi přispívat v rámci různých programů, ať už se jedná o zaměstnanecké nebo jiné formy spoření.

6.3.1 Státní důchod

System výplaty důchodu se nijak neliší od běžné praxe – člověk nárokuje si důchod musí splnit dvě základní podmínky, dosáhnout důchodového věku (tzv. „full retirement age“) a získat potřebnou dobu pojištění. [24]

Důchodový věk

Věk odchodu do důchodu záleží na ročníku narození – stejně jako v jiných zemích totiž i ve Spojených státech dochází k prodlužování věku do důchodu [25]. Dříve univerzálních 65 let se nyní prodloužilo na 67 let s tím, že 65 let je důchodový věk pro ročníky 1937 a mladší, 67 let potom pro ročníky 1960 a starší. Ročníky mezi těmito dvěma lety pak odcházejí do důchodu podle vzorce

$$DV = 65 \text{ let} + \{ (RN - 1937) * 2 \} \text{ měsíců},$$

kde DV je důchodový věk a RN je ročník narození⁴³.

Existuje možnost odejít do předčasného důchodu, která je o něco komplikovanější v tom, že se v úvahu nebere pouze omezení vyplývající ze státem vypláceného důchodu, ale rovněž soukromých penzijních plánů, které tvoří podstatnou část důchodu. Nicméně státní penze může být vyplácena již od 62 let. Rovněž je možné odejít do důchodu později, přičemž doba odchodu do důchodu má poměrně výrazný vliv na výši vyplácené penze – za každý rok předčasné penze se měsíční důchod snižuje o 6,6 % oproti standardní penzi a za každý rok práce navíc nad důchodový věk se naopak výměra zvyšuje o 8 %. [26]

Doba pojištění a výše odvodů

Pro přiznání nároku na důchod je potřeba získat dobu pojištění 35 let. Výše odvodů na důchod je ve Spojených státech poměrně nízká – 6,2 % platí z hrubé mzdy zaměstnanec a stejnou částku zaměstnavatel, v případě (ekvivalentu českých) osob samostatně výdělečně činných je sazba 12,4 %, platí tedy všichni stejně bez ohledu na typ pracovního poměru. Podobně jako jinde je zaveden strop pro maximální odvod sociálního pojištění, a to ve výši 253 % roční průměrné národní mzdy (v roce 2010 106 000 USD). [24]

6.3.2 Výše důchodů

Výše důchodu je ovlivněna podobně jako v České republice redukčními hranicemi a stejně jako u nás se minulé výdělků převedou na současnou hodnotu (započítává se 35 let s nejvyšším výdělkem do 60 let věku) a z nich se vypočte průměrný index měsíčních výdělků (obdoba osobního vyměřovacího základu). Z něj se poté redukcí dle bodů zlomu (redukčních hranic) vypočte důchod. I když náhradový poměr není pro různé výše mzdy tak „konstantní“ jako v případě Německa, pořád je daleko méně disproporční než v případě České republiky [24]:

⁴³ Zajímavý je způsob zápočtu data narození v uvedených letech. To je totiž určující pro výpočet důchodového věku – v USA se pro jeho účely bere, jako kdyby člověk dovršil daný věk jeden den před svými narozeninami, proto lidé, kteří se narodili 1. ledna, spadají do důchodového věku roku předchozího. Člověk narozený 1. ledna 1959 by tedy mohl odejít do řádného důchodu v 66 letech a 8 měsících, nikoliv 66 letech a 10 měsících.

Tabulka č. 16: Náhradový poměr v USA

Příjem v % z průměrné mzdy				
50%	75%	100%	150%	200%
63,8%	54,7%	50,0%	46,6%	40,3%

Zdroj: [26]

6.3.3 Soukromý penzijní systém

Kromě univerzálního státního penzijního systému existuje ve Spojených státech celá řada jiných systémů zabezpečení na stáří. Kromě federálních systémů a systémů na úrovni jednotlivých států, které pokrývají zabezpečení zaměstnanců ve veřejném sektoru, je většina lidí účastníkem nějakého fondového spoření, ve kterém je nějakým způsobem angažován jejich zaměstnavatel. V minulosti byla velmi oblíbená forma tzv. „defined benefit“ systému, ve kterém přímo zaměstnavatel spravoval prostředky, které on i zaměstnanec do fondu vložili, a následně je vyplácel v závislosti na délce pracovního poměru bývalého zaměstnance a jeho příspěvcích. Tento způsob je nicméně pro zaměstnavatele velmi náročný na cash flow i na správu, proto byl a je postupně vytlačován systémem typu „defined contribution“, který je obdobou našeho 3. pilíře – doplňkového penzijního spoření. Zaměstnanec si spoří do fondu a zaměstnavatel mu může rovněž přispívat. Starost o prostředky je tak plně v rukou zaměstnance, resp. pojišťence. Na tento systém je uplatňována odložená daň, v momentě spoření jsou tedy příspěvky až do výše 17 500 USD ročně pro zaměstnance a ve stejné výši pro zaměstnavatele osvobozené od daně a platí se až při výběru. V USA je tento způsob spoření znám pod názvem 401(k). [27]

V USA jsou rozšířeny i další typy spoření, průměrná domácnost s hlavou rodiny ve věku 55–64 let má v různých instrumentech naspořeno přibližně 212 000 USD (bez započítání hodnoty domu, ale se započítáním penzijních plánů typu „defined benefit“). [28]

6.3.4 Udržitelnost systému

Na rozdíl od předchozích zemí mají Spojené státy hned dvě zásadní výhody – příhodné demografické faktory a nízké odvody na důchodové pojištění. I když bude americká

populace stárnout, v porovnání s ostatními zeměmi bude za 40 let teprve dohánět strukturu populace, jakou máme dnes u nás. Důchodové pojištění je navíc například v porovnání s povinnými odvody v České republice extrémně nízké – 12,4 % z hrubé mzdy v porovnání s 28 %. Takže i když se dá vzhledem k demografickým údajům předpokládat, že bude nutné pro zachování současného náhradového poměru bez rizika propadnutí se systému do červených čísel zvýšit povinné odvody, pořád je zde velký prostor. Jak bylo uvedeno výše, poměr důchodců a pracujících by se měl kolem roku 2050 „zhoršit“ přibližně o 1/3, výsledné odvody by nemusely být vyšší než cca 16 % hrubé mzdy, což je méně než současná výše odvodů v Německu.

Problémem by mohla být schopnost tvořit úspory. Dříve běžná praxe spoření na důchod v zaměstnaneckých systémech je čím dál méně využívána a míra úspor v soukromých fondech typu 401(k) je poměrně nízká. Třetina pracujících se spoléhá výhradně na státní systém, přičemž stejně velká skupina nemá v podstatě žádné úspory a 42 % pracujících nemá žádný zaměstnanecký penzijní plán. [29]

6.4 Nizozemsko

Nizozemský důchodový systém je mnohými zdroji považován za jeden z nejlepších na světě [30] [31]. V čem tkví jeho kouzlo a jak je na tom Nizozemsko v ostatních charakteristikách? Nizozemský systém je poněkud odlišný od předchozích čtyř popsaných (včetně systému České republiky), i když se skládá ze tří pilířů, přičemž první pilíř tvoří státní důchodový systém, druhý zaměstnanecký systém a třetí soukromé doplňkové spoření [32]. Důležitá je ale váha jednotlivých částí, rozšířenost zaměstnaneckého systému i systém vyplácení státního důchodu.

6.4.1 Státní důchod

Penze vyplácené státem jsou rovné, to znamená, že stát přiznává všem důchodcům stejnou výši bez ohledu na jejich dřívější plat, s výjimkou párů⁴⁴ a jednotlivců. Za každý rok, který člověk žil v Nizozemsku od 15 do 65 let, má nárok na 2 % penze – ve věku 65 let, což je i univerzální důchodový věk, tedy má nárok na penzi. Výše státní penze je odvozena od minimální mzdy a pro jednotlivce činí 70 % minimální mzdy (přibližně 1000 eur), pro páry potom 50 % minimální mzdy na osobu (přibližně 700 eur). Pro nárok na důchod není nutné pracovat, v Nizozemsku tak platí pouze jediná podmínka

⁴⁴ Sezdané páry i nesezdané páry žijící v jedné domácnosti.

pro vznik nároku na důchod, a to důchodový věk. Příjmová stránka státního penzijního systému je zajištěna důchodovým pojištěním ve výši 14,55 % hrubé mzdy zaměstnance, zaměstnavatel neplatí nic. I když by se důchod na úrovni 1000 eur mohl zdát z pohledu občana České republiky jako dostatečný, ba přímo velmi štědrý, je třeba si uvědomit, že se jedná opravdu jen o 70 % minimální mzdy – jde tedy v podstatě jen o jakési existenční minimum a záchranou sociální sítí. [32]

6.4.2 Zaměstnanecký důchod

Mnohem zajímavější jsou zaměstnanecké penzijní plány, které pokrývají více než 90 % všech zaměstnanců v Nizozemsku a tvoří páteří část příjmů ve stáří. Zaměstnanecký penzijní systém je spravován penzijními fondy (příp. pojišťovny), kterých je v zemi přes 650 a dělí se na:

- průmyslové penzijní fondy – spravují penze celému odvětví,
- korporátní penzijní fondy – spravují penze jediné společnosti,
- penzijní fondy pro nezávislé profesionály – spravují penze např. zubařům atp.

Dle zákona sice nejsou tyto fondy pro zaměstnavatele povinné, nicméně vláda může učinit tento systém povinným pro určité odvětví například na základě toho, že některá společnost již do systému vstoupila, což i činí. Zaměstnavatel tak musí svým zaměstnancům v tomto systému přispívat na penzi.

Oddělenost zaměstnavatele od penzijních společností má zaručit, že v případě ekonomických problémů zaměstnavatele zaměstnanci o své naspořené peníze nepřijdou, zároveň není problém přejít při změně zaměstnání k jinému penzijnímu fondu, který spravuje finance zaměstnanců nové společnosti.

Systém vyplácení důchodů z fondů je zásluhový, tedy vyplácená penze je závislá na výši předchozích vložených příspěvků. Vyplácené důchody jsou nicméně valorizovány, i když to není vyžadováno zákonem, a to z 60 % podle růstu mezd v daném odvětví, ve kterém je daný penzijní fond činný, či z 35 % dle růstu cenových indexů. Pro výplatu důchodu z druhého pilíře platí ovšem omezení – systém je svázan se státním tak, že je možné vyplatit maximálně 100 % mzdy při dovršení věku 65 let, tedy předdůchodové mzdy. Protože státní důchod tvoří cca 30 % výsledného důchodu pro průměrnou mzdu, je systém zaměstnaneckých penzí nastaven právě na vyplácení cca 70 % předdůchodové mzdy.

Nizozemci přispívají do druhého pilíře fixním procentem ze mzdy, neexistuje zde progrese ani výjimky dle typu pracovního kontraktu. Stejně jako v případě USA a jeho systému 401(k), příspěvky na penzijní pojištění ve druhém pilíři jsou osvobozeny od daně v momentě uložení a zdaněn je pak výběr, tedy důchod z druhého pilíře. [32]

6.4.3 Třetí pilíř – soukromé spoření

I přes velkou míru zapojení zaměstnavatelů na důchodech lidí dokážou lidé spořit ještě v rámci doplňkového penzijního spoření. Celkový objem aktiv v penzijních fondech v Nizozemsku (součet druhého a třetího pilíře) dosahuje v roce 2010 138 % DPH. [32]

6.4.4 Výše penze a náhradový poměr

Protože je druhý pilíř fakticky povinný, je zahrnut i do výpočtu náhradového poměru. Nizozemský důchodce tak součtem státní plošné penze a zásluhového kolektivního systému zaměstnaneckých penzí dosahuje na hodnoty, které jsou velmi blízké předdůchodovým hodnotám mezd pro všechny příjmové skupiny – míra přerozdělování je tak velmi nízká, viz následující tabulka:

Tabulka č. 17: Náhradový poměr v Nizozemsku

Příjem v % z průměrné mzdy				
50%	75%	100%	150%	200%
104,5%	106,1%	99,8%	96,4%	93,6%

Zdroj: [33]

6.4.5 Udržitelnost systému

V případě Nizozemska má udržitelnost dvě roviny – jedna, jako ve většině ostatních zemí, se týká stárnutí populace, které se nevyhnulo ani „zemi tulipánů“, druhý souvisí s možnou náchylností penzijních fondů na případné ekonomické fluktuace nebo krize.

Stárnutí populace

Stárnutí populace představuje i pro Nizozemsko možný problém do budoucna – předpokládaná míra plodnosti pro rok 2013 činí pouze 1,74 dítěte na ženu [22]. I když je toto číslo o něco vyšší než v případě jiných evropských států, stále nezaručuje prostou

reprodukcí obyvatel, navíc druhotným následkem je také stárnutí populace. Náhrada úbytku obyvatel imigrací je v současnosti poměrně palčivý problém a příčinou napjaté politické situace – zhruba 20 % obyvatel Nizozemska nejsou Nizozemci [34] – řešení problému stárnutí populace dalším zvětšováním počtu imigrantů tedy není z tohoto pohledu možné brát jako životaschopné řešení. Lze tedy předpokládat, že pokud se nezmění míra plodnosti do budoucna, bude nutné buď zvýšit příspěvky na pojištění (ať už v rámci státního systému, nebo zaměstnaneckých penzijních fondů), nebo se sníží náhradový poměr. Nicméně vzhledem k jeho výši toto není ve srovnání s ostatními zeměmi aktuálně palčivý problém.

Ekonomická situace

Větší starosti může způsobit celosvětová ekonomická situace – důchody jsou z penzijních fondů vypláceny i na základě zhodnocování jejich aktiv, všeobecný pokles může tedy způsobit nižší důchody nebo dokonce problémy při vyplácení důchodů. Proti tomuto je zavedeno několik zákonných pojistek – na chod daného penzijního fondů dohlíží rada složená i ze zástupců zaměstnavatele i zaměstnanců, v případě ekonomických těžkostí se všechny zúčastněné strany mohou dohodnout na zvýšení příspěvků do fondu zaměstnanci, případně na mimořádných příspěvcích zaměstnavatele. Je rovněž možné se domluvit na omezení valorizace vyplácených důchodů, v případě vážnějších problémů je možné i snížit výši vyplácených důchodů (což není jednoduše možné například v případě českého penzijního systému).

Mimořádnou přirozenou pojistkou je každopádně i již zmíněné množství penzijních fondů. V případě krachu jednoho tak není ohrožen chod ostatních. Rovněž kontrola fondů zástupci zaměstnanců i zaměstnavatelů se (zatím) jeví jako velmi účinná.

6.5 Srovnání důchodových systémů

V této kapitole byly popsány důchodové systémy zemí, které mají společný rys – nízkou míru úhrnné plodnosti a s ní spojeným stárnutím obyvatelstva. Nejmenší problém představuje stárnutí obyvatelstva ve Spojených státech amerických, naopak vážný problém představuje v Německu a Číně. V těchto zemích, bez ohledu na rozdíly v penzijních systémech, bude nutná jejich reforma, pokud nemá dojít ke kolapsu nebo ke snižování důchodů v budoucnu.

Porovnávané země se liší základním přístupem, jakou výši životní úrovně má důchodcům poskytovat stát. Zatímco v Německu je role státu hlavní, v Číně a Nizozemsku je nastaven pouze model jakési pojistky proti chudobě a hlavní část zabezpečení na stáří nese buď jedinec sám (případně rodina – Čína), nebo zaměstnavatel (Nizozemsko).

Nelze přímo určit, který systém je špatný nebo dobrý – v příznivých demografických podmínkách by byly udržitelné všechny. Otázka ale je, jestli právě nastavení určitých důchodových systémů přímo negativně neovlivňuje plodnost, protože vlastní děti již v nich nejsou garantem spokojeného stáří. Mezi popsánymi systémy je ale mnoho prvků, které mohou sloužit jako inspirace pro případné změny důchodového systému v České republice.

7 Teoretický aparát důchodových systémů

Žádný důchodový systém, ať už ten v České republice, nebo jiný, který je praktikován v jiných zemích, tedy nejen těch, které byly popsány a porovnány výše, „nespadl z nebe“. Stál za nimi dlouhý vývoj, který reagoval na historické souvislosti i na vývoj myšlenek v čase – a možná i ušlechtilých. Proč se tedy důchodové systémy, ve kterých hraje velkou roli stát, potýkají s problémy? Proč je znovu a znovu nutná jejich reforma nebo alespoň úprava parametrů? Na tyto otázky by měla odpovědět tato kapitola, která důchodový systém zasadí do širšího kontextu sociální politiky – hlavního hybatele státních zásahů do jednání jednotlivce – která si klade za cíl pozitivně ovlivňovat, nebo lépe řečeno ovlivnit (tzn. jednou pro vždy), životy lidí tak, aby se jejich kvalita zlepšila.

„Cesta do pekel je dlážděna dobrými úmysly,“ praví známé přísloví. Není právě toto případ státních důchodových systémů? A je vůbec sociální politika, respektive přerozdělování prostředků jednotlivců, na kterém je sociální politika založena, vůbec ještě řízena dobrými úmysly? Toto nejsou návodné otázky, ale legitimně položené dotazy tváří v tvář současným problémům.

7.1 Širší kontext sociální politiky

Důchodový systém jako způsob zabezpečení občanů ve stáří je obecně chápán – pokud na něm nějakým způsobem participuje stát – jako součást sociální politiky státu. Co to sociální politika je a jaké jsou její principy?

Krebs [35] vymezuje sociální politiku v širším smyslu jako „jednání státu a lidí, kterým je ovlivňována sociální sféra společnosti“, a v užším slova smyslu jako „systém opatření především v oblasti zaměstnanosti a sociálního zabezpečení“ s cílem „reagovat na sociální rizika, resp. jejich možné negativní důsledky (např. stáří, nemoc, invalidita), a eliminovat sociální tvrdosti, které doprovázejí fungování tržního mechanismu (např. nezaměstnanost⁴⁵, chudoba). Dodává dále, že „sociální politika směřuje k ovlivňování sociální reality“. Na jakých principech toto ovlivňování funguje? Krebs uvádí a popisuje následujících pět principů:

⁴⁵ Někteří autoři a ekonomové se nicméně domnívají, že nezaměstnanost není důsledek fungování tržních mechanismů, ale naopak důsledkem jejich regulace. Např. Walter Block [55].

Sociální spravedlnost – spravedlnost v redistribuci bohatství ve společnosti a rovněž rozdělování životních příležitostí a předpokladů (vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce atp.)

Sociální solidarita – je vymezena jako „hodnota, která může pomoci zajistit důstojné životní podmínky všem občanům, přispět k prevenci sociálního napětí a konfliktů a podpořit sociální soudržnost společnosti“.

Ekvivalence – je přímým opakem sociální solidarity a předpokládá, že „rozdělování důchodů, statků, služeb, podmínek atd. jedincům bude rovnocenné (odpovídající) jejich vlastnímu výkonu a zásluze“. V sociální politice tedy mírní redistribuci a posiluje zásluhovost.

Participace – podstatou je možnost účastnit se rozhodovacího procesu ohledně opatření sociální politiky.

Subsidiarita – „Každý je povinen nejdříve pomoci sám sobě, nemá-li tuto možnost, musí mu pomoci rodina. Rodině rovněž přísluší, aby si pomohla sama svými silami, a teprve dostane-li se do velkých obtíží, volá na pomoc jiná společenství.“

Důchodový systém lze tedy podle výše uvedeného chápat jako reakci na stáří jako negativního důsledku určitého sociálního stavu a chudoby spojené se stářím jako důsledku fungování tržního mechanismu (staří již nemohou pracovat, bez pomoci by tedy nebyli schopni se o sebe postarat). Uplatňuje se u něj princip sociální solidarity, zejména zajištění důstojných životních podmínek všem občanům. Platí pro něj i princip participace, protože důchodci mají v demokratických zřízeních aktivně vstupovat do rozhodovacích procesů vztahujících se k podobě důchodového systému. Jak plyne nicméně z porovnání penzijních systémů v různých zemích, ostatní principy jsou využívány někde méně, jindy více (například subsidiarita je doménou čínského systému, ekvivalence potom amerického).

Z uvedeného plyne, že zařazení důchodového systému do širšího konceptu sociální politiky není zcela jednoznačné, a to jak nejednoznačným vymezením pojmu sociální politika jako takového, tak i způsobem jeho implementace v různých zemích.

7.2 Historie důchodových systémů

O důchodových systémech nelze až do novověku hovořit vzhledem k faktu, že institucionalizovaná péče o lidi ve stáří spadá do oblasti sociální politiky. Ta se začala rozvíjet zejména právě až s postupujícím novověkem a s ním spojeným všeobecným pokrokem a zvyšováním životní úrovně všech vrstev lidí. Pokud dříve umíralo každé druhé dítě do věku 5 let, věnovala se přirozeně smrti, chudobě, invaliditě, nemocem a dalším ne příliš šťastným událostem daleko menší pozornost než dnes a nebyla snaha jakkoliv řízeně „napravit“ tento stav. Sociální postavení lidí bylo víceméně determinováno již od narození, neexistovalo příliš možností, jak se vymanit ze sociálního začlenění – a tento fakt byl všeobecně sdílen jako neoddiskutovatelný a neměnitelný stav. Chudoba tedy byla vnímána jako přirozený jev.

Středověk

Dalším faktorem pro neexistenci důchodového systému v dřívějších dobách byla i v porovnání s dneškem kratší délka života. V různých publikacích se sice můžeme dočíst o velmi nízkém věku dožití (srovnatelném například s některými dnešními africkými státy) kolem 30–40 let [36], nicméně to je pouze zprůměrovaná naděje dožití při narození, která z hlediska důchodového systému nebo zabezpečení na stáří obecně nemá moc valný smysl. Jak bylo řečeno výše, v dobách před průmyslovou revolucí byla vysoká kojenecká a obecně dětská úmrtnost – po odečtení jejího vlivu se již délka života začala přece jenom podobat dnešním úrovním (přes 60–70 let). Tohoto věku se ale dožívali spíše lidé z vyšších vrstev, chudší lidé se dožívali spíše věku, kterému dnes říkáme střední (45–60 let). Každopádně bylo příznačné, že lidé mohli pracovat téměř až do své smrti a v případě, že již pracovat nemohli, se o ně postarala rodina (na vesnici viz výminky) – problémy nastávaly v případě, že starý člověk rodinu neměl, což zejména ve středověku s jeho četnými válečnými útrapami a epidemiemi nemocí nebylo tak vzácné. Takoví lidé potom logicky zůstávali bez prostředků, byli nuceni žebrať a často umírali na podvýživu⁴⁶. [37]

V této době se také začaly objevovat první pokusy institucionalizované péče, i když rozdíl oproti dnešnímu stavu byl značný. Tato péče byla spojena s církví a kláštery,

⁴⁶ V dobách válečných obtíží nebo morových epidemií toto nebyl ale stav pouze starých, ale v podstatě všech obyvatel, takže to nebylo nic, čemu by byla dávana zvýšená pozornost.

nicméně jednalo se spíše o jednorázovou pomoc (jídlo, služby) než o soustavnou péči. Rovněž byly zakládány první chudobince a i starobince – péče o chudé byla šlechtě nařizována panovníkem, v Anglii 16. století začaly vznikat první zákony na pomoc praceneschopným chudým (1597 – Kodex chudých), které daly vzniknout první organizované péči o chudé prostřednictvím daní. [37]

S postupným vývojem společnosti začaly v 17. století vznikat první náznaky formy pojištění – cechy a horníci zakládaly vzájemnostní pokladny, ze kterých byli vypláceni zranění či invalidní členové, případně jejich rodiny. Obdobnou formou, ale na státní úrovni, byli vypláceni námořníci po návratu domů ve Francii za působení ministra financí Jeana Babtista Colberta v 17 století. [37]

Po průmyslové revoluci

V 18. století začala narůstat role státu, kdy byli zaopatřováni zaměstnanci veřejné správy, v českých zemích byla péče o chudé či nemocné nařizována obcím (chudinské právo), pokud nebyli zaopatřeni charitou nebo dobročinnými ústavami. Toto bylo dáno zejména prodlužováním věku dožití a klesáním dětské úmrtnosti díky rychlému pokroku způsobenému průmyslovou revolucí – důchodového věku tak v poměrně rychlé době začalo dosahovat poměrně velké množství lidí. V 19. století navíc zesilovaly tendence stěhování lidí do měst, se kterými byl spojen i rozpad tradičních vícegeneračních rodin.

System, který se stal předlohou mnoha dnešních systémů, zavedl v roce 1881⁴⁷ německý kancléř Otto von Bismarck, který zavedl starobní, invalidní, úrazové i nemocenské pojištění. Parametry tehdejšího systému byly ale nastaveny tak, že výplaty dávek nezatěžovaly významným způsobem rozpočet. Důchodový věk byl nastaven na 70 let, přičemž tohoto věku se dožila menšina lidí (sám Bismarck se dožil 83 let). System tak tedy byl po stránce starobní spíše menšinový. Pojištěním v Německu se nechali inspirovat v sousedním Rakousku-Uhersku, ve kterém (a tedy i na našem území) začal platit v roce 1889 systém nemocenského pojištění. [38]

Po 1918

Na našem území byl pak až v roce 1924 přijat zákon o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří (neplatilo tedy pro osoby samostatně výdělečně činné).

⁴⁷ Schválen Říšským sněmem byl v roce 1883.

Starobní důchod náležel po dovršení věku 65 let pro muže i ženy a ekvivalent dnešní doby získání pojištění činil 150 týdnů, tedy necelé tři roky. Výše důchodů se odvozovala od délky pojištění⁴⁸. Polovinu pojistného platil zaměstnanec, polovinu hradil zaměstnavatel. [38]

Po 1948

Tento systém pak vydržel s dílčími úpravami parametrického rázu až do roku 1948, kdy byly všechny zákony pokrývající oblast sociálního pojištění zrušeny a zaveden zákon o národním pojištění, které se vztahovalo na všechny občany. Důchody v období vlády KSČ spadaly nejdříve do působnosti Státního úřadu důchodového zabezpečení, který byl později změněn na Státní úřad sociálního zabezpečení. Jeho agenda byla v roce 1968 svěřena do pravomoci nově vzniklého Ministerstva práce a sociálních věcí. Až do tohoto roku byly sociální dávky, a tedy i důchody, hrazeny ryze přes státní rozpočet, a to podle klíče zaměstnaneckých kategorií: a/ obtížné zdraví poškozující profese, b/ horníci a c/ ostatní. Od roku 1968 pak byl znovu zaveden způsob výpočtu důchodu dle odpracovaných let a výdělku. [38]

Následující tabulka ukazuje náhradový poměr důchodu v letech 1988 a 1989:

Tabulka č. 18: Náhradový poměr v Česku před r. 1989

	Průměrný důchod	Průměrná mzda		Náhradový poměr	
		hrubá	čistá	hrubé	čisté
1988	1 496 Kčs	3 095 Kčs	2 451 Kčs	48,3%	61,0%
1989	1 598 Kčs	3 170 Kčs	2 504 Kčs	50,4%	63,8%

Zdroj: [7]

Náhradový poměr se tedy pro průměrnou mzdu snížil o 12,7 procentního bodu (52,1 % v roce 2013) – dnešní důchod je tak tedy relativně nižší než v roce 1989. Co se týče absolutní hodnoty, dnešní důchod činí 10364 Kč. Vzhledem k tomu, že se cenová hladina zvedla od roku 1989 5,25krát [39], činí jeho výše přepočítaná na ceny roku 1989 1974 Kčs. Navzdory poklesu náhradového poměru je tedy o 23,5 % vyšší než v roce 1989. Tento přepočet je samozřejmě nutné brát s rezervou – oficiální inflace se

⁴⁸ Minimální důchod činil 1130 Kč ročně, maximální pak – po 50 letech pojištění v nejvyšší platové třídě – 5400 Kč. Vzhledem k následným událostem na poli politickém tohoto důchodu nedosáhnul nikdo.

počítá z průměrného nákupního koše. Struktura výdajů různých příjmových skupin je však odlišná, a například podle Institutu pro demokracii a ekonomickou analýzu je inflace v letech 1999–2010 pro důchodce kumulativně o 19,5 % vyšší než pro průměrnou domácnost [40]. Po započítání této vyšší inflace a za předpokladu, že tato vyšší inflace byla zhruba konstantní i v desetiletí před rokem 2010, byla by přepočítaná hodnota dnešního průměrného důchodu 1652 Kčs. Důchody tedy i po zohlednění různé míry inflace pro různé příjmové skupiny navzdory klesajícímu náhradovému poměru od roku 1989 vzrostl, a to o 3,4 %.

V této podobě, kromě institucionálních změn, vydržel důchodový systém až do roku 1995, kdy byl schválen současný zákon o důchodovém pojištění.

8 Udržitelnost systému

Z výše uvedeného plyne, že po celou historii lidstva byla existence důchodového systému (či spíše neexistence) a jeho podoba závislá na třech bodech:

- demografii,
- ideologii a
- ekonomice,

a to přesně v tomto pořadí. Demografie určovala po větší část dějin lidstva to, že žádný systém nebyl zaveden, protože prostě nebyl třeba – generace žily velmi totožným způsobem života jako generace předchozí, sociální skupiny byly pevně dané, lidé se dožívali v průměru nízkého věku, byla vysoká kojenecká i dětská úmrtnost.

Součástí těchto životních podmínek byl i náhled na chudobu, která existovala jako přirozená součást života. Bylo bráno jako samozřejmost, že se lidé v rámci širších rodin starají o své rodiče, což nicméně mělo své hranice – zaběhlý řád života býval často narušován epidemiemi nemocí nebo válek. V takovém případě nastávaly situace, kdy domácí péče nemohla fungovat. Ideologie péče o staré v rámci rodiny tak byla doplňována i obecnou péčí o chudé při nepříznivých životních podmínkách a vycházela zejména s křesťanství formou církevní pomoci.

Přirozená péče o stárnoucí v rámci rodiny byla determinována i ekonomickými bariérami. Produktivita práce byla po většinu historie v porovnání s dneškem velmi nízká a práce většiny lidí byla zaměřena na prostou obživu sebe sama a v dobách

válečných i na uživení armády. Ekonomické hranice se promítaly i do životní úrovně obyvatel a ve spojení s všeobecným přijímáním stavu i s budoucími očekáváními. Což mělo i své výhody – široké rodiny žily společně v jedné domácnosti, náklady života ve stáří byly proto v porovnání s dnešním očekávaným standardem velmi nízké.

V souvislosti s průmyslovou revolucí ale začalo docházet ve všech výše zmíněných oblastech k radikálním změnám – lidé se dožívali více let, společnost celkově bohatla, změnil se způsob života. V souvislosti s tím se začal měnit i přístup ke stáří i k chudobě obecně v teoretické rovině i v rovině čistě pragmatické v návaznosti na způsob řízení země, státu. Lidé přestali být poddanými, měšťané získávali větší moc na řízení a z dělníků se stávala výbušná síla – na všechny tyto změny bylo třeba reagovat. Chudoba (a hrozba chudoby ve stáří) se zároveň stala politickým tématem.

Tento stav trvá dodnes, trend změn navíc v porovnání s minulostí ještě zesílil – přesný způsob života budoucích generací je tak dnes v podstatě neznámý. Přesto lze konstatovat, že některé věci zůstávají konstantní, nebo jsou naopak zesíleny: lidé se dožívají stále vyššího věku, vyššímu dožití částečně odpovídá i jejich schopnost být ekonomicky aktivní. Od určitého věku jsou ale lidé zcela závislí na práci ekonomicky aktivních a kvalita stáří je přímo závislá na úrovni poskytované lékařské péče. Pro úspěšné zařazení do pracovního procesu je zároveň vyžadováno stále vyšší vzdělání, což s sebou nese delší dobu studia a tím i kratší dobu skutečné ekonomické aktivity.

V předchozím odstavci byl zmíněn jeden fakt, který je dobré zdůraznit – „od určitého věku jsou lidé zcela závislí *na práci* ekonomicky aktivních“. Slovo *práce* je přitom určující – lidé totiž spotřebovávají reálné statky a služby, které jsou vytvářeny právě prací, nikoliv peníze. Důležitost míry úspor nebo objem naspořených peněz proto klesá, pokud klesá počet práceschopných nebo k práci ochotných lidí. V takovém případě by totiž vzrostla i cena práce a v návaznosti na ni i inflace, takže by se hodnota úspor reálně snížila. Hodnota na stáří odložené spotřeby tedy s klesajícím počtem ekonomicky aktivních lidí klesá. Pokles podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva na celkové populaci může být ale kompenzován „dovozem práce“ – tedy nákupem statků v zahraničí nebo najímáním síly ze zahraničí (dočasnou nebo trvalou imigrací). Jak bylo ale uvedeno výše, možnosti zahraniční pracovní síly budou v budoucnu pravděpodobně omezené.

Jedna věc se tak tedy nemění a nezmění – kvalita života ekonomicky neaktivních bude přímo nebo nepřímo záviset na výkonu ekonomicky aktivních. Určujícími faktory udržitelnosti jakéhokoliv důchodového systému jsou tak demografie a produktivita ekonomicky aktivních.

V těchto souvislostech bude níže popsána udržitelnost důchodového systému, a to na příkladu České republiky.

8.1 Demografie

Pro zabezpečení na stáří je nejdůležitější proměnnou věková struktura obyvatel, která je z demografických ukazatelů určována zejména plodností a nadějí dožití. Následující demografické údaje vycházejí z projekce obyvatelstva České republiky z roku 2009 [41]. Protože budoucnost je nejasná a dnes nelze znát nepředvídatelné události (válku, výrazný ekonomický pokles, fungující propopulační politiku státu atp.), byly v prognóze stanoveny tři scénáře – nízký, vysoký a střední. Pro každý scénář byly stanoveny různé míry plodnosti a doby dožití.

Tabulka č. 19: Projekce úhrnné plodnosti v ČR do roku 2060

	Plodnost		
	nízká	střední	vysoká
2020	1,53	1,60	1,65
2030	1,55	1,66	1,75
2040	1,55	1,69	1,8
2050	1,55	1,72	1,85
2060	1,55	1,72	1,85

Zdroj: [41]

Tabulka č. 20: Projekce naděje dožití v ČR do roku 2060

	Naděje dožití při narození v roce					
	Nízká		střední		vysoká	
	muži	Ženy	muži	ženy	muži	ženy
2020	76,3	82,0	77,0	82,8	77,6	83,3
2030	78,4	83,7	79,5	85,1	80,5	86,0
2040	80,0	85,1	81,5	86,8	82,8	88,0
2050	81,6	86,4	83,5	88,4	85,1	90,0
2060	84,1	88,5	86,5	91,0	88,5	93,0

Zdroj: [41]

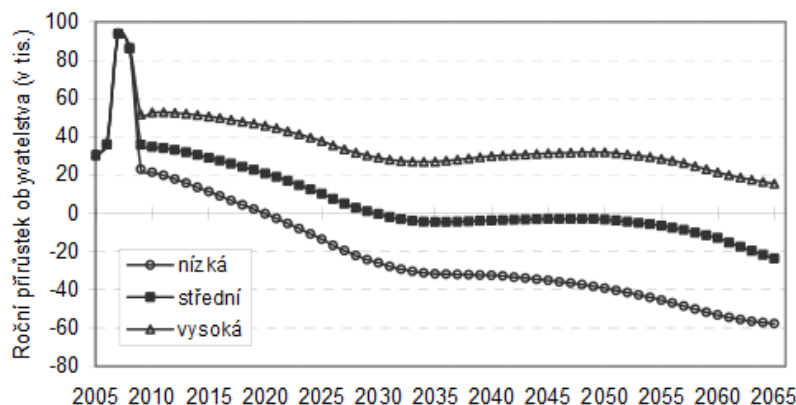
Naděje dožití je z pohledu budoucího vývoje v příštích 50 letech spíše ilustrační a ukazuje vzrůstající tendenci střední délky života. Pro příštích 50 let je ale významnější doba dožití ročníků, které se v tomto období dostanou do důchodového věku.

Dalším důležitým demografickým prvkem je zahraniční migrace. Ta je ale závislá na politicko-ekonomických faktorech a je ve své podstatě nepředvídatelná. Projekce tedy počítá s konstantními přírůstků pro nízkou, střední a vysokou variantu ve výších 15 000, 25 000 a 40 000 ročně až do roku 2065.

Z uvedených čísel pak plynou následující prognózy:

Celkový roční přírůstek obyvatel

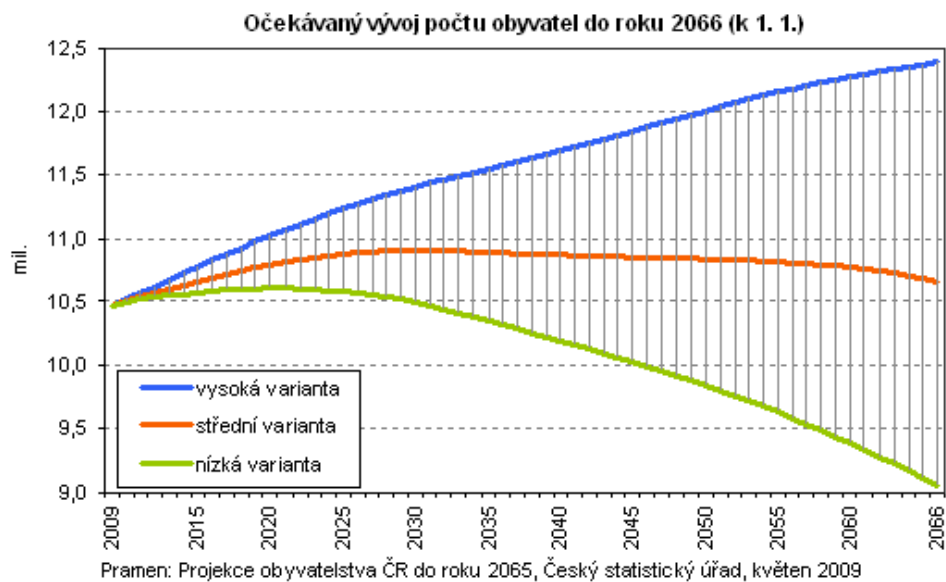
Obrázek č. 10: Prognóza ročních přírůstků obyvatel

Zdroj: [41]

Počet obyvatel

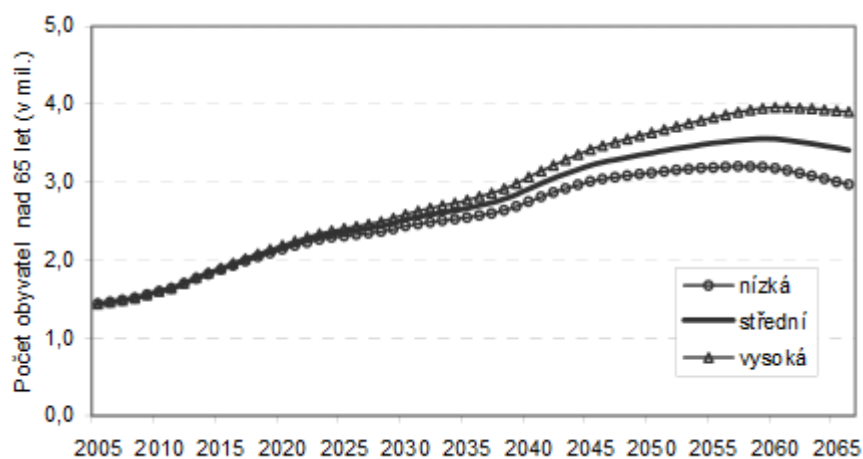
Obrázek č. 11: Očekávaný vývoj počtu obyvatel

Zdroj: [42]

Počet osob starších 65 let

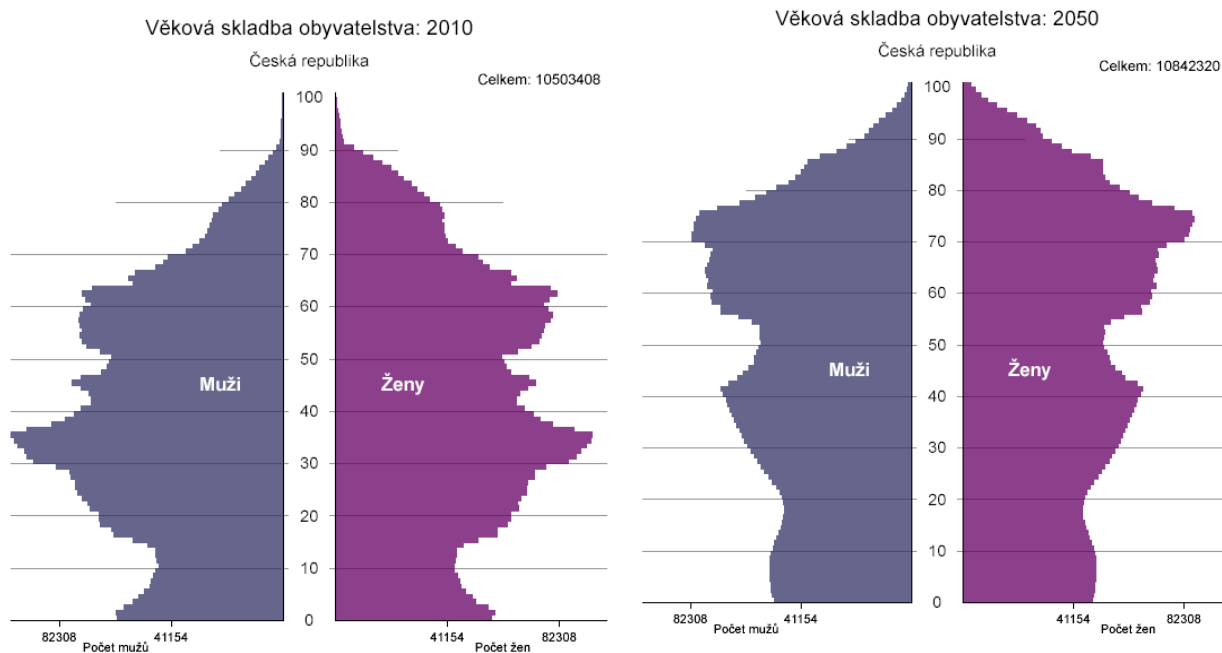
Obrázek č. 12: Počet obyvatel nad 65 let

Zdroj: [41]

A pro srovnání stromy života v roce 2010 a v roce 2050

Obrázek č. 13: Strom života v roce 2010 a 2050

Zdroj: [42]

Všechny varianty vývoje tedy prognózuji výrazný nárůst podílu počtu osob starších 65 let, v závislosti na scénáři až k 1/3 populace. Podíl důchodců na ekonomicky aktivních bude ve všech variantách rovněž velmi podobný a ukazuje jej následující tabulka:

Tabulka č. 21: Poměr důchodců k ekonomicky aktivním

	Důchodci vs. ekonomicky aktivní		
	nízká	střední	vysoká
2020	38/100	38/100	37/100
2030	46/100	46/100	45/100
2040	54/100	54/100	53/100
2050	68/100	67/100	66/100
2065	72/100	72/100	71/100

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

V roce 2011 připadalo na 100 ekonomicky aktivních⁴⁹ osob přibližně 24 důchodců, na jednoho důchodce tak pracuje v průměru 4,2 člověka. Jak je vidět z tabulky, ve všech variantách se má tento poměr v roce 2050 snížit až na přibližně 1,5 člověka na jednoho důchodce. Počet ekonomicky aktivních na jednoho důchodce se tak ztenčí téměř na jednu třetinu oproti dnešku.

Je tedy zřejmé, že plodnost i v nejpříznivější variantě (tedy nejvyšší plodnost) nebude stačit – stále se totiž jedná o plodnost, která nezaručuje ani prostou reprodukci obyvatel. Následkem nízké plodnosti je tak pokles poměru dětí k celkové populaci a při růstu délky života to znamená v konečném důsledku posílení poměru věkové skupiny 65 let a více.

8.2 Ekonomika

Produktivitu ekonomicky aktivních, která byla uvedena výše, lze zařadit pod souhrnné označení ekonomika. Produktivita ekonomicky aktivních je totiž chápána i obecně jako jejich celkový výstup, který je závislý i na jejich celkovém počtu, tedy nikoliv pouze jako míra jejich (zvyšujícího se) výkonu.

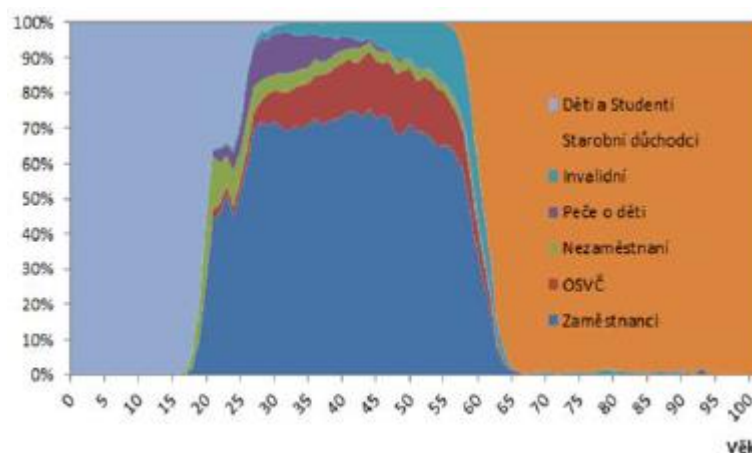
Co se celkového výstupu týče, aktuální zákon o důchodovém pojištění předpokládá setrvalý posun věkové hranice pro odchod do důchodu – v roce 2050 by měla být na úrovni necelých 68 let a bude se jednat o ročníky narození 1982. Díky tomuto posunu

⁴⁹ Jedná se o statistiku práce schopných dle věku – tedy nikoliv o opravdu pracující, jejichž počet je výrazně nižší (o studenty, osoby pečující o děti, o důchodce s věkem nižším než 65 let atp.) a je o něco málo procentních bodů nižší než 50 % celkové populace.

odchodu do důchodu se nebude zmenšovat podíl skutečně pracujících ekonomické populace oproti stavu, který byl načrtnut v kapitole demografie. Horní hranice ekonomicky aktivních se totiž bude dále posunovat za 65 let. Přehledně to zobrazují následující grafy:

2012

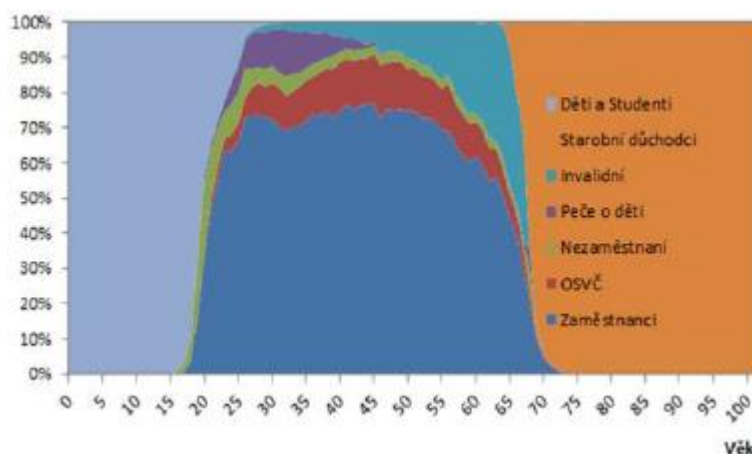
Obrázek č. 14: Zastoupení stavů v populaci v roce 2012

Zdroj: [42]

2050

Obrázek č. 15: Zastoupení stavů v populaci v roce 2050

Zdroj: [42]

V části o výpočtu výše důchodu bylo uvedeno, že pro 65 % lidí je systém nevýhodný v tom, že za život zaplatí vyšší pojistné, než kolik potom dostanou v důchodových dávkách. Tyto údaje nicméně počítaly s předpokladem indexace mezd i důchodů dle aktuální průměrné mzdy – jednalo se tedy spíše o jakousi ilustraci. Protože je ale

penzijní systém v České republice (stále ještě) založen převážně na průběžném principu, nemusí nic vypovídat o tom, že by musel být v každém roce přebytkový, jak by se mohlo z uvedených čísel zdát. Dle údajů České správy sociálního zabezpečení bylo k 31. 12. 2012 v České republice celkem 2 341 220 starobních důchodců [43] s průměrným měsíčním důchodem ve výši 10 778 Kč [44]. Z tohoto počtu bylo 523 886 předčasných starobních důchodů v průměrné výši 9641 Kč měsíčně [44]. Pokud by byl tento stav setrvalý po celý rok, na starobní důchody by bylo potřeba vyplatit celkem přibližně 308 miliard Kč. Celkové výdaje na důchody byly v roce 2012 ovšem v celkové výši 372,8 mld. Kč [45], rozdíl tvořily vyplacené invalidní a pozůstalostní důchody (čistě invalidních důchodců bylo v roce 2012 438 509). Příjmy z důchodového pojištění ale činily pouze 323,3 mld. Kč, rozdíl mezi příjmy a výdaji skončil schodkem ve výši 49,4 mld. Kč [45]. Jak lze tedy tato čísla interpretovat v souvislosti s výše uvedeným, že současný důchodový systém je pro většinu lidí ztrátový, tedy že zaplatí za život více, než kolik ze systému dostanou?

Prvním důvodem je fakt, že vypočítaná čísla byla založena na předpokladu, že stávající důchodce získal dobu pojištění 35 let. Nicméně dnes jsou v důchodu lidé, jejichž minimální doba pojištění byla nižší (od 25 let výše) a jejichž odchod věku do důchodu byl nižší. Tito lidé tak odešli do důchodu v průměru dříve a poměr uvedený ve výpočtech výše tak neplatí. Současné důchody tak mohou být v porovnání s vybranou částkou nastaveny velmi velkoryse. Nicméně až do roku 2008 byl rozdíl mezi příjmy důchodového pojištění a výdaji na penze v kladných číslech, přičemž povinná výše odvodů na důchodové pojištění od té doby neklesla. Jak je tedy možné současné saldo? Vysvětlení lze hledat v předčasných důchodech – i když jsou předčasné důchody o více než 1000 Kč nižší než „standardní“ starobní důchody, v současné době je předčasných důchodců vůči všem důchodcům (starobním) celých 22,4 %. Skupina více než půl milionu lidí tedy oproti ideálnímu stavu nejen že nepřispívá do systému, ale naopak z něj čerpá. Faktický rozdíl je příspěvek více než 930 000 předčasných důchodců⁵⁰,

⁵⁰ Průměrný předčasný důchodce dostává důchod 9641 Kč. Kdyby místo toho pracoval a odváděl důchodové pojištění, které by bylo ve výši přibližně 7500 Kč (hrubý odhad v porovnání s výší řádného důchodu), byl by rozdíl mezi těmito částkami cca 17 141 Kč. Pokud by 523 886 předčasných důchodců nepobíralo 9641 Kč, ale místo toho přispívalo 17 141 Kč, je to, jako kdyby do systému přispívalo cca 930 000 „důchodců“ částkou 9641 Kč. Jedná se samozřejmě o čistě hypotetickou situaci a případ, kdy by žádný z těchto důchodců nedosáhl důchodového věku. Jak bude ale vidět dále, situace je přece jen pro důchodce příznivější. Zmíněných 100 mld. Lze tedy spíše interpretovat jako celkovou ztrátu předčasných důchodů za několik let až do doby, kde převáží jejich kladný vliv na důchodový rozpočet.

celková výše vyplacených předčasných důchodů a neobdrženého pojistného je více než 100 mld. Kč ročně. Nejspíše tento údaj je hlavní příčinou schodků důchodového pojištění v posledních letech – koreluje totiž s nástupem hospodářské krize spojené s rostoucí mírou nezaměstnanosti, přičemž ztráta míst dopadá výrazně na vyšší věkové skupiny a zejména lidi těsně před důchodem, kteří tak dají přednost předčasnému důchodu.

Z přehledů rovněž plyne, že ke konci roku 2012 se vyplácelo přes 700 tisíc pozůstalostních důchodů, z nichž ovšem 88 % z nich bylo vypláceno souběžně se starobním nebo invalidním důchodem [43]. I když je výše pozůstalostního důchodu v souběhu s jiným malá (viz výpočet výše), v celkových číslech dosahuje výše všech takto vyplácených důchodů k 8 % všech vyplácených důchodů.

Další příčinou schodku může být naopak získaná delší doba pojištění, než jaká je její minimální hranice. Vzhledem k tomu, že procentní výměra se počítá jako 1,5 % výpočtového základu za každý rok měsíčně, má člověk, který začal pracovat například ve 20 letech a do důchodu odešel v 65 letech, procentní sazbu důchodu o 15 % vyšší než v případě, kdyby pracoval „pouze“ 35 let.

Ze statistik je také možné vyčíslit celkový počet plátců důchodového pojištění – celkový počet poplatníků k 31. 12. 2012 byl 5 009 347. Při výběru důchodového pojištění v celkovém objemu 323,3 mld. Kč za celý rok činí průměrný odvod na jednoho účastníka pouze 5378 Kč měsíčně, což je výrazně pod dříve spočítaným odvodem 7249 Kč (o 26 %). Částečné vysvětlení této nesrovnalosti by mohlo ležet v minimálních vyměřovacích základech pro podnikatele, kteří obecně mohou platit menší pojistné z výdělku než zaměstnanci (kvůli paušálním výdajům a způsobu stanovení vyměřovacího základu). Ovšem i v případě hypotetické situace, kdy by podnikatelé neplatili žádné odvody na sociálním pojištění a poplatníků by tak bylo ne zhruba 5 milionů, ale 4 284 307, by po vydělení celkového zaplaceného pojistného touto částkou činilo průměrné pojistné stále pouze 6288 Kč měsíčně. Průměrná hrubá mzda odpovídající tomuto odvodu by byla 22 457 Kč, přičemž průměrná mzda pro výpočet důchodů činila v roce 2012 25 137 Kč. Pokud jsou oficiální údaje o průměrné mzdě pravdivé, důvod tohoto rozdílu bude nutné nejspíše hledat v maximálních vyměřovacích základech.

Z výše uvedeného plyne, že je velmi obtížné předpovídat schodky nebo přebytky důchodového systému být jen na několik let dopředu. V současné době je státem vypláceno celkem 2 866 056 starobních nebo invalidních důchodců, k tomu 86 327 lidí s pozůstalostní penzí a navíc 713 815 pozůstalostních penzí v souběhu se starobním nebo invalidním důchodem. [43] Na jednoho starobního důchodce tak připadá 2,14 pracujících, na jednoho důchodce za všechny skupiny dohromady pak 1,75 pracujících. Z predikce lze vyvodit, že se bude výrazně přibývat starých lidí (až na 1/3 populace, tedy dvojnásobek oproti dnešku), což by při nezměněném věku odchodu do důchodu znamenalo další prohloubení nevýhodného poměru důchodce na pracujícího až na úroveň jeden důchodce – jeden pracující⁵¹. Tomu se snaží současný důchodový systém bránit tím, že zvyšuje hranici odchodu do důchodu, čímž se snaží udržet poměr mezi pracujícími a důchodci na přibližně konstantní úrovni. Navíc pojistněmatematická zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí o důchodovém pojištění z roku 2012 předpokládá, že se bude v následujících letech zvyšovat produktivita práce průměrně o 1,5 % ročně. [42] Pokud by toto tempo vydrželo, znamenalo by to, že v roce 2050 by byla produktivita práce o zhruba 73 % vyšší než dnes. Jeden pracovník by tak vydal za 1,73 pracovníka dnešního, čímž by v případě, že by veškeré zisky z větší produktivity byly nasměrovány do důchodového systému, vyrovnal ztráty plynoucí z negativního demografického vývoje (viz dnešních 1,75 pracujících na všechny důchodce). To by ale nicméně znamenalo pouhé zachování životní úrovně dnešní doby jak pracujících, tak důchodců.

Poměr mezi důchodci a pracujícími v dnešní době ale nemusí být tak jednoznačný – jak by vypadala hypotetická situace, kdyby lidé neodcházel do předčasného důchodu, případně kdyby nebyl tak velký počet vyplácených invalidních důchodů?

⁵¹ Po započítání rozdílu mezi pojmy věková skupina ekonomicky aktivních a reálně pracující skupina lidí.

Výchozí situace:

Tabulka č. 22: Saldo důchodů – současná situace

	Počet	Průměrný důchod	Celkem
Starobní důchody	1 817 334	11 106 Kč	20 183 311 404 Kč
Předčasné důchody	523 886	9 641 Kč	5 050 784 926 Kč
Invalidní důchody	438 509	8 120 Kč	3 560 693 080 Kč
Pozůstalostní důchody	86 327	7 800 Kč	673 350 600 Kč
Ostatní důchody	-	-	1 642 000 000 Kč

373 321 680 120 Kč

	Počet	Průměrný odvod	Celkem
Poplatník	5 009 347	5 378 Kč	26 940 268 166 Kč

323 283 217 992 Kč

Saldo -50 038 462 128 Kč

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Zhruba 80 % lidí s předčasným důchodem již dosáhlo důchodového věku a důchod je jim tedy krácen trvale. Jak by tedy vypadala situace, kdyby tedy zbývajících 20 % nenastoupilo do předčasného důchodu a místo toho pracovalo? V tabulce je dále omezen i počet invalidních důchodců na polovinu.⁵²

⁵² Toto omezení je samozřejmě čistě hypotetické a vede k němu úvaha, že je invalidních důchodů přiznáváno příliš (přes 400 tisíc na 5 milionů pracujících), i když statistika neoprávněně pobíraných invalidních důchodů z pochopitelných důvodů neexistuje.

Tabulka č. 23: Saldo důchodů – situace bez aktuálních předčasných důchodů a omezením invalidních důchodů

	Počet	Průměrný důchod	Celkem
Starobní důchody	1 817 334	11 106 Kč	20 183 311 404 Kč
Předčasné důchody (80 %)	419 109	9 641 Kč	4 040 627 941 Kč
Invalidní důchody	219 255	8 120 Kč	1 780 350 600 Kč
Pozůstalostní důchody	86 327	7 800 Kč	673 350 600 Kč
Ostatní důchody	-	-	1 642 000 000 Kč

339 835 686 538 Kč

	Počet	Průměrný odvod	Celkem
Poplatník	5 009 347	5 378 Kč	26 940 268 166 Kč
Předčasné důchody (20 %)	104 777	5 378 Kč	563 491 782 Kč
Invalidní důchody	219 255	5 378 Kč	1 179 153 390 Kč

344 194 960 051 Kč

Saldo 4 359 273 514 Kč

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Z příkladů plyne, že při stejných odvodech lze dosáhnout pouhou změnou přiznání předčasného nebo invalidního důchodu diametrálně zcela odlišných výsledků (rozdíl téměř 55 miliard Kč v jednom roce). Každopádně v dlouhém období se možné výkyvy vyrovnají – předčasné důchody se systému v dlouhodobějším horizontu totiž „vyplatí“ díky úspoře na nižší výměře důchodu po celou dobu pobírání důchodu. Při modelování finanční náročnosti budoucích situací tak lze od existence předčasných důchodů upustit a počítat v oblasti starobních důchodů pouze s řádnými důchody.

V roce 2013 byl zaveden druhý pilíř důchodového systému – důchodové spoření. Díky svému principu v sobě nese z pohledu prvního pilíře poměrně zásadní výpadek příjmů,

a to o až 10,7 %, pokud by se do systému rozhodli zapojit všichni poplatníci důchodového pojištění. Tento výpadek nebude dlouho ničím nahrazen – pozitivní vliv na důchodový rozpočet začne mít až za několik desítek let, kdy se většině lidí začne vypočítávat snížený důchod.

8.3 Předpoklady udržitelnosti

Každý způsob zabezpečení na stáří má nějaké výhody, ale zároveň s sebou nese nějaká rizika. Níže jsou uvedeny pojmy, kterými se musí zabývat jakýkoliv důchodový systém, rozdělené do tří určujících skupin:

Tabulka č. 24: Pojmy v důchodovém systému

demografické	ekonomické	jiné
plodnost		
délka života		
schopnost práce ve stáří		
důchodový věk		
kvalita života ve stáří		
Produktivita		
míra odložené spotřeby na důchod		
spravedlnost/zásluhovost		
náhradový poměr		
riziko nevyplacení úspor		
inflace		
z(ne)hodnocení úspor		
		flexibilita / možnost volby
		ochota práce ve stáří

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Jak jsou na tom z pohledu výše uvedených oblastí základní typy důchodových systémů a které to vůbec jsou? Typy důchodových systémů lze odvodit dle míry zapojení státu

na zabezpečení na stáří „svých“ obyvatel – základní lze nalézt tři: a/ systém zcela závislý na státu, b/ fondový systém a c/ systém bez jakékoliv účasti státu.

8.3.1 Systém závislý na státu

Tímto systémem je myšlen průběžný systém typu prvního pilíře v České republice, kdy aktuálně ekonomicky aktivní přispívají na důchody již nepracujícím lidem – systém je zván jako mezigenerační solidarita.

Výhody

V průběžném systému nemá prakticky žádný vliv na výši důchodu míra inflace – vyplácené důchody jsou valorizovány/indexovány dle aktuální cenové hladiny i potřeb lidí, je udržován určitý náhradový poměr k aktuální průměrné mzdě. Ze stejných důvodů je zcela eliminováno znehodnocení úspor – prostředky do fondu jsou doplňovány průběžně a stejným způsobem i vypláceny, nejsou tedy kumulovány. Lidé mají dále jasnou představu o odchodu do důchodu i jistotu minimální hranice důchodu, nehrozí tedy, že se ocitnou ve stáří zcela bez prostředků. Lidé si dále nemusejí spořit na důchod, nemohou tedy přijít ani o úspory.

Nevýhody

Prislíbená výše důchodů není nijak svázána s počtem narozených dětí, jde tedy přímo proti plodnosti – lidé dostanou stejný důchod bez ohledu na počet vychovaných dětí⁵³. Na počtu narozených dětí ale závisejí parametry jako posun důchodového věku, kdy člověk není ochoten nebo schopen pracovat, ale nemá na výběr. Kvůli nízkému a centrálně stanovenému náhradovému poměru nemůže člověk ovlivnit kvalitu života ve stáří. Systém je nespravedlivý pro vyšší příjmové skupiny, které dotují nízkopříjmové. Systém tak podporuje „černé pasažéry“, výsledkem je další nízká motivace mít děti s perspektivou, že hodně dětí znamená pouze jejich vyšší zapojení do krytí důchodů druhých na úkor vlastní kvality života nebo života rodičů. Lidé jsou závislí na produktivitě aktuální populace (na ekonomickém výkonu země) – doposud se v podstatě pořád zvyšovala, může nicméně nastat doba, kdy klesne. V současném systému není možná korelace mezi výší vyměřeného důchodu a poklesem produktivity, nicméně toto

⁵³ Z ekonomického pohledu je tedy racionální nemít hodně dětí – děti stojí po svou první neekonomickou část života peníze, při průměrném nákladu 6352 Kč měsíčně (dle dat ČSU) stojí jedno dítě za 25 let péče zhruba 1 900 000 Kč. [54]

by mělo za následek dorovnávání prostředků na důchody přímo ze státního rozpočtu, což by mohlo při nepříznivém nebo dlouhotrvajícím vývoji ohrozit finanční stabilitu země a tedy i jistotu výplaty slíbených důchodů. Lidé jsou tedy zcela závislí na aktuálním ekonomickém vývoji bez možnosti jej ovlivnit svým předchozím jednáním.

Jednou z podstatných nevýhod je motivace k „nevýchově“ vlastních dětí. O důchodce se starají potomci všech, nikoliv vlastní dítě. Zanedbání výchovy vlastních dětí tak nemá ve stáří fatální následky (pokud se nestane převažujícím prvkem ve společnosti).

Výsledkem uvedených výhod a nevýhod průběžného systému je silná závislost na státu, který vyplácí přes 3 miliony důchodců, tedy 30 % populace. V tom je i vlastně největší nevýhoda státního systému – výše důchodů je absolutně závislá na aktuální vůli politiků. Ti mohou představy a sny důchodců o výši penze rozehnat i jejím okamžitým snížením.

8.3.2 Fondový systém

Fondový systém v České republice je reprezentován druhým a třetím pilířem, přičemž se tyto liší mírou pravidel určených státem. Výhody i nevýhody tedy budou průnikem obou těchto částí tak, jako kdyby jiný systém zaveden nebyl.

Výhody

Kvalita života ve stáří je závislá na míře odložené spotřeby, je tedy plně v rukou jedince a nikoliv státu. Systém je zcela zásluhový, účastník fondového systému nepřispívá ostatním důchodcům. Je tedy absolutně spravedlivý (nikoliv však „sociálně spravedlivý“, jak bylo nastíněno v části o sociálních souvislostech důchodů). Navíc si může účastník zvolit dřívější i pozdější odchod do důchodu⁵⁴ v závislosti na své ochotě nebo schopnosti pracovat nebo v závislosti na spokojenosti s již nashromážděnou výší úspor. Systém jako celek také není náchylný na aktuální produktivitu – nevyplácí se totiž aktuální prostředky, ale naspořené prostředky.

Nevýhody

U fondového systému platí některé nevýhody, které jsou charakteristické pro průběžný systém – kvůli nutnosti spořit zbývá méně prostředků pro investici do vlastních dětí, systém tak opět nemotivuje k vyšší plodnosti. Na porodnosti a množství ekonomicky

⁵⁴ Může podléhat restriktivním opatřením ze strany státu.

aktivních lidí je nicméně závislý celkový výkon ekonomiky v momentu výplatu důchodů z fondů – v případě nižšího počtu ekonomicky aktivních poroste cena práce a tím dojde i k reálnému znehodnocení úspor. K dalším nevýhodám patří i systém odložené spotřeby obecně – lidé více spoří na úkor vlastních investic, což může mít za následek nižší výkon ekonomiky (nasporené peníze zhodnocuje někdo jiný). Nasporené prostředky se navíc mohou ztenčit špatnou investiční strategií penzijního fondu a jejich konečná výše je tak zcela závislá na aktuální ekonomické situaci – v extrémním případě může účastník spoření o své peníze i zcela přijít. Nevýhodou může být i nulová minimální hranice pro spoření a tedy i nulový minimální důchod – systém je tak zcela ponechán na svobodě a vůli jednotlivce si spořit a jeho zodpovědnosti postarat se o své stáří. To může být problém právě při znehodnocení úspor vinou penzijního fondu. Prostředky ve fondech dále může reálně znehodnotit inflace nebo jiný životní styl a potřeby. Je třeba si uvědomit, že k čerpání důchodu dojde za 35–45 let od první úložky na spoření – nelze tedy vědět, jaké potřeby a zejména jak nákladné potřeby bude člověk za tuto dobu mít. Životní standard nazíraný dnešní optikou může být v důchodu brán jako zcela nedostatečný⁵⁵.

Motivace k výchově vlastních dětí je v tomto případě o něco větší než v případě průběžného systému – ani u fondového sice není kvalita života ve stáří přímo závislá na činnosti vlastních dětí, nicméně po smrti mohou být prostředky předmětem dědictví. Lidé tak mohou mít snahu vychovat své potomky alespoň tak, aby byly následně dobře využity.

8.3.3 Systém bez účasti státu

Jedná se o systém, který fungoval po většinu existence lidské civilizace (bez zahrnutí rodové společnosti z doby předcivilizační, o jejímž fungování se toho obecně moc neví). Systém je založen na soužití široké rodiny, kdy je péče o staré výhradně v rukou potomků.

Výhody

⁵⁵ Tato situace může být ilustrována na příkladu člověka, který se narodil za první republiky. V té době životní standard například nepočítal s chladničkou, automatickou pračkou nebo osobním automobilem, což jsou věci, které zcela určitě bude využívat po odchodu do důchodu, kdy jsou běžnou součástí života. Ani z dnešního pohledu není možné říci, co bude běžné za několik desítek let a kolik to bude stát, případně jak velkou část svého příjmu budou lidé na tyto dosud neznámé věci vydávat – na znehodnocení úspor tedy nelze nahlížet pouze skrz „běžnou“ inflaci.

Kvalita života ve stáří je přímo úměrná počtu dětí jedince a kvalitě jejich výchovy – systém má tak zcela jednoznačný propopulační efekt. Nízká obecná porodnost nicméně nehraje při neexistenci státního důchodového systému žádnou roli – nízkým počtem dětí totiž „trpí“ pouze a jen daný důchodce, nikoliv společnost. Jedinec se totiž může rozhodnout děti nemít a místo toho si na důchod šetřit. V takovém případě by při nízké plodnosti význam velkého počtu dětí ještě vzrostl se vzrůstající cenou práce, kdy by výdělky byly směřovány rodičům dětí, nikoliv rozměňovány mezi bezdětné. Neexistence černých pasažérů tak má i vedlejší efekt stabilizace společnosti co do populace i co do udržování hodnot. Výhodou takového systému je i velká flexibilita – není stanoven žádný věk odchodu do důchodu, lidé si tak mohou sami zvolit v závislosti na svých schopnostech, ochotě pracovat i investici do výchovy svých dětí svůj odchod „do důchodu“. Lidé jsou rovněž zcela chráněni před inflací a znehodnocováním úspor – ve své podstatě se jedná o jakýsi mini-průběžný systém, kdy na důchodce pracují aktuálně ekonomicky aktivní, ale pouze v mezích vlastní rodiny. Mnoho výhod průběžného systému tak zůstává zachováno. Systém je rovněž spravedlivý, i když na rozdíl od fondového systému se jedná o jakousi „zprostředkovanou“ spravedlnost – důchodce nespoří prostředky přímo do sebe, ale investuje je do svých dětí. Mezigenerační solidarita tak zůstává zachována.

Nevýhody

Nevýhoda je neexistence jakékoliv záchranné sítě – v případě, že člověk z jakéhokoliv důvodu přijde o děti, přijde i o jediný prostředek obživy ve stáří a může se tak propadnout do chudoby. Rovněž je závislý na svých dětech – v případě, že se jim nebude dařit (například nezaměstnanost), sníží se i kvalita života důchodce. Rovněž v případě špatné výchovy ho mohou vlastní děti tzv. „hodit přes palubu“ – toto je nicméně faktor, který ovlivňuje člověk svým jednáním sám a většinou není závislé na externích faktorech. Další nevýhodou se může stát nutnost dětí žít nejen své rodiče, ale i své prarodiče v případě, že ještě žijí po odchodu rodičů do důchodu.

9 Návrh důchodového systému

Jak bylo již zmíněno v kapitolách o historických souvislostech i sociální politice obecně, původním motivem pro vznik důchodových systémů byla existence chudoby díky nahodilým negativním událostem, které se pro jisté skupiny obyvatel stávaly pravidelnými. Prvotním argumentem tedy byla eliminace těchto nepříznivých událostí s fatálním dopadem na život jedince a jako takové byly důchodové systémy koncipovány, tedy zejména na bázi pojištění nebo dobrovolných fondů. A přestože na našem území až do doby po druhé světové válce neexistoval důchodový systém, který by pokrýval celou populaci (a koneckonců nejen u nás, ale i na světě), a přes fakt, že se i přesto nic závažného nestalo, stalo se 20. století časem masivního zavádění státních důchodových systémů všude ve vyspělém světě. Po několika desítkách let fungování je převažujícím rysem rychlé stárnutí populace, velmi nízká plodnost, velká míra závislosti na systému a na ně navazující neudržitelnost důchodových systémů, která si vynucuje minimálně změny parametrů, nebo rovnou reformy důchodových systémů. U většiny je rovněž patrná i nízká výše důchodu v porovnání s předchozím platem.

Na základě předcházejících dat a analýz v textu se domnívám, že většina těchto pokusů o reformy nebo úpravy parametrů, včetně těch uskutečněných v České republice, je předem odsouzena k nezdaru. Neřeší totiž příčiny, ale snaží se řešit až následky – hlavní příčinou je totiž efekt černého pasažéra a absolutní vyjmutí vlastní zodpovědnosti za zabezpečení na stáří. Doprava ovšem pojede pouze tak dlouho, dokud nebude černých pasažérů většina – jakmile se tak stane, nebude nikdo, kdo by platil, a doprava se zastaví. Nejinak je tomu v případě současného důchodového systému v České republice – dokud je ekonomickou nevýhodou mít děti, ať už z toho důvodu, že jejich počet není nijak při výměře důchodu bonifikován, nebo z toho důvodu, že budou v budoucnu pracovat na všechny důchodce, nikoliv pouze na své rodiče, bude plodnost stále klesat nebo se alespoň zastaví na své současné velmi nízké úrovni. Lidé se tak povevou zadarmo (v průběžném systému totiž příspěvky na sociální pojištění neplatí sobě) s tím, že to za ně v budoucnu někdo zaplatí.

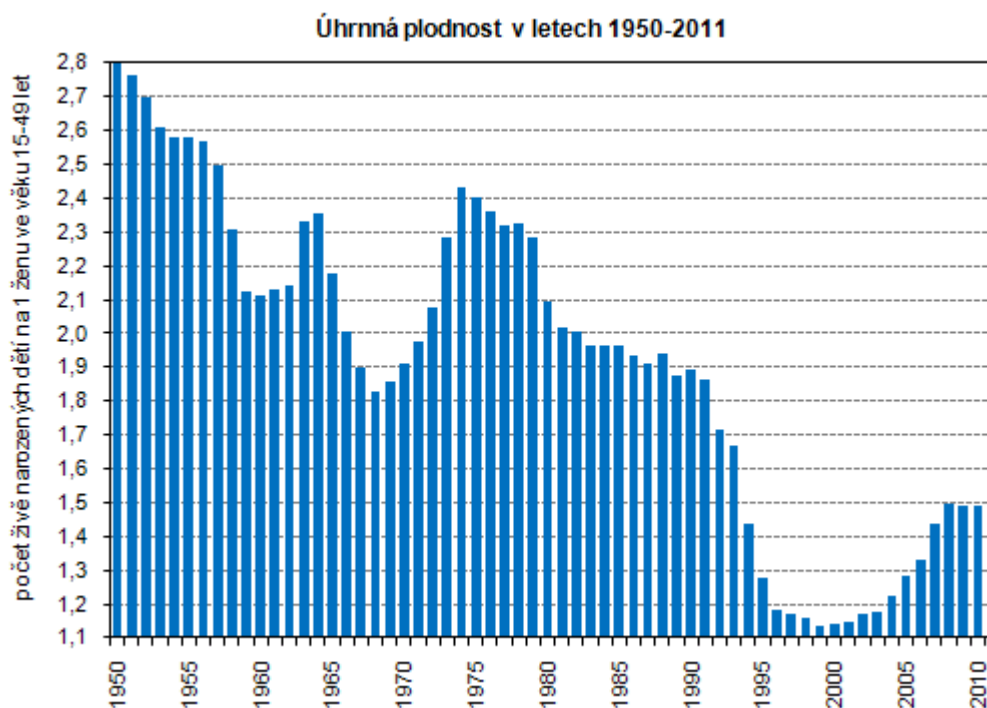
Hlavní příčinu současných i budoucích problémů důchodových systémů a jejich neudržitelnosti tedy shledávám v nízké plodnosti. To tedy bude klíčový prvek, na který se budu soustředit v návrhu vlastního udržitelného důchodového systému, dále se pak pokusím navrhnout systém tak, aby pokud možno eliminoval všechny nevýhody výše

zmíněných tří základních typů důchodových systémů a naopak aby obsahoval všechny výhody, které se u nich dají identifikovat. Nakonec se pokusím navrhnout přechodnou dobu mezi stávajícím systémem a budoucím tak, aby měl pokud možno minimální negativní dopad.

9.1 Plodnost jako základ

Až do 18. až 19. století byla všude ve světě dominující vysoká míra plodnosti, zároveň ale i vysoká míra dětské úmrtnosti. Proč si lidé v tehdejší době „pořizovali“ tolik dětí i přesto, že tušili, že se dospělosti dožije pouze polovina z nich, nebo i méně? Odpověď je jednoduchá – neexistovala žádná jiná rozšířená forma zabezpečení na stáří, děti byly brány jako investice. S rostoucím poklesem dětské úmrtnosti se poměrně snižoval i počet dětí až pod reprodukční hranici na úrovni 2,1 dítěte na ženu. [46] Následující graf zachycuje vývoj plodnosti po druhé světové válce:

Obrázek č. 16: Úhrnná plodnost v letech 1950–2011

Zdroj: [47]

Pro porovnání – plodnost v roce 1950 byla přibližně na úrovni roku 1932, na úrovni okolo 2,1 se pohybovala v roce 1937, kdy dosáhla dna, a poté začala opět stoupat⁵⁶. Z grafu je patrný i vzestup v důsledku pronatalitních opatření státu na začátku sedmdesátých let minulého století. Jak plyne ovšem z různých studií, pronatalitní opatření nemají v dlouhém období prakticky žádný efekt a z hlediska státních důchodových systémů znamenají spíše problémy do budoucna. [48]

Rovněž zohlednění počtu dětí při výpočtu věku odchodu do důchodu, které stále ještě pro část v blízké době nadcházejících důchodců platí, se neukazuje jako dostatečně efektivní – plodnost je stále pod potřebnou hranicí 2,1. Dá se tedy vůbec nějak ovlivnit? Zdá se totiž, že ani různá daňová zvýhodnění nehrají příliš velkou roli. Mám za to, že výhodnost mít nebo nemít děti nebo jejich počet je ryze individuální záležitost a jako taková nemůže být z centra rozpoznána. Státní zásahy v podobě jakékoliv propopulační politiky se tak mohou minout účinkem nebo mohou mít neočekávané následky. Navíc pronatalitní politika stojí nemalé náklady, které ve výsledku nesou stejně daňoví poplatníci, tedy konečný cíl politiky. Domnívám se tedy proto, že plodnost stát nedokáže za současné situace nijak příznivě ovlivnit a průběžný důchodový systém je tedy do budoucna neudržitelný.

Jiná varianta než opuštění průběžného systému v současné podobě tedy dle mého názoru neexistuje. V podstatě to znamená návrat k neexistenci systému jako takového, kdy mezigenerační solidaritu zajišťuje pouze rodina. Tento model fungoval bez problémů celá staletí, není tedy jediný důvod domnívat se, proč by nefungoval s přihlédnutím k určitým specifikům i dnes. Koneckonců v asijských kulturách, jako například ve výše zmíněné čínské, funguje solidarita v rámci rodiny dodnes ve velmi silné podobě.

Domnívám se, že zavedení takového základního modelu by mělo okamžitý dopad na úhrnnou plodnost, a to dlouhodobě. Vzhledem k výše uvedeným výhodám a nevýhodám např. fondového systému by totiž děti byly opravdu jedinou zárukou zabezpečeného stáří. Systém by měl také jednu velkou výhodu – ti, kteří by děti mít nemohli nebo nechtěli, by je mít nutně nemuseli. Ušetřené prostředky z neinvestice do dětí by mohli uspořít a zabezpečit se na stáří jiným způsobem. Takový systém by tedy

56

neznevýhodňoval ani nezvýhodňoval žádného jednotlivce, byl by tedy absolutně spravedlivý. Ve své základní podobě navíc nepředstavuje žádnou zátěž pro stát.

Je ovšem jasné, že pro spolehnutí se na vlastní rodinu je nezbytný předpoklad nejen výchovy dětí jako takové, ale zároveň dobré výchovy – to po dlouhém období, kdy výchova nebyla nutnou podmínkou pro zajištění stáří, může pro některé představovat vážný problém. Námitka, že někdo dítě nemá vůbec, protože dříve nebylo vyžadováno, je validní, a nelze tedy dnes trestat toto dřívější rozhodnutí tím, že takovému zcela odebereme důchod. S námitkou, že někdo děti sice má, ale nevěnoval jejich výchově dostatečnou pozornost, se lze vypořádat snadno – jedná se totiž o obecně uznávanou „morální povinnost“ každého, není to nic, co by mělo být považováno za pouhý nadstandard, pokud je to zrovna výhodné. Jak se s tímto vyrovnat, načrtnu dále ve výpočtech, kde bude nastíněna i přesná podoba takového systému.

9.2 Výhody a nevýhody z jiných systémů

Takto navržený systém již automaticky obsahuje výhody fondového systému – je absolutně zásluhový a spravedlivý, neexistuje v něm černý pasažér. Odchod do důchodu závisí pouze na daném jedinci a jeho vztahy s rodinou (pravidla si může se svými potomky nastavit sám). Rovněž přejímá výhody průběžného systému – důchod je vlastně automaticky valorizován, není nijak závislý na znehodnocení úspor nebo inflaci.

Hlavní nevýhodou je nicméně neexistence záchranného pilíře v případě, že člověk nějakým způsobem přijde o děti a zůstane nezaopatřen nebo že se o své zabezpečení z jakýchkoliv důvodů prostě nepostará, rodinu nezaloží a zůstane zcela bez prostředků. Následující tabulka ukazuje přehled výhod a nevýhod systému zcela bez zásahu státu:

Tabulka č. 25: Výhody a nevýhody důchodů bez státního systému

Výhody	Nevýhody
udržitelnost	neexistence záchranné sítě
nezávislost na plodnosti ⁵⁷	závislost na prosperitě potomků
flexibilita	závislost na dobrých vztazích s potomky
spravedlivý náhradový poměr	případná nutnost živení dvou generací
odolnost proti inflaci	
odolnost proti znehodnocení investic	

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Aby mohl být tento systém zaveden, je třeba se vypořádat s jeho nedostatky.

Neexistence záchranné sítě

Jako záchranná síť by mohl být využit jakýsi minimální důchod, který by fungoval na principu plošně vypláceného důchodu v Nizozemsku. Tam je vyplácen všem důchodcům bez rozdílu důchod na úrovni poloviny minimální mzdy, viz příslušná kapitola. Myslím, že takto nastavený plošný minimální důchod by mohl fungovat i u nás, nicméně snížila bych jej na hranici životního minima⁵⁸. Má fungovat opravdu pouze jako záchranná síť, což je přesně definice životního minima – není tedy důvod k němu přidávat jakýkoliv „bonus“. Obávám se totiž, že vyšší paušální minimální důchod by byl příliš demotivační, navíc by byl příliš náročný na odvody. Průměrný odvod na osobu by při současném poměru ekonomicky aktivních ke starobním důchodcům ve výši 2,14 a maximálním životním minimu ve výši 3410 Kč tedy činil 1593 Kč měsíčně, což představuje odvod přibližně 6 % průměrné hrubé mzdy⁵⁹ (tedy o půl procentního bodu méně, než jak velká je část na odvodu na důchodové pojištění zaměstnance dnes). Tímto opatřením by se tedy nijak nezměnila úroveň záchranné sítě oproti dnešnímu stavu.

⁵⁷ Jak jsem uvedla výše, je tímto myšlena nezávislost systému jako celku na plodnosti – jedinec je na počtu svých dětí samozřejmě velmi závislý.

⁵⁸ V roce 2013 je částka životního minima pro jednu osobu v domácnosti 3410 Kč měsíčně, za druhou a každou další 2830 Kč měsíčně. Minimální mzda činí 8000 Kč za měsíc. [53]

⁵⁹ Nicméně dnes by tato částka byla na úrovni 29,6 % průměrného odvodu na důchodové pojištění.

Závislost na prosperitě potomků

Dokud potomci pracují, promítá se výše jejich výdělků i do výše důchodu jejich rodičů a přibližně odpovídá i úsilí, které rodič vynaložil do svých dětí. V okamžiku, kdy jedno nebo více dětí z pracovního procesu z jakýchkoliv příčin vypadne, je ale automaticky bez existence státních důchodů ochuzen o příjmy i na potomcích závislý rodič. Nezaměstnanost nebo nemoc jsou ale jevy, které se dnes řeší formou pojištění. I když si nemyslím, že příliš šťastně (nelze ovlivnit výši plnění volbou různé pojistné částky), určitou změnou parametrů by šlo toto pojištění rozšířit i na vyplácené důchody, a to včetně dlouhodobých událostí typu invalidity. Závislost na prosperitě potomků ale bude pravděpodobně znamenat rostoucí počet dětí až do ustálení na úrovni reprodukce, a tedy šance, že by bez prostředků zůstaly všechny děti, bude nižší. Riziko se tak rozprostře mezi více potomků. V každém případě vzroste důležitost doplňkového komerčního pojištění.

Závislost na dobrých vztazích s potomky

Závislost na dobrých vztazích je asi nejvážnějším argumentem proti zavedení mnou navrhaného systému – lidé by se mohli obávat, že děti jim kvůli zanedbané výchově nebo dnešnímu odloučení lidí od svých rodičů dobrovolně přispívat nebudou. Tento problém by se dal vyřešit – alespoň po nezbytně nutnou dobu – povinností přispívat svým rodičům. Částka, kterou dnes člověk platí na důchodovém pojištění, by se tak celá přesměrovala přímo na účet jeho rodičů v důchodu.

Nutnost živení dvou generací

V určitém bodě by mohl nastat případ, že by potomek neživil pouze své rodiče, ale i své prarodiče, a to v případě, že rodiče odejdou do důchodu, přičemž prarodiče stále ještě žijí. K takovým případům ale bude pravděpodobně docházet velmi zřídka – protože rodič je odpovědný za život svých rodičů⁶⁰ a svůj odchod do důchodu si stanovuje sám. Zůstane tedy ekonomicky aktivní až do doby skonu svých rodičů, nebo alespoň jednoho z nich.

⁶⁰ Rodiče jsou jediní, kterým v životě něco dlužím, nikoliv celá společnost.

9.3 Výpočty

Podoba budoucího systému a přechodná doba

Jako rok, ve kterém by mohl systém fungovat bez jakýchkoliv výjimek a přechodné doby, jsem zvolila rok 2067⁶¹, tedy 55 let od současnosti – v tomto roce totiž dosáhnou dnešní třicátníci věku 85 let, tedy věku, ve kterém budou pobírat důchod 20 let od dosažení 65. roku věku života. Věk 30 let jsem zároveň stanovila jako maximální věk, ve kterém má člověk ještě možnost ode dneška do odchodu do penze vychovat děti nebo se na stáří zabezpečit jinak bez znevýhodnění oproti mladším ročníkům, nebude tedy reformou důchodu nijak ovlivněn. Lze tak tedy identifikovat věkové skupiny lidí, kterým musí být po přechodnou dobu důchod kompenzován.

Tabulka č. 26: Věkové skupiny a počty potomků s nárokem na důchod

	0 dětí	1 dítě	2 děti a více
0-30	0	0	0
31-65	$d \times \frac{v-30}{35}$	$d \times \frac{v-30}{70}$	0
65+	d	$d/2$	0

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

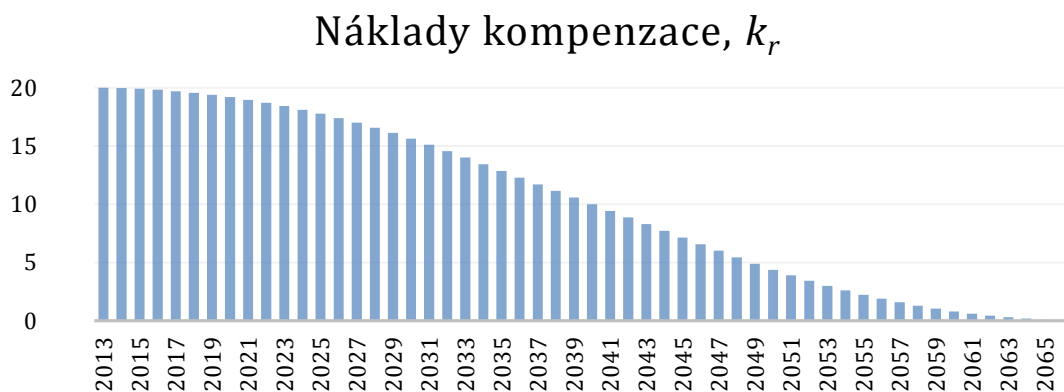
Vysvětlení: d je výše stanovené kompenzace důchodu v daném roce (tedy dopočet do požadované výše důchodu po započtení minimálního důchodu), v je aktuální věk člověka v tomto roce. Kompenzace by tedy byla počítána jako poměr počtu let od začátku přechodné doby, o které byl člověk nespořil nebo nezakládal rodinu (tedy aktuální věk – 30) a celkové možné doby, kterou má k dispozici dnešní třicátník. V případě, že člověk nemá žádné děti, má nárok na kompenzaci plnou částkou, v případě jednoho dítěte je tato částka poloviční. V případě, že má dvě nebo více dětí, nepřísluší mu kompenzace žádná.

Jak velké tedy budou náklady této kompenzace? Pokud budeme předpokládat vyplácení kompenzace všem oprávněným po dosažení 65 let věku, dostanou kompenzaci první rok všichni v plné výši ($d \times \frac{65-30}{35} = d \times 1 = d$). Při předpokladu vyplácení důchodů

⁶¹ V případě, že rok 2013 by byl začátkem zavádění nového systému.

průměrně po 20 let dosáhnou na kompenzaci všichni do 85 let věku, celková kompenzace tedy bude $\sum k = d \times k_r \times p_o$, kde p_o je počet oprávněných důchodců v jednom ročníku s nárokem na *plný* kompenzovaný důchod d a k_r je míra těchto kompenzací v jednom roce. První rok bude vyplaceno 20 plných kompenzací, druhý rok bude vyplaceno plných kompenzací 19 a jedenkrát se kompenzace sníží o $\frac{1}{35} d$ ($d \times \frac{64-30}{35} = d \times \frac{34}{35}$), další bude vyplaceno 18 plných kompenzací, jedna snížená o $\frac{1}{35} d$ a jedna snížená o $\frac{2}{35} d$. S každým dalším rokem se celková kompenzace sníží o dodatečných $\frac{1}{35} d$ (tedy druhý rok se sníží o $\frac{1}{35} d$, třetí o $\frac{2}{35} d$, čtvrtý o $\frac{3}{35} d$ atp.) až do dosažení ročního úbytku $\frac{20}{35} d$ 21. rok od zavedení reformy. Tento úbytek bude potom konstantní po 16 let, kdy začne s každým dalším rokem klesat ročně o $\frac{1}{35} d$ až do dosažení ročního úbytku ve výši $\frac{1}{35} d$ v 54. roce od zavedení reformy. Náklady přehledně ukazuje následující graf:

Obrázek č. 17: Náklady kompenzace

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Jaká tedy bude výše d a výše p_o ? Bezproblémové fungování systému vychází z předpokladu, že všichni zúčastnění se mohli dopředu připravit – u stáří zabezpečeného vlastními dětmi je pak nezbytný předpoklad, že si lidé pořídí dostatek dětí. Tomuto ovšem nenahrává současný stav nízké plodnosti. Následující graf ukazuje rozdělení počtu dětí na jednu ženu ve věku do 39 let:

Tabulka č. 27: Počet dětí na ženu

Počet dětí					
0	1	2	3	4	5+
5,5%	19,1%	57,1%	14,5%	2,8%	1,0%

Zdroj: vlastní zpracování, 2013, dle [49]

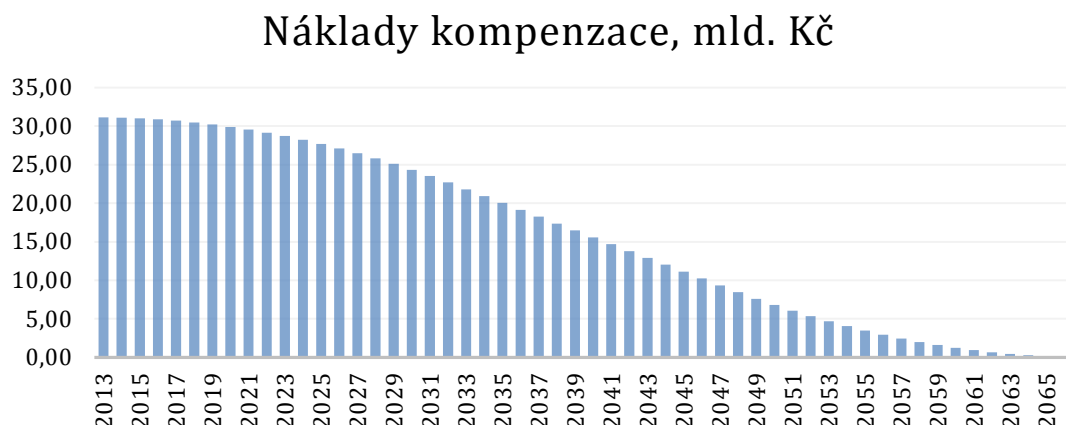
I když se jedná o čísla zjištěná pouze do 39. roku věku ženy, nebudou se pravděpodobně lišit ani čísla od 40. roku výše, jak ukazují jiné statistiky (např. statistika bezdětnosti), nebo budou pro model příznivější (ženy mohou rodit i v tomto období). Vycházejme tedy z těchto čísel. Co tedy z uvedeného vyplývá? Vzhledem k tomu, že na jedno dítě musejí být vždy dva (umělé oplodnění je umožněno pouze pářím), znamená to, že pouze na necelých 25 % rodičů nepřipadají dvě nebo více dětí, přičemž žádné děti nemá 5,5 % lidí.

Předpokládejme, že počet důchodců bude následující roky neměnný, a to na úrovni současného počtu starobních důchodců v počtu 2 341 220. Vzhledem k faktu, že plodnost by měla být zásadně ovlivněna již od prvních let zavedení nového systému, lze tento předpoklad považovat za validní. Počet p_o důchodců s nárokem na plný důchod v jednom ročníku tedy bude

$$p_o = \frac{2341220 \times 0,055 + \frac{2341220 \times 0,191}{2}}{20} = \frac{2341220 \times 0,1505}{20} = 17618$$

Počet bezdětných důchodců s nárokem na plný důchod tedy bude činit 17618. Jak bude stanovena výše d ? Jak jsme uvedla, pro úspěch důchodové reformy je potřeba, aby se důchod stávajícím důchodcům zásadně nezměnil, konečná výše důchodu by tedy měla dosahovat průměrné hodnoty dnešního důchodu, tedy 10778 Kč. Výše důchodu d by teda měla být rozdílem mezi konečnou výší důchodu a minimálním důchodem na úrovni životního minima ve výši 3410 Kč, tzn. 7368 Kč. V prvním roce tedy dosáhnou celkové náklady kompenzace výše $7368 \text{ Kč} \times 12 \times 17618 \times 20 = 31,15 \text{ mld. Kč}$ za předpokladu, že by bezdětní důchodci nebo důchodci s jedním dítětem dostávali dnešní průměrný důchod bez ohledu na své dřívější výdělků.

Obrázek č. 18: Náklady kompenzace v mld. Kč

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Tyto náklady kompenzace by platily za předpokladu, že by důchodci se dvěma a více dětmi dostávali důchod přímo z důchodového pojištění svých dětí. Jaká tedy bude v takovém případě výše jejich důchodu?⁶² V části o minimálním důchodu jsme si řekli, že by ba ni bylo potřeba 6 % průměrné hrubé mzdy, tedy částka o půl procentního bodu nižší, než kolik dnes odevzdává ze své mzdy zaměstnanec. Lidé by tedy mohli ze své mzdy přispět při zachování dnešních odvodů částí zaměstnavatele a zbytkem do 6,5 % hrubé mzdy „své“ části důchodového pojištění, tedy 22 % hrubé mzdy. Neexistuje bohužel statistika popisující vztah předchozí mzdy důchodce a mzdy jeho dětí, resp. průměru mezd jeho dětí. Pro jednoduchost tedy budu předpokládat, že rodič ovlivňuje své děti natolik, že průměrná mzda každého z jeho dětí bude stejná, jako byla jeho předchozí mzda.⁶³ Za těchto předpokladů by výše důchodu byla pro různé příjmové skupiny dětí potomků důchodce následující⁶⁴:

⁶² V tomto světle lze polemizovat o oprávněnosti výplaty důchodů ve výši současného průměrného důchodu. Bezdětný nebo člověk s jedním dítětem by tak měl zajištěnu alespoň průměrnou výši důchodu, zatímco člověk s dvěma a více dětmi by tuto jistotu neměl a jeho důchod by se odvíjel od úspěšnosti jeho dětí. U člověka s méně než dvěma dětmi by tak bylo a priori předpokládáno, že kdyby děti měl, byly by minimálně průměrně úspěšné. Je tedy na místě zvážit vhodnost zachování výše kompenzace důchodu na úroveň průměrného důchodu. Pro důchodce s jedním dítětem by se mohla výše hranice pro kompenzaci odvíjet od výše mzdy jediného dítěte, pro bezdětné by pak mohla být dána předdůchodovým příjmem.

⁶³ Opouštím tedy od rozdílů mezi různou úrovní průměrné mzdy muže a ženy, rovněž předpokládám, že všechny děti budou mít stejnou mzdu. Předpoklad o ovlivnění je do určité míry správný – studie ukazují, že sociální zařazení bývá determinováno prostředím a zejména rodinou a že si děti minimálně udrží životní úroveň svých rodičů.

⁶⁴ Důchod je spočítán jako součet odvod zaměstnavatele ve výši 22 % vynásobený počtem dětí a dělený dvěma (na jedno dítě připadají dva rodiče) a minimálního důchodu. V případě úmrtí jednoho z rodičů se (nefixní) částka zdvojnásobí. Částky jsou v Kč. Z toho je patrná i dodatečná výhoda mnou navrhaného systému – smrtí jednoho ze společné domácnosti důchodců není pozůstalý existenčně ohrožen. Je tak řešen i pozůstalostní důchod, navíc v původní, nesnížené výši.

Tabulka č. 28: Výše důchodu dle počtu dětí

	Příjem dětí v % z průměrné mzdy							
	50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
5 dětí	10530	16225	17648	24765	31883	46120	60355	74593
4 dětí	9106	13662	14800	20494	26188	37578	48966	60356
3 dětí	7682	11099	11953	16223	20494	29036	37577	46120
2 dětí	6258	8536	9105	11952	14799	20494	26188	31883

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

V následující tabulce je pak uveden rozdíl mezi současným důchodem a důchodem vypočteným dle nového systému (údaje v Kč):

Tabulka č. 29: Rozdíl mezi současným důchodem a navrhovaným důchodem

	Příjem dětí v % z průměrné mzdy							
	50%	90%	100%	150%	200%	300%	400%	500%
5 dětí	2001	6228	7284	12936	18763	30418	42071	55494
4 dětí	577	3665	4436	8665	13068	21876	30682	41257
3 dětí	-847	1102	1589	4394	7374	13334	19293	27021
2 dětí	-2271	-1461	-1259	123	1679	4792	7904	12784

Zdroj: vlastní zpracování, 2013

Pro akceptovatelnost takového systému si ale nesmí žádná skupina významně pohoršit, tedy minimálně červená čísla v tabulce by musela být kompenzována. Připomeňme si tedy tabulku s počty dětí na jednu ženu – dvě děti má 57,1 % rodičů, tři děti 14,5 %, čtyři už jen 2,8 % a více než čtyři pouhé 1 % rodičů. Je tedy jasné, že důchod by musel být kompenzován většině lidí, kteří se budou pohybovat v průsečíku 2 dětí a 145 % průměrné mzdy v uvedené tabulce⁶⁵. K této kompenzaci, stejně jako kompenzaci bezdětných nebo důchodců s jedním dítětem, by bylo zapotřebí potřebné množství dodatečných zdrojů. V přechodném období by tedy, pokud by se neměly čerpat peníze

⁶⁵ Což je průměrná mzda, při které se vyrovná výše důchodu při současném systému a navrhovaném systému u dvou dětí. U tří dětí činí hranice vyrovnání 65 % průměrné mzdy.

z daní a neměl se zvyšovat odvod pojistného, neměl platit u vyšších příjmových skupin odvod celé částky pojistného rodičům. Těm by připadla pouze poměrná část, zbytek by byl využit právě na kompenzaci nižších příjmových skupin. Na kompenzaci by v přechodné době šly i prostředky lidí, kteří vydělávají, ale jejichž rodiče již nežijí. Po skončení přechodné doby by nadále nemuseli platit důchodové pojištění (kromě odvodu 6 % hrubé mzdy, který by byl použit pro minimální důchod). Domnívám se, že toto by bylo politicky průchodné.

Jak velká by tedy byla celková výše této kompenzace? Z výše uvedené tabulky a dalších výpočtů a údajů [50] vyplývá, že pro důchodce se třemi dětmi by muselo být kompenzováno 30 % z nich (30. percentil odpovídá hranici 65 % průměrné mzdy, při kterém dojde k vyrovnání), pro důchodce se dvěma dětmi dokonce 86 % z nich (86. percentil odpovídá hranici 145 % průměrné mzdy). Vzhledem k zastoupení lidí se dvěma a třemi dětmi by tedy muselo být nějak kompenzováno 53,5 % důchodců ($30 \times 0,145 + 86 \times 0,571$) s více než jedním dítětem. Pokud připočteme již dříve uvedené kompenzace pro bezdětné (5,5 %) a důchodce s jedním dítětem (19 %), dostaneme se k číslu 78,1 % důchodců, kterým by měl být důchod dorovnán částkou vyšší než 0 Kč, aby se dostali na současnou výši vypláceného důchodu.

Z dalších (zjednodušených) výpočtů plyne, že průměrné (vážené) dorovnání měsíčního důchodu pro důchodce se dvěma třemi by činilo 626 Kč, pro důchodce se dvěma dětmi 1276 Kč⁶⁶. Celková „nutná“ kompenzace důchodců se dvěma a třemi dětmi v prvním roce po zavedení navrhované reformy by tedy činila 18,4 mld. Kč⁶⁷. Po připočtení kompenzací plných důchodů by bylo nutné získat navíc cca 50 mld. Kč.

Toto číslo by samozřejmě mohlo vyvolat dojem, že zvolená cesta reformy není správná. Je si nicméně potřeba uvědomit, že podíl důchodců s dorovnávaným důchodem a dvěma nebo třemi dětmi bude v čase klesat podobně jako u bezdětných nebo lidí s jedním dítětem, pro kompenzace by byla použita stejná formule jako u plně dorovnávaných důchodů. Rovněž je z uvedeného čísla patrné, jak moc je dnešní systém nerovnoměrný a

⁶⁶ Tři děti: dorovnání při minimální mzdě by bylo 484 Kč, poté by až do výše 44 % průměrné mzdy rostlo až na 1091 Kč a poté až do 65 % klesalo na nulu. Hranice 44 % odpovídá 10. kvantilu, hranice 65 % pak 30. kvantilu.

Dvě děti: dorovnání při minimální mzdě by bylo 1367 Kč, poté by až do výše 44 % průměrné mzdy rostlo až na 2393 Kč a poté až do 145 % klesalo na nulu. Hranice 44 % odpovídá 10. kvantilu, hranice 145 % pak 86. kvantilu.

⁶⁷ Celkový počet důchodců × procento dorovnaných důchodů × výše dorovnaného důchodu × 12 měsíců.

jak moc záleží výplata důchodů na cizích dětech – dalo by se totiž říci, že pouze zhruba 20 % důchodců dostává důchod čistě od vlastních dětí – což je vzhledem k výše uvedeným demografickým prognózám pouze potvrzení nutnosti reformy založené primárně nikoliv na posílení fondové složky nebo změnou dílčích parametrů, ale právě na motivaci lidí plodit a vychovávat děti.

I přes poměrně velkou výši dodatečných nákladů je třeba si povšimnout, že jsou tyto náklady v podstatě totožné se schodkem, který vzniknul na důchodovém pojištění v roce 2012. Z tohoto pohledu je tedy navrhovaný důchodový systém vůči současnému rozpočtově neutrální. Jak už jsem naznačila výše, část prostředků by mohla být kryta zrušením stropů pro odvody na sociální pojištění po přechodnou dobu – vzhledem k dostatečné „protihodnotě“ ve formě výrazně vyšších důchodů pro rodiče vysokopříjmových skupin by se toto dočasné opatření mohlo setkat se širokým přijetím.

10 Závěr

V práci jsem popsala aktuální důchodový systém v České republice a ve vybraných zemích, u kterých jsem předpokládala, že budou přistupovat k otázce zajištění svých občanů na stáří rozdílným způsobem. Ukázalo se, že tento předpoklad byl správný a každý z vybraných systémů je svým způsobem jedinečný. Nicméně jeden rys mají téměř všechny vybrané země společné – bez ohledu na zavedený systém se v současné době potýkají s klesající úhrnnou plodností, což v budoucnu vyústí v problémy se zabezpečením důchodů kvůli nízkému podílu ekonomicky aktivní populace. U modelu české důchodové reformy, která byla uvedena do praxe v roce 2013, jsem navíc zjistila, že je v čistém peněžním vyjádření nevýhodná pro většinu populace.

Na základě provedených analýz a výpočtů jsem dospěla k závěru, že pouhou úpravou dílčích parametrů průběhového systému nelze těmto problémům v budoucnu čelit a že primárním cílem by měla být motivace lidí k vyšší plodnosti, která by zajistila stabilní poměr ekonomicky aktivní populace. V opačném případě bude klesat životní úroveň důchodců, nebo pracujících, a to buď absolutně, nebo relativně po započtení vlivu růstu produktivity v budoucích letech. Vzhledem k historickým souvislostem jsem navrhla návrat k minulosti osvědčenému modelu zabezpečení na stáří vlastními dětmi v kombinaci s minimálním důchodem dle nizozemského modelu – tedy systému, ve kterém si jedinec vytváří podmínky své životní úrovně sám po celý život a není závislý na aktuálním střídání politických stran a neustálými úpravami, zároveň ale garantuje jistou míru sociální solidarity. Zároveň ale není represivní vůči těm, kteří děti z jakýchkoliv důvodů nechtějí nebo nemohou mít.

Celý navržený systém si tedy ve své podstatě klade za cíl ukončit příliš velkou solidaritu bohatých s chudými a lidí s hodně dětmi s bezdětnými – ta by měla být zachována pouze ve vytvoření záchranné sítě – ale nadále si zachovat solidaritu mezigenerační, která je z mého pohledu naprosto nezbytná. Nadměrná sociální solidarita je v dnešní době příčinou budoucí neudržitelnosti důchodového systému i celé řady dalších negativních jevů spojených s fenoménem černého pasažéra (např. nízká plodnost, špatná výchova, vysoká rozvodovost, neúcta ke stáří). Současný systém tak přes svou deklarovanou solidaritu (tedy pomoc ostatních lidí v nouzi) vede k ryzímu individualismu a vzájemnému odcizení mladší generace se starší. Mnou deklarovaný

system naopak „vede“⁶⁸ skrz individualismus k větší sounáležitosti. Myslím si, že se potvrzuje, že život lidí prostě nejde modelovat a cesta sociálního inženýrství je v určitých rysech podobná snaze člověka ovládat přírodu, tedy přináší celou řadu negativních a nezamýšlených efektů.

Uvedení takového systému ale není jednoduchá věc a v podmínkách zastupitelské demokracie, kdy o distribuci veřejných prostředků rozhodují i jejich příjemci (kterých je, jak bylo uvedeno výše, v případě důchodů téměř jedna třetina populace), je možné pouze za předpokladu, že si současní důchodci ve své většině nepohorší. S tímto jsem se vypořádala ve výpočtech přechodného stavu. Myslím si tedy, že mnou navržený systém je zcela reálný a dlouhodobě udržitelný – zároveň se ale domnívám, že systém je na dnešní dobu charakterizovanou silným ochránářským státem paradoxně příliš revoluční jak pro příjemce, tak pro úředníky státního aparátu, kterým odpadne způsob obživy založený na redistribuci bohatství. Na důchodovém systému se také musí shodnout široké politické spektrum, což u navrženého systému nevidím moc pozitivně – existence poloviny politických stran zastoupených v Parlamentu České republiky je založena právě na rétorice silného státu a jeho nezastupitelné roli v životě člověka, existence druhé poloviny je pak založena na negování myšlenkových proudů skupiny první, ale stejné praktické denní politice.

Obávám se tedy, že Česká republika, stejně jako ostatní státy, si bude muset projít nevyhnutelným kolapsem stávajícího systému v budoucnu, aby se odvážila systém na bázi zodpovědnosti dětí s vlastními rodiči zavést. A to i přes závěrečný poznatek, že mnou navržený důchodový systém je v porovnání se současným stavem rozpočtově neutrální.

⁶⁸ I když jeho cílem není nikoho nikam vést, jedná se tedy spíše o vedlejší produkt.

11 Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Důchodový věk dle data narození	15
Obrázek č. 2: Rok odchodu do důchodu	17
Obrázek č. 3: Předčasný důchodový věk dle data narození.....	18
Obrázek č. 4: Minimální doba pojištění dle data narození	20
Obrázek č. 5: Nárok na důchod	21
Obrázek č. 6: Poměr osobního vyměřovacího základu k výpočtovému základu	29
Obrázek č. 7: Schéma důchodového věku	31
Obrázek č. 8: Důchodový věk v Německu	48
Obrázek č. 9: Porovnání fenoménu 4-2-1 a schématu standardní rodiny	56
Obrázek č. 10: Prognóza ročních přírůstků obyvatel.....	74
Obrázek č. 11: Očekávaný vývoj počtu obyvatel	75
Obrázek č. 12: Počet obyvatel nad 65 let.....	75
Obrázek č. 13: Strom života v roce 2010 a 2050.....	76
Obrázek č. 14: Zastoupení stavů v populaci v roce 2012	78
Obrázek č. 15: Zastoupení stavů v populaci v roce 2050	78
Obrázek č. 16: Úhrnná plodnost v letech 1950–2011.....	90
Obrázek č. 17: Náklady kompenzace	96
Obrázek č. 18: Náklady kompenzace v mld. Kč.....	98

12 Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Redukční hranice	27
Tabulka č. 2: Náhradový poměr	31
Tabulka č. 3: Rozdíly v náhradových poměrech	32
Tabulka č. 4: Odvody na důchodové pojištění	33
Tabulka č. 5: Rozdíl mezi výší odvodu a důchodu	34
Tabulka č. 6: Absolutní rozdíl mezi sumou odvodů a důchodů	35
Tabulka č. 7: Rozdíl mezi odvody a důchodem při účasti ve 2. pilíři	37
Tabulka č. 8: Rozdíl mezi důchodem při účasti a neúčasti ve 2. pilíři	38
Tabulka č. 9: Rozdíl v sumě odvodů a důchodem při účasti ve 2. pilíři	38
Tabulka č. 10: Porovnání neúčasti a účasti ve 2. pilíři	39
Tabulka č. 11: Výše státního příspěvku	43
Tabulka č. 12: Způsob výplaty prostředků v transformovaném fondu	44
Tabulka č. 13: Způsob výplaty prostředků v účastickém fondu	45
Tabulka č. 14: Náhradový poměr v Německu	49
Tabulka č. 15: Náhradový poměr důchodů v Číně	55
Tabulka č. 16: Náhradový poměr v USA	60
Tabulka č. 17: Náhradový poměr v Nizozemsku	63
Tabulka č. 18: Náhradový poměr v Česku před r. 1989	70
Tabulka č. 19: Projekce úhrnné plodnosti v ČR do roku 2060	73
Tabulka č. 20: Projekce naděje dožití v ČR do roku 2060	74
Tabulka č. 21: Poměr důchodců k ekonomicky aktivním	77
Tabulka č. 22: Saldo důchodů – současná situace	82
Tabulka č. 23: Saldo důchodů – situace bez aktuálních předčasných důchodů a omezením invalidních důchodů	83
Tabulka č. 24: Pojmy v důchodovém systému	84
Tabulka č. 25: Výhody a nevýhody důchodů bez státního systému	93
Tabulka č. 26: Věkové skupiny a počty potomků s nárokem na důchod	95
Tabulka č. 27: Počet dětí na ženu	97
Tabulka č. 28: Výše důchodu dle počtu dětí	99
Tabulka č. 29: Rozdíl mezi současným důchodem a navrhovaným důchodem	99

13 Seznam použité literatury

1. ČESKO. Listina základních práv a svobod. *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online]. [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>.
2. LANGÁŠEK, Tomáš. Ústavní soud shledal část zákona o důchodovém pojištění protiústavní. *Ústavní soud České republiky* [online]. 16. 4. 2010 [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.concourt.cz/clanek/3227>.
3. PŘIB, Jan; VOŘÍŠEK, Vladimír. *Důchodové předpisy s komentářem 2012. 7. aktualiz. vyd.* Olomouc: Anag, 2012. ISBN 978-80-7263-736-2.
4. CHVÁTALOVÁ, Iva aj. *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2012. ISBN 978-80-7380-374-2.
5. ODBOR 71, MPSV. Obecná informace k zákonu o důchodovém pojištění. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 31. 8. 2011 [cit. 7. 4 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/617>.
6. ČESKO. Zákon o důchodovém pojištění. *Podnikatel.cz* [online]. ©2007–2013 [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.podnikatel.cz/zakony/zakon-c-155-1995-sb-o-duchodovem-pojisteni/cele-zneni/>.
7. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Relace průměrného důchodu k průměrné mzdě. *Český statistický úřad* [online]. Český statistický úřad, ©2013 [cit. 7. 4 2013]. www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/1308.xls.
8. ODBOR 71, MPSV. Kalkulačky. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2. 12. 2012 [cit. 10. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/2435>.
9. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Distribuce hrubých měsíčních mezd zaměstnanců podle pohlaví a hlavních tříd klasifikace zaměstnání. *Český statistický úřad* [online]. Český statistický úřad, ©2013 [cit. 20. 4. 2013]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislotab=PRA0020UU&razeni=ua&kapitola_id=15.
10. Německo je náš největší obchodní partner. *Finance, Celkově.cz* [online]. ©2010-2013, 16. 8. 2012 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://finnce.celkove.cz/clanek/nemecko-je-nas-nejvetsi-obchodni-partner>.
11. GOLA, Petr. Srovnání: Důchodové pojištění v Česku a Německu. *FinExpert.cz* [online]. Mladá fronta a. s., ©2013, 16. 1. 2013 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://finexpert.e15.cz/srovnani-duchodove-pojisteni-v-cesku-a-nemecku>.
12. Důchodový systém v Německu. *Českápenze.cz* [online]. [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.ceskapenze.cz/duchody-ve-svete/duchodove-systemy-ve-svete/nemecko/>.

13. SPRINGER, Axel. So stark steigen die deutschen Renten bis 2016. *Die Welt* [online]. Axel Springer AG, ©2013, 26. 11. 2012 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.welt.de/politik/deutschland/article111490005/So-stark-steigen-die-deutschen-Renten-bis-2016.html>.
14. HUSÁK, Tomáš. Analýza: Vývoj porodnosti regionů Německa po roce 1950. *Demografie* [online]. 5. 10. 2007 [cit. 12. 4. 2012]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=507.
15. Úspory obyvatelstva v ČR a v Evropě . *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/8901/Priloha_4.pdf.
16. GOLA, Petr. Jak vysoké jsou mzdy v Německu? *FinExpert.cz* [online]. Mladá fronta a. s., ©2013, 31. 7. 2012 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://finexpert.e15.cz/jak-vysoke-jsou-mzdy-v-nemecku>.
17. GUI-YING, Cao. The Future Population of China. *Asian MetaCentre* [online]. August 2001 [cit. 13. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.populationasia.org/Publications/RP/AMCRP2.pdf>.
18. DOBROVOLSKÝ, Ján. Čínský důchodový systém: účast rodiny zůstává stěžejní. *Glosy.info* [online]. 16. 6. 2012 [cit. 13. 4. 2013]. Dostupné z: <http://glosy.info/texty/cinsky-duchodovy-system-ucast-rodiny-zustava-stezejni/>.
19. EBBERS, Haico; HAGENDIJK, Rudolf; SMORENBERG, Harry. China's Pension System. *MN* [online]. [cit. 13. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mn.nl/pls/portal/docs/PAGE/MN_CORPORATE_2011/CONTENT_MN/PDF_BIJLAGEN/PAPERS_EN_RAPPORTEN/POSITION%20PAPER%20CHINA%27S%20PENSION%20SYSTEM.PDF.
20. YIFAN, Hu. How vulnerable is China's pension system? *China.org.cn* [online]. 10. 6. 2012 [Cit. 13. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.china.org.cn/opinion/2012-06/10/content_25602529.htm.
21. The World Factbook. *Central Intelligence Agency* [online]. [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>.
22. Total Fertility Rate. *Central Intelligence Agency* [online]. [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2127rank.html>.
23. U.S. Census Bureau Projections Show a Slower Growing, Older, More Diverse Nation a Half Century from Now. *U.S. Census Bureau* [online]. 12. 12. 2012 [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: <https://www.census.gov/newsroom/releases/archives/population/cb12-243.html>.

24. SOUKALOVÁ, Lenka. *Instituce sociálního zabezpečení v USA*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta ekonomicko-správní, Katedra veřejné ekonomie.
25. ANSPACH, Dana. What is Full Retirement Age For My Social Security Benefits? *About.com* [online]. [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: <http://moneyover55.about.com/od/preretirementplanning/a/fullretirementage.htm>.
26. GOLLA, Petr. Důchodový systém v USA. *Finance.cz* [online]. 19. 10. 2011 [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.finance.cz/zpravy/finance/329497-duchodovy-system-v-usa/>.
27. United States. *OECD* [online]. 2011 [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/unitedstates/47273237.pdf>.
28. Wealth Holdings of a Typical Household with Head Age 55-64. *Center for Retirement Research at Boston College* [online]. Boston College, © 2012 [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: http://crr.bc.edu/wp-content/uploads/1012/01/table_5.xls.
29. Pension Coverage of All Workers. *Center for Retirement Research at Boston College* [online]. Boston College, ©2012 [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: <http://crr.bc.edu/wp-content/uploads/1980/04/Pension-coverage.pdf>.
30. GOLLA, Petr. Který důchodový systém je nejlepší? *Investujeme.cz* [online]. 12. 3. 2010 [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.investujeme.cz/ktery-duchodovy-system-je-nejlepsi/>.
31. GOLLA, Petr. Jak si užít penzi? Nizozemský důchod utrácet v Rakousku. *Investičníweb.cz* [online]. Investičníweb.cz, ©2013, 7. 9. 2010 [cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.investicniweb.cz/univerzita/sporeni/2010/9/7/jak-si-uzit-penzi-nizozemsky-duchod-utracet-v-rakousku/>.
32. The Dutch Pension System. *Pensioen Federatie* [online] [cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.pensioenfederatie.nl/Document/Publicaties/English%20publications/Nederlandse_pensioensysteem_Engelstalige_versie.pdf.
33. Netherlands. *OECD* [online] [cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.oecd.org/netherlands/47272914.pdf>.
34. Population; sex, age, origin and generation. *Centraal Bureau voor de Statistiek* [online]. 24. 7. 2012 [cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z: <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLEN&PA=37325eng&D1=0&D2=0&D3=0&D4=0&D5=0-1,84,102,139,145,210,225&D6=a&LA=EN&HDR=G2,G3,G4,T&STB=G1,G5&VW=T>.

35. KREBS, Vojtěch aj. *Sociální politika. 5., přeprac. a aktualiz. vyd.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-585-4.
36. Statistics on Life Expectancy. *Wordpress.com* [online]. [cit. 15. 4. 2013]. Dostupné z: <http://filipspagnoli.wordpress.com/stats-on-human-rights/statistics-on-health/statistics-on-life-expectancy/#2>.
37. BILANSKÝ, Josef. *Vývoj sociální správy na našem území*. Brno, 2009. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta právnická, Katedra dějin státu a práva.
38. ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ, ODBOR KOMUNIKACE. 80 let sociálního pojištění. *Česká správa sociálního zabezpečení* [online]. 2004 [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/5572A3BE-22CD-46D3-A31F-2BA0076C1C63/0/publikace_80letSP.pdf.
39. Vývoj inflace v České republice. *eStav.cz* [online]. 17. 1. 2010 [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.estav.cz/finance/inflace.html>.
40. STUHLÍK, Jan. Inflace v Česku okrádá důchodce více než ostatní. *E15.cz* [online]. 28. 3. 2013 [cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z: <http://zpravy.e15.cz/domaci/ekonomika/inflace-v-cesku-okrada-duchodce-vice-nez-ostatni-969891>.
41. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009) [online]. Český statistický úřad, ©2013 [cit. 4. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/\\$File/402009u.pdf](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B60039E9C8/$File/402009u.pdf).
42. ODBOR SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ, MPSV. Pojistněmatematická zpráva o důchodovém pojištění 2012. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2013 [cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13783/PMZ-2012.pdf>.
43. ČESKÁ ZPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. Přehled poplatníků pojistného ČSSZ k 31. 12. 2012. *Česká zpráva sociálního zabezpečení* [online]. 2013 [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/AD145B6E-4EF8-47C5-9966-56B6ABD33078/0/k31_12_2012_Poplatnici.pdf.
44. ČESKÁ SPRÁVA SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ. Podíl předčasných starobních důchodů z celkového počtu starobních důchodů činil 22 %. *Česká zpráva sociálního zabezpečení* [online]. 13. 3. 2013 [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2013/2013-03-13-podil-predcasnych-starobnich-duchodu-z-celkoveho-poctu-starobnich-duchodu-cinil-22.htm>.
45. CECHL, Pavel. Nejhorší výsledek historie. Na důchody loni chybělo 50 miliard. *Týden.cz* [online]. 18. 2. 2013 [cit. 5. 4. 2013]. Dostupné z:

http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/politika/nejhorsivysledek-historie-na-duchody-loni-chybelo-50-miliard_261678.html.

46. Porodnost. *Demografie* [online]. [cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_porodnosthistorie.

47. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Úhrnná plodnost v letech 1950-2011. *Český statistický úřad* [online]. Český statistický úřad, ©2013, 1. 6. 2012 [cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/uhrnna_plodnost_v letech_1950_2011.

48. LOUŽEK, Marek. Odolejme svádění socialistické propopulační politiky. *CEP* [online] 8. 3. 2005 [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: <http://cepin.cz/cze/prednaska.php?ID=497>.

49. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Ženy v ČR podle počtu všech narozených dětí a podle věku. *Český statistický úřad* [online]. Český statistický úřad, ©2013, 2001 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/570050B483/\\$File/41180301.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/570050B483/$File/41180301.pdf).

50. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Distribuce hrubých měsíčních mezd zaměstnanců podle hlavních tříd CZ-ISCO. *Český statistický úřad* [online]. Český statistický úřad, ©2013, 2011 [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/01003F6325/\\$File/310912A19.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/01003F6325/$File/310912A19.pdf).

51. Historical Statistics of the World Economy. *Groningen Growth and Development Centre* [online]. [cit. 13. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.ggdc.net/maddison/Historical_Statistics/horizontal-file_02-2010.xls.

52. LUBIN, Gus. Actually, China Had A Larger GDP Than Japan For 99% Of Its History. *Business Insider* [online] Business Insider, © 2013, 18. 8. 2010 [cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.businessinsider.com/china-japan-history-gdp-2010-8>.

53. ODBOR 65, MPSV. Životní a existenční minimum. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 4. 1. 2013 [cit. 5. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11852>.

54. DLOUHÝ, Stanislav. Náklady na dítě? 1,5 mil. Kč! *Investujeme.cz* [online]. 29. 4. 2009 [cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.investujeme.cz/naklady-na-dite-1-5-mil-kc/>.

55. BLOCK, Walter. Skutečné příčiny nezaměstnanosti. *Laissez Faire* [online]. 1. 4. 2004 [cit. 10. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.nechtenasbyt.cz/?page=clanek&id=283>.

56. ČESKO. Vyhláška č. 324/2012 Sb. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online] 26. 9. 2012 [cit. 17. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/ppropo.php?ID=v324_2012.

14 Seznam příloh

Příloha A: Nařízení vlády a vyhlášky

Příloha B: Účast na důchodovém pojištění

Příloha A: Nařízení vlády a vyhlášky

1. Nařízení vlády č. 227/1995 Sb.
2. Nařízení vlády č. 19/1996 Sb.
3. Nařízení vlády č. 218/1996 Sb.
4. Nařízení vlády č. 255/1996 Sb.
5. Nařízení vlády č. 129/1997 Sb.
6. Nařízení vlády č. 254/1997 Sb.
7. Nařízení vlády č. 104/1998 Sb.
8. Nařízení vlády č. 234/1998 Sb.
9. Nařízení vlády č. 64/1999 Sb.
10. Nařízení vlády č. 228/1999 Sb.
11. Nařízení vlády č. 353/2000 Sb.
12. Nařízení vlády č. 375/2000 Sb.
13. Nařízení vlády č. 345/2001 Sb.
14. Nařízení vlády č. 346/2001 Sb.
15. Nařízení vlády č. 438/2002 Sb.
16. Nařízení vlády č. 439/2002 Sb.
17. Nařízení vlády č. 489/2002 Sb.
18. Nařízení vlády č. 337/2003 Sb.
19. Nařízení vlády č. 338/2003 Sb.
20. Nařízení vlády č. 521/2004 Sb.
21. Nařízení vlády č. 565/2004 Sb.
22. Nařízení vlády č. 414/2005 Sb.
23. Nařízení vlády č. 415/2005 Sb.
24. Nařízení vlády č. 416/2005 Sb.
25. Nařízení vlády č. 461/2006 Sb.
26. Nařízení vlády č. 462/2006 Sb.
27. Nařízení vlády č. 463/2006 Sb.
28. Nařízení vlády č. 587/2006 Sb.
29. Nařízení vlády č. 256/2007 Sb.
30. Nařízení vlády č. 257/2007 Sb.
31. Nařízení vlády č. 258/2007 Sb.
32. Nařízení vlády č. 211/2008 Sb.
33. Nařízení vlády č. 212/2008 Sb.
34. Nařízení vlády č. 363/2008 Sb.
35. Nařízení vlády č. 364/2008 Sb.
36. Nařízení vlády č. 365/2008 Sb.
37. Nařízení vlády č. 339/2009 Sb.
38. Nařízení vlády č. 340/2009 Sb.
39. Nařízení vlády č. 363/2009 Sb.
40. Nařízení vlády č. 281/2010 Sb.
41. Nařízení vlády č. 282/2010 Sb.
42. Nařízení vlády č. 283/2010 Sb.
43. Vyhláška č. 284/1995 Sb.
44. Vyhláška č. 287/2011 Sb.

Příloha B: Účast na důchodovém pojištění

Dle Zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů [6]:

Hlava první: Okruh pojištěných osob

§ 5

(1) Pojištění jsou při splnění podmínek stanovených v tomto zákoně účastní

- a) zaměstnanci v pracovním poměru,
- b) příslušníci Policie České republiky, Vězeňské služby České republiky, Generální inspekce bezpečnostních sborů, Bezpečnostní informační služby, Úřadu pro zahraniční styky a informace, Celní správy České republiky a Hasičského záchranného sboru České republiky⁵), vojáci z povolání^{5a}) a státní zaměstnanci podle služebního zákona^{5b}),
- c) členové družstva, jestliže mimo pracovněprávní vztah vykonávají pro družstvo práci, za kterou jsou jím odměňováni,
- d) osoby, které jsou podle zvláštního zákona jmenovány nebo voleny do funkce vedoucího správního úřadu nebo do funkce statutárního orgánu právnické osoby zřízené zvláštním zákonem, popřípadě do funkce zástupce tohoto vedoucího nebo statutárního orgánu, pokud je tímto vedoucím nebo statutárním orgánem pouze jediná osoba a jmenováním nebo volbou těmto osobám nevznikl pracovní nebo služební poměr, a osoby, které podle zvláštního zákona vykonávají veřejnou funkci mimo pracovní nebo služební poměr, pokud se na jejich pracovní vztah vztahuje ve stanoveném rozsahu zákoník práce a nejsou uvedeny v písmenech g) až i) a v odstavci 2 písm. c),
- e) osoby samostatně výdělečně činné,
- f) zaměstnanci činní na základě dohody o pracovní činnosti a zaměstnanci činní na základě dohody o provedení práce,
- g) soudci,
- h) členové zastupitelstev územních samosprávných celků a zastupitelstev městských částí nebo městských obvodů územně členěných statutárních měst a hlavního města Prahy, kteří jsou pro výkon funkce dlouhodobě uvolněni nebo kteří před zvolením do funkce člena zastupitelstva nebyli v pracovním poměru, ale vykonávají funkci ve stejném rozsahu jako dlouhodobě uvolnění členové zastupitelstva,
- ch) poslanci Poslanecké sněmovny a senátoři Senátu Parlamentu,

i) prezident republiky, členové vlády, prezident, viceprezident a členové Nejvyššího kontrolního úřadu, členové Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, předseda Energetického regulačního úřadu, členové Rady Ústavu pro studium totalitních režimů, členové Rady Českého telekomunikačního úřadu, finanční arbitr, zástupce finančního arbitra, Veřejný ochránce práv a zástupce Veřejného ochránce práv,

j) dobrovolní pracovníci pečovatelské služby,

k) osoby pečující o dítě a osoby, které jsou vedeny v evidenci osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, je-li těmto osobám vyplácena odměna pěstouna podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí^{37a}), pěstouni, kteří vykonávají pěstounskou péči v zařízeních pro výkon pěstounské péče podle zvláštního právního předpisu^{5a}), nebo kterým je za výkon pěstounské péče vyplácena odměna náležející pěstounovi ve zvláštních případech podle zvláštního právního předpisu^{5b}),

l) osoby ve výkonu trestu odnětí svobody zařazené do práce,

m) osoby, které se soustavně připravují na budoucí povolání studiem na střední nebo vyšší odborné škole (dále jen "střední škola") nebo vysoké škole v České republice, a to po dobu prvních šesti let tohoto studia po dosažení věku 18 let v období před rokem 2010,

n) osoby vedené v evidenci Úřadu práce České republiky - krajské pobočky, popřípadě pobočky pro hlavní město Prahu (dále jen "krajská pobočka Úřadu práce") jako uchazeči o zaměstnání po dobu, po kterou jim náleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci,²⁸) a v rozsahu nejvýše tří let též po dobu, po kterou jim tato podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci nenáleží, s tím, že tato doba tří let se zjišťuje zpětně ode dne vzniku nároku na důchod, doba, po kterou podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci nenáležela před dosažením věku 55 let, se do ní započítává v rozsahu nejvýše 1 roku a nezapočítává se do ní doba účasti na pojištění podle § 6 odst. 1 písm. a) a odst. 2 a doba výkonu výdělečné činnosti, která podle zvláštního právního předpisu nebrání (není překážkou) zařazení a vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání^{28a}), a to i když tato činnost zakládá účast na pojištění ; za dobu, po kterou náleží podpora v nezaměstnanosti, se přitom považuje též doba, po kterou se podpora v nezaměstnanosti neposkytuje z důvodu, že osobě vedené v evidenci uchazečů o zaměstnání přísluší odstupné, odbytné nebo odchodné, (Tato novelizace nabývá účinnosti 1. ledna 2015.)

- o) osoby se zdravotním postižením zařazené v teoretické a praktické přípravě pro zaměstnání nebo jinou výdělečnou činnost,
- p) osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky, pokud nejde o vojáky z povolání a vojáky v další službě 5),
- q) osoby konající civilní službu,
- r) osoby pečující osobně o dítě ve věku do čtyř let,
- s) osoby pečující osobně o osobu mladší 10 let, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni I (lehká závislost), nebo o osobu, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni II (středně těžká závislost) nebo stupni III (těžká závislost) anebo stupni IV (úplná závislost) 5c), pokud spolu žijí v domácnosti 5d); podmínka domácnosti se nevyžaduje, jde-li o blízkou osobu,
- t) poživatelé invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně [§ 39 odst. 2 písm. c)] z českého pojištění, a to do dosažení věku potřebného pro vznik nároku na starobní důchod podle § 32; za poživatele plného invalidního důchodu se pro účely účasti na pojištění považují též osoby, které nepobírají tento důchod, avšak splňují podmínky nároku na tento důchod a pobírají výsluhový příspěvek podle zvláštních zákonů 6),
- u) osoby po skončení výdělečné činnosti, která zakládala jejich účast na nemocenském pojištění podle zvláštního právního předpisu 5e), po dobu trvání dočasné pracovní neschopnosti, kterou si nepřivodily úmyslně, pokud tato dočasná pracovní neschopnost vznikla v době této výdělečné činnosti nebo v ochranné lhůtě podle zvláštního právního předpisu 5e), po dobu karantény nařízené podle zvláštního právního předpisu 5f) v době této výdělečné činnosti nebo v ochranné lhůtě podle zvláštního právního předpisu 5e), po dobu trvání podpůrní doby u ošetrovného a po dobu trvání podpůrní doby u peněžité pomoci v mateřství v období před porodem,
- v) pracovníci v pracovním vztahu uzavřeném podle cizích právních předpisů,
- w) společníci a jednatelé společnosti s ručením omezeným a komanditisté komanditní společnosti, jestliže mimo pracovněprávní vztah vykonávají pro ni práci, za kterou jsou touto společností odměňováni, a ředitelé obecně prospěšné společnosti, jestliže mimo pracovněprávní vztah vykonávají pro ni práci, za kterou jsou touto společností odměňováni,
- x) prokuristé, pokud se jejich příjem z činnosti prokuristy považuje za příjem ze závislé činnosti podle zákona o daních z příjmů.

y) osoby, kterým je poskytována zvláštní ochrana a pomoc na základě zvláštního právního předpisu³⁷), pokud podle vyjádření orgánu příslušného k poskytování zvláštní ochrany a pomoci nemohou vykonávat výdělečnou činnost.

(2) Pojištění jsou při splnění podmínek stanovených v tomto zákoně účastni dále

a) členové kolektivních orgánů právnické osoby, kteří jsou za činnost v těchto orgánech odměňováni, pokud se jejich příjem za činnost v těchto orgánech považuje za příjem ze závislé činnosti nebo funkční požitky podle zákona o daních z příjmů,

b) likvidátoři, pokud se jejich příjem z činnosti likvidátora považuje za příjem ze závislé činnosti podle zákona o daních z příjmů,

c) vedoucí organizačních složek právnické osoby, která má sídlo ve státě, s nímž Česká republika neuzavřela mezinárodní smlouvu o sociálním zabezpečení, pokud je tato složka zapsána v obchodním rejstříku a místo výkonu práce těchto vedoucích je trvale v České republice.

(3) Za zaměstnance v pracovním poměru [odstavec 1 písm. a)] se pro účely tohoto zákona považuje též osoba činná v poměru, který má obsah pracovního poměru, avšak pracovní poměr nevznikl, neboť nebyly splněny všechny podmínky stanovené pracovněprávními předpisy pro jeho vznik.

§ 6

(1) Pojištění jsou účastny též osoby starší 18 let, jestliže podaly přihlášku k účasti na pojištění a účast na pojištění se týká doby jejich

a) vedení v evidenci krajské pobočky Úřadu práce jako uchazeče o zaměstnání, pokud jim po dobu této evidence nenáleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci,

b) soustavné přípravy na budoucí povolání studiem na střední nebo vysoké škole v České republice,

c) výdělečné činnosti v cizině po 31. prosinci 1995, jedná-li se o osoby uvedené v § 5 odst. 1 písm. a), c) a e); za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem.

d) výkonu dlouhodobé dobrovolnické služby na základě smlouvy uzavřené s vysílající organizací podle zvláštního právního předpisu; 6a) za dobu přede dnem podání

příhlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem,

e) činnosti v České republice ve prospěch zahraničního zaměstnavatele, jde-li o osoby uvedené v § 5 odst. 4 odst. 5; za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem,

f) výkonu funkce poslance Evropského parlamentu, zvoleného na území České republiky,

g) pobytu v cizině, po kterou následovaly svého manžela, který v cizině působil v diplomatických službách České republiky.

(2) Pojištění jsou účastny též ostatní osoby starší 18 let, jestliže podaly přihlášku k účasti na pojištění. Účast na pojištění osob uvedených ve větě první je však možná v rozsahu nejvýše deseti let; za dobu přede dnem podání přihlášky je přitom účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu jednoho roku bezprostředně před tímto dnem.

(3) Účast na pojištění podle odstavců 1 a 2 je možná nejdéle do dne, který bezprostředně předchází dni vzniku nároku na starobní důchod.

Abstrakt

CHOVANCOVÁ, H. *Důchodové systémy ve vybraných zemích*. Diplomová práce. Plzeň: Fakulta ekonomická ZČU v Plzni, 119 stran, 2013.

Klíčová slova: důchod, důchodový systém, udržitelnost, srovnání, reforma

Předložená práce se zabývá důchodovými systémy ve vybraných zemích včetně důchodového systému v České republice. Popis důchodových systémů je zároveň i jedním z dílčích cílů práce, který slouží jako východisko pro hlavní cíl této práce, a to navržení udržitelného důchodového systému.

Teoretická část práce obsahuje obecné poznatky z oblasti sociální politiky a historický vývoj důchodových systémů.

V **praktické části** práce je detailně popsán důchodový systém v České republice. Následuje popis důchodových systémů v jiných zemích, konkrétně v Německu, Číně, USA a Nizozemsku, který je zakončen jejich stručným srovnáním. Dále se práce zabývá udržitelností stávajícího systému, která se opírá o aktuální ekonomická data a prognózy populačního vývoje České republiky.

Komparativním srovnáním důchodových systémů ve vybraných zemích včetně České republiky bylo zjištěno, že téměř všechny tyto země bez ohledu na zavedený systém se v současné době potýkají s klesající úhrnnou plodností, což v budoucnu vyústí v problémy se zabezpečením důchodů kvůli nízkému podílu ekonomicky aktivní populace. Primárním cílem by tedy měla být motivace lidí k vyšší plodnosti, která by zajistila stabilní poměr ekonomicky aktivní populace. Na základě tohoto poznatku byl vytvořen návrh udržitelného důchodového systému, který kombinuje historicky osvědčený model zabezpečení na stáří vlastními dětmi a minimální důchod garantující jistou míru sociální solidarity.

Abstract

CHOVANCOVÁ, H. *Důchodové systémy ve vybraných zemích*. Diplomová práce. Plzeň: Fakulta ekonomická ZČU v Plzni, 119 stran, 2013.

Key words: retirement, retirement systems, sustainability, comparison, reform

The thesis is about pension systems actually implemented in selected countries including a pension system of the Czech Republic. Description of the pension systems is also one of the secondary goals of the work, which serves as a basis for the primary goal of the thesis – draft of a sustainable pension system.

The **theoretical part** contains general knowledge of social policy and historical development of pension systems.

In **the practical part** the pension system of the Czech Republic is described in detail followed by a description of pension systems in other countries, namely Germany, China, United States of America and the Netherlands, and a brief comparison of the above listed countries. The work also deals with the sustainability of the current Czech pension system which is based on economic and demographic data and forecasts of the Czech population.

By comparison analysis of the pension systems described in the thesis it was discovered that almost all selected countries regardless of their actually implemented systems suffer from constant decrease of the fertility rate, which will result in major problems with securing pensions payments in the future due to a low ratio of productive people in the population. Therefore the primary objective of any sustainable pension system should be to encourage people to higher fertility so that a stable productive population ratio can be achieved. Based on these findings a draft of a sustainable pension system was created combining historically proven elderly care model relying on person's own children support and minimum pensions that would guarantee a certain level of social solidarity.